Tweede Kamer, Inburgering en integratie (beleidsartikel 13 begroting SZW)

VERSLAG VAN EEN WETGEVINGSOVERLEG
Concept

De vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft op 16 november 2026 overleg gevoerd met de heer Aartsen, minister van Werk en Participatie, over:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (XV) voor het jaar 2027 (37020-XV);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 23 maart 2026 inzake reactie op de motie van het lid Wilders over het CBS verzoeken criminaliteitscijfers uit te splitsen naar deelcategorieën en naar westerse of niet-westerse migratieachtergrond (Kamerstuk 36800-15) (36800, nr. 97);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 24 april 2026 inzake fraudezaken examens inburgering (32824, nr. 510);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 29 april 2026 inzake rapport Een vroege start op de Nederlandse arbeidsmarkt (29544, nr. 1319);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 5 juni 2026 inzake Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers (32824, nr. 511);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 10 juni 2026 inzake verbeterplan taaleis (34352, nr. 370);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 3 juli 2026 inzake vervolg rechterlijke uitspraken handhaving inburgering (32824, nr. 512);**
- **de brief van de minister van Werk en Participatie d.d. 13 oktober 2026 inzake verkenning sectorspecifieke gedragingen problematisch gedrag (29279, nr. 1089).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid,
Van der Lee

De griffier van de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid,
Post

Voorzitter: Van der Lee
Griffier: Morrin

Aanwezig zijn tien leden der Kamer, te weten: Bamenga, Bolhuis, Boon, Tijs van den Brink, Ceder, Flach, Keijzer, Van der Lee, Michon-Derkzen en Nanninga,

en de heer Aartsen, minister van Werk en Participatie.

Aanvang 10.01 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Ik open de vergadering van de vaste Kamercommissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid. We hebben vandaag een wetgevingsoverleg over inburgering en integratie. Ik heet de minister van Werk en Participatie en zijn ondersteuning van harte welkom. Ook welkom aan de leden die op dit moment aanwezig zijn: de heer Boon van de PVV, de heer Bamenga van D66, de heer Flach van de SGP, de heer Van den Brink van het CDA, mevrouw Nanninga van JA21 en de heer Bolhuis namens PRO.

Dit is een wetgevingsoverleg in het kader van de begrotingsbehandeling, dus we volgen de volgorde die normaal gehanteerd wordt bij een begrotingsbehandeling. We beginnen dus met de grootste oppositiepartij, dan de grootste regeringspartij en zo gaan we om en om verder totdat iedereen is geweest. Dat betekent dat de heer Bolhuis als eerste het woord krijgt. Hij voert het woord namens de fractie van PRO. Gaat uw gang. O, mevrouw Nanninga.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Sorry, voorzitter. Misschien heb ik het gemist, maar ik heb niet gehoord wat het beleid rondom interrupties is.

De **voorzitter**:
Ik heb nog geen harde stelregel, want het is een wetgevingsoverleg.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Laten we dat zo houden.

De **voorzitter**:
Maar als het heel erg uit de hand loopt, moet ik wel een beetje gaan matigen. Kort en bondig is altijd fijn. Dan kan iedereen ook in de interrupties uit de voeten. Meneer Bolhuis, gaat uw gang.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Voorzitter, dank u wel. Er zullen altijd mensen naar Nederland komen, gewone mensen die hopen hier een leven op te bouwen en bij te dragen. Het beste startpunt daarvoor is een baan, om in inkomen voor je familie en jezelf te voorzien, om bij te dragen aan de samenleving, om de cultuur en de taal te leren én vooral om duurzaam werk te doen. Als Progressief Nederland zijn we blij dat de minister meedenkt om het voor meer asielzoekers en statushouders mogelijk te maken om te werken. De meesten van hen willen niets liever. Ze lopen alleen vast op veel praktische obstakels en groeien vaak niet door naar duurzaam werk. Onze inzet is die praktische obstakels wegnemen, zodat meer mensen sneller mee kunnen doen. Dat is goed voor hen en dat is goed voor Nederland. Zo gaan we er samen op vooruit. Daarom moeten we op zoek naar oplossingen. Ik ben hoopvol dat de minister daar ook open naar kijkt en met ons meedenkt.

Het is nodig om werk te maken van die win-wins. Ik sprak onlangs met een vluchteling, die ik nu even Warda noem om haar privacy te bewaken. Het verhaal van Warda deed me meermaals denken: waarom laten we als Nederland deze kansen liggen? Warda woont met haar man en kind in een azc. Ze komt oorspronkelijk uit Palestina en werkte vroeger als apotheker, net als haar man. Ze hebben beiden veel opleiding en veel ervaring. Dat zijn dus twee mensen die we goed zouden kunnen gebruiken in de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Nederlandse zorg. Warda wil heel graag werken, want zo kan ze wat verdienen en bijdragen aan haar gastland, maar ook gewoon haar farmaceutische kennis op peil houden. Ze heeft alle apotheken en geneesmiddelenbedrijven in de regio aangesproken en zelfs aangeboden om apothekersassistent te worden, ook al is ze als apotheker opgeleid. Toch heeft ze nog steeds geen baan. Ook haar man vond geen passend werk. Hij is daarom maar begonnen met schoonmaken op de camping, om toch met iets bezig te zijn, terwijl er enkele weken geleden hier op de Herengracht nog allerlei posters hingen van een campagne om meer apothekers te werven. We zoeken apothekers, maar als ze zich aanbieden, mogen ze niet. Dat is frustrerend en ook oneerlijk.

En daar stopt het niet voor Warda. Ze wil zich in het azc nuttig bezighouden. Ze leerde Nederlands nog voordat het verplicht was en ze vroeg om versneld een A2-test te mogen afleggen, omdat ze vooruit wil. Ze wil gerust alle moeite doen en zich inspannen in Nederland, maar ze botst op een aantal muren. Zo wil ze autorijden om ook verder weg naar een baan te kunnen zoeken, want in haar regio is er maar weinig openbaar vervoer. Ze studeerde en slaagde voor het rijexamen, maar toen ze haar rijbewijs bij de gemeente wilde ophalen, bleek dat dat niet kan. Ze kan geen rijbewijs ophalen. Mensen met een W-document krijgen geen rijbewijs, ook al hebben ze met de testen bewezen dat ze veilig de weg op kunnen. Mijn voorganger, Esmah Lahlah, heeft hier al vragen over gesteld. Wat blijkt? Met de verkeersveiligheid is er uiteraard geen probleem, maar het Nederlands rijbewijs is een identificatiedocument en op die Nederlandse regels loopt het dus fout.

Als Progressief Nederland willen we dat mensen kunnen werken. Een rijbewijs is daarvoor nuttig en soms bijna noodzakelijk. Daarom willen we kijken of we creatief kunnen meedenken met de minister over oplossingen. We weten dat het probleem niet in de Europese regels zit, want in Ierland kunnen asielzoekers wel gewoon een rijbewijs halen. Daarom stellen we voor om erover na te denken om een nieuw Nederlands tijdelijk rijbewijs in te voeren. Kunnen we dat onderzoeken? Asielzoekers met een W-document kunnen dat dan krijgen na het slagen voor hun rijexamen. Het geldt dus niet als identificatiedocument en vervalt zodra de persoon in kwestie geen verblijfsrecht in Nederland meer heeft. Tijdelijke rijbewijzen bestaan in België voor lerende rijders. Zouden we in Nederland een tijdelijk rijbewijs niet mogelijk kunnen maken voor asielzoekers? Er zijn ook behoorlijk wat werkgevers die dit heel graag willen. Het is in die zin dus een win-win. Ik wil hierover een motie indienen, maar ik ben wel zeer benieuwd wat de minister over dit voorstel denkt en of we hier een debat over kunnen voeren. Is hij bereid om te kijken hoe Nederland een dergelijk tijdelijk document zou kunnen invoeren? Zijn er obstakels? Zo ja, is hij bereid om samen met ons pragmatisch naar oplossingen te zoeken?

Dan een andere horde die we zien als mensen aan het werk willen. Het gaat niet alleen om rijbewijzen waar je tegenaan loopt. Warda heeft nu bijvoorbeeld een bsn-nummer, maar daar heeft ze heel lang op moeten wachten. Het duurde vele weken voordat ze een bsn-nummer kreeg. Het is een verhaal dat we veel vaker horen: werkgevers haken af omdat ze niet weten hoelang het duurt voordat een asielzoeker die bij hen wil werken een bsn-nummer krijgt. Die wachttijden zijn veel langer dan de gebruikelijke termijn. We horen nu wel geluiden dat het bij gemeenten verbeterd zou zijn. Kan de minister dat bevestigen? Is het inderdaad zo dat een bsn voor asielzoekers die willen werken nu wel binnen de gebruikelijke termijn van een à twee weken wordt afgeleverd? Als dat zo is, wat kunnen we er dan aan doen om te voorkomen dat de wachtlijsten in de toekomst

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

weer oplopen? Als het niet zo is en die wachttijden nog heel lang zijn, kunnen we dan kijken of we een oplossing kunnen zoeken voor het versneld afleveren van bsn-nummers? Bijvoorbeeld bij de RNI-loketten gaat dit nu heel snel. Zou dat een oplossing zijn?

Werkgevers haken daarnaast ook zelf af op de tewerkstellingsvergunning. Sommige werkgevers vinden het gewoon ingewikkeld. Er is veel gedoe. Dat is erg jammer. Dat zouden we toch moeten versnellen, want het staat werken in de weg. In het coalitieakkoord en in de brief van de minister lezen we de ambitie om daar iets aan te doen. Die steunen we. Ook van veel gemeenten horen we dat ze die steunen. Op welke termijn denkt de minister over te kunnen schakelen op een alternatief voor de huidige procedure voor de tewerkstelling? Hoe denkt de minister in de tussentijd de administratieve last voor werkgevers en asielzoekers te verlichten? Zou het een mogelijkheid zijn dat bijvoorbeeld het COA of de IND iets kan doen met het versneld of automatisch aanvragen van vergunningen? Kunnen ze daar een rol in spelen, zodat we het proces kunnen versnellen?

Dan het volgende onderwerp: de taal. Warda heeft in het azc al het taalniveau A2 gehaald. Ze is begonnen met Duolingo en volgde later ook informele lessen. Ze is heel positief over de hulpvaardige docent die ze heeft gehad. Er zijn in Nederland natuurlijk vele leerkrachten die zich elke dag inzetten om nieuwkomers Nederlands bij te brengen. Dat helpt hen om een leven op te bouwen. Het is ook nuttig om aan het werk te kunnen. Er is alleen wel een tekort aan leerkrachten. Wij denken dat dat mede komt door de arbeidsvoorwaarden.

De aanbesteding van taallessen is nu overgelaten aan de vrije markt. Er is veel discussie over de taalcowboys die aanbestedingen winnen, terwijl taalonderwijs toch echt een publieke taak is. Het gevolg is een slechte aansluiting op werk en op verder onderwijs en onderbetaalde docenten. De leerkrachten Nederlands als tweede taal hebben bijvoorbeeld niet eens een cao die hun arbeidsvoorwaarden regelt. Zou de minister kunnen toezeggen dat hij werkgevers en werknemers uit de sector om de tafel kan brengen om te onderhandelen over een cao voor docenten die taallessen geven? Breder: de onderwijsroute is een redelijk succesvolle route, maar zou het niet veel logischer zijn om dat niet door taalbureaus te laten doen, maar de roc's en het mbo daar juist verplicht of bij voorkeur een centrale rol in te geven in de gemeente? Want die infrastructuur staat er al. Nu wordt er bij aanbestedingen ook vaak verloren op prijs. Hoe kijkt de minister naar de rol van de roc's? Zou die niet versterkt kunnen worden?

Tot slot. Warda startte haar asielaanvraag in december 2023. Het is nu bijna drie jaar later en ze weet nog steeds niet waar ze aan toe is. Ze doet haar best om de taal te leren, haar rijbewijs te halen en werk te vinden, maar ze botst op obstakel na obstakel. Dat horen we van meer asielzoekers en ook van de organisaties die hen begeleiden. Er is verspilde tijd en demotivatie bij hen, en ook gewoon verspilde tijd voor Nederland door een verlies aan menselijk kapitaal en talent. Wij vinden dat het anders moet. Daarom zouden we graag met de regering aan concrete oplossingen werken. Daar winnen we bij en Nederland ook.

Tot slot, voorzitter, een vraag over de verandering van naam van het begrotingsartikel waar we over praten. Vorig jaar heette artikel 13 "integratie en maatschappelijke samenhang". Nu heet het artikel "inburgering en integratie". Dat levert bij ons vooral de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

vraag op waar bepaalde activiteiten in het kader van maatschappelijke samenhang, die vorig jaar wel in de begroting stonden, nu gaan plaatsvinden. Als je de teksten leest, zie je dat woorden als "sociale cohesie", "inclusie" en "verbinding" niet meer in de tekst van artikel 13 staan. Wat gebeurt er met de activiteiten die daarmee samenhangen? Denk aan discriminatiepreventie, het tegengaan van polarisatie en het bevorderen van sociale cohesie. Vorig jaar was er nog een actieagenda die uitgewerkt ging worden. Wat gebeurt er dit jaar met deze onderwerpen en dan vooral discriminatiepreventie? Zetten we dat door, en zo ja, in wat voor vorm?

Daar wilde ik het graag bij laten, voorzitter. Dank.

De **voorzitter**:
Hartelijk dank. Dan gaan we naar de volgende spreker. Dat is de heer Bamenga. Hij voert het woord namens de fractie van D66. Gaat uw gang.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Ik heb vroeger veel gevoetbald, en als ik ergens een hekel aan had, was het wel langs de zijlijn moeten staan. Volgens mij geldt dat voor de meeste mensen. We willen allemaal van betekenis zijn. Of je nou een voorzetje geeft of scoort, zolang je maar de kans krijgt om mee te doen. Lange tijd was die kans er niet meteen voor mensen die naar Nederland vluchtten voor oorlog en geweld. Wie wilde werken of de taal wilde leren, moest maanden tot zelfs jaren aan de zijlijn blijven wachten. Maar daar komt verandering in. Meedoen komt centraal te staan. Deze minister pakt de belemmeringen ook nog flink aan. Met de plannen van het kabinet zijn er over vier jaar 75.000 extra nieuwkomers aan het werk. D66 heeft daar lang voor gepleit. Mijn complimenten voor de manier waarop de minister hiermee aan de slag is gegaan op een redelijk korte termijn. Voorzitter. Nu ik complimenten heb uitgedeeld, hoop ik ook nog een aantal aanvullingen te kunnen doen op de aanpak van deze minister. "Iedereen aan het werk" is een fantastisch uitgangspunt. Een startbaan lijkt me daar een goed instrument voor. Mijn fractie zou graag iets aan de uitgangspunten willen toevoegen, namelijk werk dat past bij eenieders talent. Ik noem een voorbeeld. Ik sprak onlangs met Miral. Zij vluchtte uit Sudan en heeft bijna haar inburgeringsdiploma gehaald. Omdat ze niet direct taalles mocht volgen, leerde ze via apps en video's Nederlands. In Sudan was ze architect. Daar heeft ze voor gestudeerd. Het omzetten van haar diploma's bleek ingewikkeld, dus volgde ze opnieuw een vergelijkbare opleiding in Nederland.

Zodra het in het inburgeringstraject over participatie ging, was het systeem er vooral op gericht dat ze een baan zou vinden, ongeacht wat voor baan dat was. De ambtenaar die haar ondersteunde, vertelde haar dat. Kortom, haar ervaring en talenten werden irrelevant. Dat is zonde voor de mensen die inburgeren. We doen er ook onze samenleving en economie ernstig tekort mee. Hoeveel getalenteerde architecten of bouwvakkers lopen we mis, omdat ze tijdens hun inburgering bij de eerste de beste baan in een andere sector zijn geplaatst en daar lastig uit doorstromen? Hebben we daar zicht op?

We moeten talenten beter benutten. Dat zeggen ook de SER, de Rekenkamer en tal van andere organisaties. De inzet van D66 is als volgt. Een baan is een vliegende start, maar een baan op niveau is pas echt een zachte landing. Ziet de minister ruimte om in zijn Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers ook een aanpak gericht op meedoen op niveau te borgen, zoals ik in het vorige WGO middels een aangenomen motie heb

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

verzocht? Daar zouden de volgende vier aspecten in moeten worden meegenomen. Wie hier komt en al een relevante opleiding en werkervaring heeft, moet die ook kunnen inzetten. Dat kan bijvoorbeeld met een ervaringscertificaat. Wat gaat de minister doen om die meer in te zetten? Hoe gaat hij de diplomawaardering versnellen?

Wie niet direct aan de slag kan, moet vooral de kans krijgen om niet alleen een vak te leren, maar ook de taal. Onze mbo's spelen daarin een grote rol. Ze zeggen tegen ons: we zouden graag aan de slag gaan met een publieke opdracht waarin we taal en werk gecombineerd kunnen aanbieden. Hoe kijkt de minister daartegen aan? Het soort werk dat passend is, kan heel erg verschillend zijn per persoon. Vorige keer vroeg ik aandacht voor de statushouders die willen ondernemen. Volgens mij zou dat dicht bij het hart van de minister moeten liggen. Uit mijn motie is een onderzoek voortgekomen dat mooie aanknopingspunten biedt. Is de minister bereid om ondernemerschap als volwaardige baan mee te nemen in zijn aanpak? Neemt hij de aanbevelingen uit het onderzoek mee?

Een mooie manier voor asielzoekers om te ontdekken welk soort werk bij hen past, is de Meedoenbalie. Ik heb laatst een locatie bezocht. Daar werd ik gewezen op het burgerservicenummer dat nodig is en het meedoen vertraagt. Wat gaat de minister daaraan doen? Ik lees in de kabinetsbrief dat de vertraging van de afgelopen jaren bijna volledig is weggewerkt. Toch krijg ik deze signalen op het moment dat ik een locatie bezoek. Ook het stelsel en de regelgeving moet de ruimte bieden om talenten volledig te kunnen benutten. Hoe gaat de minister voorkomen dat gemeenteambtenaren simpelweg aansturen op werk zonder rekening te houden met het passende niveau? Zijn de wetgeving en de budgetten daar voldoende op ingericht? Ik hoor namelijk uit het veld dat de wisselwerking tussen de inburgeringswet en de Participatiewet weinig ruimte laat voor toeleiding naar passend werk bij de B1-route.

Voorzitter. Ik heb nog een losse vraag over de inburgering. Nu we het uitgangspunt hebben dat nieuwkomers zo snel mogelijk werken, gaat het vaker gebeuren dat iemand al werkt voor hij of zij begint aan de Z-route van de inburgering. Die uren betaald werk tellen dan niet mee voor zijn of haar participatie-uren. Kan dat niet anders? Graag een reactie vanuit de minister.

Voorzitter. Ook ik heb een vraag over de titel. De titel van het wetgevingsoverleg is Inburgering en Integratie. In het takenpakket van de minister is het iets anders verwoord, namelijk Integratie en maatschappelijke samenhang, oftewel sociale spanningen, discriminatie op grond van ras en geloof en het voorkomen van radicalisering. Dat lijken mij zeer urgente zaken. De NCTV waarschuwt bijvoorbeeld voor snelle online radicalisering van jongeren. Het aantal meldingen van discriminatie vorig jaar is bij alle instanties flink gestegen.

Ondertussen hoor ik uit verschillende hoeken dat de ambtelijke capaciteit op deze thema's is teruggeschroefd of dat die thema's geen prioriteit meer hebben. Dat vind ik moeilijk te begrijpen. Kan de minister op deze signalen reageren? Hoe kan het dat zijn antwoorden op feitelijke vragen niet spreken over verschuiving van capaciteiten en middelen of herprioriteren, maar deze signalen wel? De Kamer weet weinig over het lopend beleid en de voornemens op dit terrein. Is de minister bereid om de Kamer op korte termijn in een brief te informeren over zijn huidige en toekomstige aanpak op het gebied van maatschappelijke samenhang, discriminatie en radicalisering? Ik heb

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

bijvoorbeeld een concrete vraag. In 2024 heeft de Inspectie JenV in een rapport geconstateerd dat de vroegsignalering van radicalisering te weinig gericht is op het herkennen van links en rechts extremisme. Hoe heeft de minister dat inzicht betrokken bij zijn aanpak?

Voorzitter, tot slot, maar ik zie een …

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Als we het hebben over radicalisering, zit D66 natuurlijk wel in een andere film dan wij, vrees ik. Wij zien die radicalisering ook en we zien die ook in dit huis. Een groot probleem voor de integratie is de belastingplandeal die met de radicale partij DENK, de islamisten van DENK is gesloten. Het islamogauchisme heeft zich nu genesteld in het hart van ons landsbestuur …

De **voorzitter**:
Mevrouw Nanninga! Mevrouw Nanninga, ik ga u waarschuwen. Dit soort woorden over collega's sta ik niet toe. Ik ga u het woord ontnemen als u dat soort woorden gebruikt. We gaan geen beledigende uitdrukkingen tegen collega's uiten. Islamofascisme vind ik een belediging.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Nee, dat zei ik niet.

De **voorzitter**:
Dat zei u wel.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Voorzitter, ik zei islamogauchisme. Ik zei niet islamofascisme.

De **voorzitter**:
Dat verstond ik.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Islamogauchisme.

De **voorzitter**:
Sorry, dan.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Laat dat heel duidelijk zijn, want die woorden zou ik niet gebruiken. Het is echter wel wat ik hier zie gebeuren in een deal die een linkse partij sluit met een islamistische partij. Dat is een gevaarlijke ontwikkeling die anti-integratief werkt. Dat heeft zich nu in het hart van ons landsbestuur genesteld en ik wil eigenlijk gewoon weten wat door D66 aan die mensen is aangeboden in ruil voor hun steun aan het Belastingplan. Wat was nou zo belangrijk daaraan dat het weren van islamisten uit de kern van ons landsbestuur niet meer belangrijk was voor D66?

De heer **Bamenga** (D66):
We hebben het hier over integratie. We hebben het hier over inburgering en maatschappelijke samenhang en niet over de onderwerpen waar mevrouw Nanninga het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

over heeft. Ik snap dat zij zelf wellicht geen ideeën of plannen heeft met betrekking tot integratie en meedoen voor iedereen. Daar wil ik het graag bij laten. Ik ga niet in op al deze vragen van haar.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Zoals te verwachten valt, duikt D66 en probeert D66 een beetje te sneren, maar het is wel degelijk anti-integratief dat een langearmpartij als DENK nu een deal toegeschoven krijgt. Wat is die mensen beloofd in ruil daarvoor? Het is natuurlijk ontzettend laf om daarvoor te duiken. Je legitimeert iets wat anti-integratief werkt. Dit is een integratiedebat. Ik heb zomaar het donkerbruine vermoeden dat DENK op dit terrein iets is toegezegd door D66. De heer Bamenga duikt nu, terwijl ik denk dat Nederland er recht op heeft om dit te weten. Dit is nogal een ontwikkeling.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik neem afstand van de woorden van mevrouw Nanninga als ze spreekt over collega's van een langearmpartij of wat dan ook. Ik ben hier om te spreken over integratie, inburgering en maatschappelijke samenhang. Op het moment dat mevrouw Nanninga daar vragen over heeft, ben ik prima of goed bereid om die vragen te beantwoorden en om daar ideeën over uit te wisselen. Op dit soort vragen ga ik gewoon niet in.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Nanninga.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Nou, dit is niet echt een vraag, maar meer de opmerking dat de invloed en de instroom uit islamitische landen een groot probleem is voor integratie. We weten dat D66 dat niet erkent. Er wordt een deal gesloten met een partij die zich nadrukkelijk als islamitisch profileert. D66 is wel zo flink om zo'n deal te maken, maar te laf om daar openheid van zaken over te geven. Ik blijf enorm benieuwd.

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij laat mevrouw Nanninga in haar interrupties zien dat zij staat voor een politiek van verdeeldheid en dat wij staan voor een politiek van verbinding. Ik ga dus op geen enkele manier in op deze aantijgingen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het is toch altijd jammer dat er allerlei debattrucjes gebruikt worden. Nu is dat het debattrucje van de taalpolitie. Het zij zo; ik laat het maar even naast me liggen. Maar wat is nou het inhoudelijke antwoord op de vraag van mevrouw Nanninga? Daar ben ik namelijk ook benieuwd naar.

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij heb ik daar al een antwoord op gegeven, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nee. De vraag is wat de fractie van DENK beloofd is in ruil voor de stem op het Belastingplan. Daar heb ik geen antwoord op gehoord; ik hoor dat graag.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik verwijs naar mijn vorige antwoord.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat was geen antwoord. Wat is er beloofd aan de fractie van DENK in het kader van integratie, het onderwerp van dit debat? Als het antwoord daarop "niets" is, is het ook helder.

De heer **Bamenga** (D66):
We hebben het hier over integratie en maatschappelijke samenhang; dit is het WGO Inburgering en Integratie. Dat zijn belangrijke onderwerpen. Ik snap dat de collega's daar wellicht minder een visie op hebben, maar ik vind het wel belangrijk dat wij vandaag ook bij dit onderwerp blijven. Op vragen over wat er dagen geleden met het Belastingplan is gebeurd, of wat dan ook, ga ik dus gewoon niet in. Mevrouw Keijzer kan daar dan wel een glimlachje voor hebben, maar volgens mij ben ik heel helder geweest. Als u vragen heeft over integratie die gaan over mijn visie of over uw eigen visie, dan hoor ik dat heel graag. Anders verwijs ik gewoon naar mijn vorige antwoorden.

De heer **Boon** (PVV):
Ik hoor de heer Bamenga heel trots zeggen dat hij verbinding zoekt met DENK. Dan sluit ik me toch aan bij de woorden van mevrouw Nanninga. Ik heb beelden van de laatste Rode Lijndemonstratie en daarop zie ik de gehele fractie van DENK "from the river to the sea" roepen. Wij hebben in dit huis afgesproken dat die uiting, "from the river to the sea", een oproep is tot geweld tegen alle Joden wereldwijd. Met deze mega-antisemitische partij, die deze mega-antisemitische, haatdragende en tot geweld oproepende uitingen doet, bent u dus blij dat u als D66 verbinding maakt?

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij heb ik net aangegeven dat wij staan voor een politiek van verbinding. Wij willen de samenleving met elkaar verbinden en wij staan niet voor een politiek van verdeeldheid. Volgens mij ging mijn uitspraak daarover.

De heer **Boon** (PVV):
Maar als je staat voor verbinding, moet je ook kunnen uitspreken waar je niet voor staat en waar je juist geen verbinding mee zoekt. Er zijn grenzen in dit land. Met een partij die oproept tot het in de zee drijven van alle Joden wereldwijd zoek je geen verbinding. Daar stel je een grens. Ik vraag nog een keer aan D66: stelt u de grens bij die partij of zoekt u verbinding met een partij die alle Joden wereldwijd de zee in wil drijven? Wij hebben hier namelijk democratisch met z'n allen besloten dat die uiting, "from the river to the sea", dat betekent. Ze kunnen dus niet zeggen dat dat een andere betekenis heeft. Ze weten dondersgoed wat dat betekent. U weet wat dat betekent. Heel deze Kamer weet wat dat betekent. Blijft u daar verbinding mee zoeken, of recht u net als de PVV uw rug en zegt u: voor ons is dat een grens te ver?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik neem afstand van de woorden van de heer Boon. Ik neem afstand van zijn partij, de PVV. Dat is waar ik in ieder geval afstand van neem. Ik neem afstand van wie dan ook als er sprake is van aantoonbaar strafbare feiten, uitingen of wat dan ook. Dan nemen we daar afstand van. Misschien is het wel goed dat de heer Boon, aangezien hij hier een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

partij en een collega aan het aanvallen is, dat ook richt aan die collega, als die aanwezig is, zodat die zichzelf daarin in ieder geval kan verdedigen.

De **voorzitter**:
Afrondend, de heer Boon.

De heer **Boon** (PVV):
D66 hoeft zich geen zorgen te maken: wij zullen DENK hier zeker mee confronteren. Dat hebben we al vaker gedaan en dat zullen we ook blijven doen. Nu zegt de heer Bamenga heel stoer: ik neem afstand van de woorden van de heer Boon. Ik weet niet wat ik fout gezegd zou hebben. "Ik neem afstand van de PVV", zegt hij. Mijn partij heeft nog nooit opgeroepen tot geweld en dat zullen we ook nooit doen. Maar u neemt dus geen afstand van een andere partij, die tot geweld oproept. Er ligt een motie, een uitspraak, die in meerderheid is aangenomen, met de strekking dat die uiting, "from the river to the sea", een geweldsuiting is, namelijk een oproep tot het in zee drijven van alle Joden, dus het uitmoorden van alle Joden wereldwijd, die direct uit het handvest van Hamas komt. Daar durft u dan geen afstand van te nemen. Nee, dan gaat u een beetje jij-bakken richting de PVV dat wij zo slecht zijn. Is dit nu echt wat er van D66 is overgebleven? Is dit nu de erfenis van D66?

De **voorzitter**:
Voortaan graag wel via de voorzitter spreken.

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij is het vooral de PVV die veroordeeld is voor allerlei uitingen. Ik meen dat die uitingen betrekking hadden op haatzaaien. Ik meen dat de collega naast me ook allerlei uitingen heeft gedaan die ontoelaatbaar zijn. Ik ga ze hier niet herhalen, maar ik neem er in ieder geval afstand van. Ik heb aangegeven dat wij staan voor een politiek van verbinding. Wij staan voor een politiek waarbij iedereen in Nederland mag meedoen, ongeacht uiterlijk of religie. Uiteraard staan wij ook voor de grondrechten. Dat betekent dat iedereen de vrijheid heeft om te demonstreren en om zijn mening te uiten, maar dat die vrijheid niet absoluut is. Er zijn grenzen. Op het moment dat die grenzen bereikt zijn, is er altijd de rechter die kan ingrijpen. Zo zit onze wet in elkaar.

De **voorzitter**:
Nee, meneer Boon, we doen het in drieën.

De heer **Boon** (PVV):
Ik heb een persoonlijk feit.

De **voorzitter**:
Ja, een persoonlijk feit.

De heer **Boon** (PVV):
Een persoonlijk feit. Er wordt hier weer gewoon nepnieuws, fakenieuws, verspreid door D66. Er is niemand binnen de PVV ooit veroordeeld voor haatzaaien. Het zou mooi zijn als de heer Bamenga dat terugnam.

De heer **Bamenga** (D66):
Volgens mij heb ik aangegeven dat ik geen verbinding zoek met de woorden van de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

heer Boon, en ook niet met de PVV. Zij staan voor een politiek van verdeeldheid en daar staan wij niet voor.

De **voorzitter**:
U rondt uw betoog af.

De heer **Bamenga** (D66):
Tot slot. Kortgeleden was ik te gast bij collega Stoffer. Ik ging met hem mee naar de kerk en dronk daarna koffie bij de dominee. Ik stapte in een wereld die ik in mijn dagelijkse leven niet vaak zie, maar juist daarom was het heel waardevol. Precies vanuit die gedachte zijn hier eerdere voorstellen gedaan voor interreligieuze en interculturele dialogen. De minister schrijft dat binnenkort de slotbijeenkomsten van de regionale dialogen plaatsvinden, maar het voornemen was om verder te gaan met dit programma en het structureel te borgen. Wat gaat de minister doen na de slotbijeenkomst? Hoe betrekt hij niet alleen verschillende religieuze, maar ook culturele achtergronden daarbij, zoals dat ook in mijn aangenomen motie van vorig jaar stond?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we door naar de heer Boon. Hij voert het woord namens de PVV-fractie.

De heer **Boon** (PVV):
Dank u wel. Ik ben blij dat we voor de laatste keer het debat mogen voeren met deze minister in deze status. Hij zal snel demissionair zijn. Gelukkig zijn we snel van het slechtste kabinet ooit verlost. Ik kijk ernaar uit. Ik hoop dat het zo nog gebeurt. Ondertussen ga ik beginnen met mijn tekst.

Voorzitter. Nederland was het land van gezelligheid, van buren die bij elkaar op de koffie kwamen en voor elkaar klaarstonden als er iets was. Het touwtje hing bij ons uit de brievenbus. Het geld voor de melkboer lag op een schoteltje bij de voordeur. We konden elkaar vertrouwen. Nederland was een prachtig land. Maar decennia van ongecontroleerde massa-immigratie en mislukte integratie hebben ons mooie Nederland kapotgemaakt. Meer dan een miljoen Arabieren en Afrikanen zijn ons land binnengekomen. Deze mensen binnenlaten is één ding, maar zorgen dat ze Nederlands leren, bijdragen en onze manier van leven respecteren is iets anders. Juist daar is het volledig misgegaan. De sociale cohesie in Nederland is volledig ondermijnd. Je kunt je eigen buren niet eens verstaan. Fatbiketuig spuugt je in je gezicht. Onze vrouwen durven 's avonds niet meer alleen over straat. Onze opa's en oma's worden opgelicht aan de telefoon of beroofd aan hun eigen voordeur. Je moet continu op je hoede zijn.

Iedereen weet door wie het komt. Dit is ook elke week te zien bij Opsporing Verzocht. Door die mislukte integratie is Nederland van een hightrustsamenleving afgegleden naar een lowtrustsamenleving. Het is het allerergst in onze grote steden. Allochtonen zijn daar nu al in de meerderheid. Autochtone Nederlanders zijn een minderheid geworden. Het straatbeeld lijkt daar in sommige wijken meer op Marokko of Turkije dan op Nederland. Er ligt vuil op straat en overal lopen vrouwen met hoofddoekjes en mannen in islamitische jurken. En dan moet je ook nog die verschrikkelijke islamitische haatoproep vanaf een minaret aanhoren: walgelijk. Niemand heeft hier ooit om

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gevraagd. Kijk naar onze scholen: hele klassen zitten vol met allochtonen. Onze jongeren merken dat elke dag. Volgens oud-politiecommissaris Schaepman is de meest voorkomende vorm van etnisch geweld op scholen dat allochtone jongeren, en voornamelijk Marokkaanse jongeren, autochtone jongeren, onze kinderen, in elkaar slaan. We weten allemaal dat hij gelijk heeft, want iedereen, echt iedereen, kent wel iemand in zijn familie of onder zijn vrienden die door allochtone jongeren is geïntimideerd, bespuugd of mishandeld.

Het wrange is dat deze demografische verandering ons ooit werd verkocht als verrijking van onze samenleving. Inmiddels kan niemand deze diversiteit nog een verrijking noemen, want zelfs een blinde ziet dat deze demografische verandering onze ondergang wordt. We hebben vaak genoeg gezien dat allochtonen met een Nederlands paspoort autochtone Nederlanders haten. Die haat zagen we bijvoorbeeld bij de Marokkaanse rellen tijdens het afgelopen WK, toen allochtonen op jacht gingen naar autochtone Nederlanders. In Amsterdam werd een Nederlander bijna doodgeslagen met een zwaar kettingslot, puur en alleen omdat hij een autochtone Nederlander was.

Of neem de Turkse "Nederlanders" die na een overwinning van Turkije in Den Haag de straat op gingen om te rellen. Voorzitter, excuus voor de woorden die ik hier ga uitspreken, maar ik ga enkel citeren wat ze riepen: "Fuck Nederland. Wij zijn Turkije. Waar zijn die kanker-Nederlanders? Waar zijn die kankerjoden?" Nogmaals excuus voor deze woorden, maar dit is de waarheid en die moet gezegd worden. Iedereen ziet en hoort dat ze ons en ons land haten.

Niemand kan meer ontkennen dat de integratie totaal is mislukt. Nederland is veel onveiliger geworden. We leven in parallelle samenlevingen, maar als je dit hardop zegt, word je meteen "racist" of "islamofoob" genoemd. Maar met die onzin moeten we nu echt kappen. We moeten de feiten — ja, de waarheid — benoemen. De waarheid is dat de integratie is mislukt. Eigenlijk is dat niet raar; het zou juist raar zijn als die wél was gelukt. Uit onderzoek blijkt namelijk dat 70% van de moslims de geloofsregels boven de Nederlandse wet plaatst. Luister goed: 70%! Omdat links het nog steeds niet snapt, zeg ik het nog een keer: 70% van de moslims zet zijn eigen geloofsregels, dus de sharia, boven onze wetten. Als je de sharia boven onze wetten stelt, vind je dat mannen vrouwen mogen slaan, dat homo's mishandeld mogen worden en dat mensen die geen moslim zijn minderwaardig zijn. Als je dat vindt, ga je hier nooit integreren. Nooit! Ondanks deze feiten denken linkse wensdenkers nog steeds dat we de haat en de onderdrukking die uit de sharia voortkomen wel kunnen oplossen met wat integratiepraatjes en extra subsidie. Laat me niet lachen.

Voorzitter. Sommige Nederlanders denken dat we ons land al kwijt zijn en dat we al verloren hebben, maar geloof de PVV: het is nog niet te laat. Maar dan moet het wel afgelopen zijn met het eindeloze begrip en de slappe excuses. Het is tijd voor de reconquista van ons land. Oranje zal overwinnen. Hoe gaan we ons land terugveroveren? Dat is door te beginnen met wat Geert Wilders tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen stelde: eerst moet de kraan dicht, een totale asielstop, geen immigratie uit islamitische landen meer en stoppen met het eindeloos uitdelen van Nederlandse paspoorten. Wie dan Nederlander wil worden, moet echt goed Nederlands spreken. Een Nederlands paspoort krijg je dan pas bij twintig jaar legaal verblijf. Van mensen die een dubbele nationaliteit hebben en een ernstig misdrijf plegen of terroristische organisaties steunen, pakken we het Nederlandse paspoort af; die mensen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

zetten we het land uit. Dat geldt ook voor allochtonen met een dubbele nationaliteit die onze vlaggen en oorlogsmonumenten bekladden of vernielen, zoals we laatst zagen bij het Monument op de Dam, ons oorlogsmonument. Hetzelfde geldt voor wie een dubbele nationaliteit heeft, volgens de sharia onze wet overtreedt en zijn vrouw of dochter dwingt thuis te blijven, uithuwelijkt of genitaal verminkt.

Zoals Geert Wilders goed zei: deze mensen kiezen niet voor Nederland en kiezen niet voor onze waarden en tradities. Dus waar wachten we dan nog op? Weg ermee! Minister, voer die voorstellen uit, want de vijand staat niet aan onze grenzen, maar zit allang in ons land. We hebben nu nog de keuze. Nu kunnen we Nederland nog redden, maar als we wegkijken, zijn we de volgende in het rijtje: Damascus, Constantinopel, Dearborn en Parijs. Ik noem Parijs niet voor niks, want bij de allochtone rellen in Frankrijk hebben we gezien wat jarenlange ongecontroleerde massa-immigratie en totaal mislukte integratie kunnen aanrichten. In Parijs stonden auto's in brand, werden ontelbare ruiten van woningen en winkels ingeslagen, werden westerse winkels leeggeroofd en werden agenten en burgers aangevallen. Buiten Parijs, in Limoges, werd het prachtige historische stadhuis in de fik gezet, een monumentaal gebouw dat twee wereldoorlogen had overleefd, maar niet de massa-immigratie. Frankrijk leek meer op de Gazastrook dan op een West-Europees land. Minister, ik vraag u, is Parijs voor u een wake-upcall? Welke lessen trekt u hieruit? Wat gaat u doen om te voorkomen dat zulke taferelen zich hier gaan voordoen? Of blijft u met dit kabinet braaf politiek correct wegkijken? Straks vraagt de volgende generatie namelijk aan ons waarom wij niets hebben gedaan toen het nog kon. Wat gaan we dan zeggen? "Het mocht niet van de EU"? "Het mocht niet van een of ander flutverdrag"? Gaat u dat echt zeggen, minister? Gaat u op die laffe manier de geschiedenisboeken in?

Voorzitter. Ik ga dit eerste blokje afsluiten. Nederlanders vragen niet veel. Wij willen dat onze kinderen veilig naar school kunnen, dat vrouwen 's avonds alleen over straat durven, dat niemand wordt bedreigd omdat hij Joods is, homo is of zijn geloof heeft verlaten, en dat we in onze eigen buurt op elkaar kunnen rekenen. Dat zijn toch geen onmogelijke eisen? Nee, dat is Nederland, ons oude Nederland. Dat willen we terug, want in te veel buurten is de veiligheid van ons afgepakt door allochtonen die Nederlanders lastigvallen en buurten terroriseren. Daarvoor moeten we nu ingrijpen.

Minister, bent u bereid om integratie als keiharde eis te stellen: Nederlands leren, meedoen en onze wetten en vrijheden respecteren? Met "vrijheden respecteren" bedoelen wij niet "vrouwen, homo's of Joden opjagen, vernederen of mishandelen". We zijn veel te lang tolerant geweest tegen intolerantie. Dus, minister, is uw kabinet bereid uitzetting mogelijk te maken voor wie weigert zich aan onze wetten te houden en nog geen Nederlands staatsburger is, en dat ook te laten gelden voor mensen met een dubbele nationaliteit? Of blijft het kabinet wegkijken voor geweld, onderdrukking en bedreiging en laat u weer de Nederlanders in de steek? Als u dat blijft doen, ben u als minister namelijk geen knip voor de neus waard. Dan hoop ik dat de kiezer bij de komende Provinciale Statenverkiezingen keihard afrekent met dit waardeloze kabinet. Dan hoop ik, net als de meerderheid van Nederland, dat er heel snel nieuwe Tweede Kamerverkiezingen komen, dat er een nieuw kabinet komt, met de PVV, dat we een kabinet krijgen dat wél opkomt voor de Nederlanders. Daar zal de PVV voor knokken, want wij geven ons land niet op. Nooit.

Voorzitter. Ik ga nu verder met het fiasco dat inburgering heet. Een goede vriend van mij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

was laatste bij een naturalisatiedag in Amsterdam. Daar werden voornamelijk mensen genaturaliseerd die nauwelijks Nederlands spraken. Zelfs bij de eed of belofte, één zinnetje, moesten ze geholpen worden. Hoe is dat mogelijk? Ze spreken nauwelijks Nederlands, maar krijgen wel een Nederlands paspoort. Dat is een grove schande. Vervolgens lees ik de brief van deze minister en denk ik: hè hè, deze minister grijpt in. Maar nee, geen spreekwoordelijke schop onder hun reet. Integendeel, deze minister gaat statushouders nog meer pamperen. De cijfers zijn om te huilen. Van de inburgeraars die in 2022 inburgeringsplichtig werden, had eind 2025 maar 28% aan de inburgeringsplicht voldaan. Slechts 28%! Van die groep heeft 45% niet eens alle taalexamens op B1-niveau gehaald: een schande.

Voorzitter. Ik kom nu bij het absolute dieptepunt van de inburgering: de Z-route. Knutselen, collages maken, een uitstapje naar de kinderboerderij: het klinkt als een dagprogramma voor kleuters, maar heet dus inburgering. Op de regionale activiteitenlijst telt zelfs het kinderen naar school brengen mee, tot 40 uur per jaar. En gaan beide ouders mee? Dan krijgen ze allebei die uren. Naar de markt of naar het winkelcentrum, mee naar de sport van je kind, een stadswandeling, hardlopen en zelfs een religieuze bijeenkomst mag je meetellen voor de uren voor inburgering. In een moskee op een kleedje richting Mekka bidden en naar een Arabische preek luisteren kan hier in Nederland dus als inburgering worden afgevinkt, zonder dat ook maar een woord Nederlands is gesproken. Minister, hoe verzint u het?

Dan het taalgedeelte van de Z-route. 800 uur aanwezigheid is verplicht. Ze hoeven dus geen enkele moeite te doen, want alleen aanwezig zijn is verplicht. Ze kunnen dus letterlijk 800 uur vanuit hun boerka of nikab in een klaslokaal uit het raam staren. Dat is voldoende, want dan zijn ze klaar. Aan het eind krijgen ze geen taalexamen; ze krijgen geen toets. Een examen over onze samenleving? Nee, hoor, ook dat niet. En dat noemen we dan inburgering.

Voorzitter. Het gaat niet om een kleine groep. Ongeveer 30% van de inburgeringsplichtige statushouders komt in die Z-route terecht. Nederland moet als het aan de PVV ligt, vandaag nog stoppen met die Z-route. Vorig jaar wilde de PVV dat al. Toen diende ik een motie in om die Z-route te schrappen. Maar wat bleek? De VVD, het CDA en JA21 stemden tegen. Zij houden deze poppenkast dus gewoon overeind. Deze partijen hebben wel praatjes over een strenge inburgering, maar een taalexamen verplicht stellen? Nee, dan geven ze niet thuis. De zogenaamde rechtse partijen JA21 en VVD kiezen voor cavia's knuffelen en kleurplaten inkleuren als inburgering. Minister, u vindt dit toch ook krankzinnig? 30% van de inburgeringsplichtige statushouders in de Z-route: dat is toch veel te veel? Bent u bereid om heel deze poppenkast te stoppen? De show is over. Schrap die Z-route.

Dan het werk. Van de statushouders uit 2022 heeft maar 36% in het derde jaar na vestiging gewerkt. Bijna twee derde dus niet. Die liggen op de bank. Maar minister, wat betekent dat eigenlijk: gewerkt? Is dat betaald werk, en hoeveel uur en hoelang? Telt iemand die na één week alweer stopt, zoals wij dat bij sommige projecten met statushouders in Utrecht hebben gezien, ook mee als werkende? Hoeveel van die werkende statushouders kunnen hun eigen broek ophouden zonder enige vorm van aanvullende bijstand? Ik wil die cijfers hebben. Als u ze nu niet heeft, wil ik ze ontvangen voor het begrotingsdebat van SZW. De statushouders krijgen van deze minister ook nog eens drie jaar extra de tijd om in te burgeren. Drie jaar extra! Waarom? Laat ze in de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

avond of in het weekend lessen volgen. Veel Nederlanders werken wel 40 uur per week, volgen daarnaast een avondopleiding en doen ook nog vrijwilligerswerk. Waarom kan dat wel van Nederlanders worden verwacht, maar niet van statushouders? Waarom worden voor statushouders weer de regels opgerekt? Minister, stop met dat gepamper!

Dan over de fraude. Er zijn negen zaken met vervalste inburgeringspapieren, van Marokkanen die de boel belazeren om Nederland binnen te komen. Dat lees ik in de beslisnota. Alle negen zaken gaan over Marokkaanse aanvragers. Waarom staat dat niet in uw brief aan de Kamer? U weet het wel, minister, maar waarom schrijft u het er niet bij? Mogen Marokkanen hier niet genoemd worden? Kunt u garanderen dat deze frauderende Marokkanen niet alsnog Nederland binnenkomen? Bij een kleine steekproef kwam ook een vermoedelijk fraudegeval naar boven. U mag gokken: weer een Marokkaan. Minister, gaat u nu alle Marokkaanse aanvragen controleren?

Dit zijn niet de enige signalen, minister. Mijn collega Vondeling vroeg op 11 juli om onderzoek te doen naar mogelijke fraude bij een taalschool in Gambia. Studenten zouden examenvragen vooraf krijgen. Dan hoef je dus geen Nederlands te leren, maar alleen de antwoorden in je hoofd te stampen. Minister Van den Brink zou die signalen met u bespreken. Dat is inmiddels vijf maanden geleden. Heeft dat gesprek plaatsgevonden? Wat heeft u ermee gedaan? Is die school onderzocht en wat kwam daar uit? Zijn er door de fraude bij die school al mensen Nederland binnengekomen? Zo ja, gaat u hen ons land uitzetten? Want wie met fraude binnenkomt, moet ons land uit, zo simpel is het.

Voorzitter, ik ga afsluiten. De PVV wil veel, veel minder immigratie. Nederland is vol. Wie hier mag blijven, moet zijn stinkende best doen, Nederlands leren, werken en zich aanpassen. Dat is toch niet te veel gevraagd? Willen ze dat niet, dan gaan ze maar lekker weg. Wij zullen ze niet missen, want dit is ons land.

Voorzitter, tot zover.

De **voorzitter**:
Dank voor uw inbreng. We gaan nu luisteren … O, de heer Bolhuis heeft nog een interruptie.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Ik heb met veel interesse het betoog gehoord van de heer Boon. Ik mis toch wel een aantal feiten in dit betoog, bijvoorbeeld veiligheidscijfers. Die worden beter in Nederland. Er is minder criminaliteit. Elke generatie zie je dat het opleidingsniveau beter wordt. Je ziet dat de arbeidsparticipatie beter wordt. Dat mist in het betoog. Er is arbeidsmarktdiscriminatie, waardoor de kansen op de arbeidsmarkt minder worden. Dat mist ook in het betoog. Ik vind het wel zorgelijk dat de heer Boon een vergelijking maakt met de reconquista in Spanje, zoals hij net deed. Dat gaat gewoon over militaire acties van Spanje tegen de Moren, de islamitische Moren. Ik vind het zeer onwenselijk dat de heer Boon dit soort vergelijkingen maakt, dat we in Nederland weer een reconquista moeten hebben. Dat wil ik hier even gemarkeerd hebben. Het lijkt me zeer onwenselijk dat dit soort dingen worden genoemd, buiten het verlies van alle feiten. Ik ben benieuwd hoe de heer Boon hiernaar kijkt.

De heer **Boon** (PVV):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

PvdA en GroenLinks, tegenwoordig PRO, vinden het dus problematisch dat wij Nederland Nederlands willen houden, dat wij geen islamitische enclave willen worden, dat we de strijd aangaan, op een democratische manier — want daar zitten we hier voor — om de islam terug te dwingen. Dat vindt u dus verschrikkelijk. Ja, ik begrijp dat niet. U geeft ons land weg. U gaat spijt krijgen. Ik heb het lijstje opgenoemd. Damascus …

De **voorzitter**:
Graag via de voorzitter. Niet aanspreken met "u", maar via de voorzitter.

De heer **Boon** (PVV):
... Constantinopel: allemaal landen die niet de democratische strijd aan zijn gegaan tegen de islam. Daar moet u maar eens kijken wat er van de christenen over is: heel weinig. Ze leven als een soort slaven. En dan heeft u het erover dat ik geen cijfers heb genoemd …

De **voorzitter**:
"Dan heeft de heer Bolhuis…"

De heer **Boon** (PVV):
Dan heeft de heer Bolhuis tegen mij gezegd dat ik geen cijfers heb genoemd. Ik heb in mijn vorige inbreng, bij het WGO, heel veel cijfers genoemd. Maar ik wil één schokkend cijfer noemen. Ik ga ze niet nog een keer noemen, want ook in de tweede en derde generaties zijn de cijfers echt schrikbarend. Daar schrik ik echt van. Het ergste cijfer, waar onze vrouwen dag in, dag uit mee te maken hebben, is dat meer dan 50% van de verdachten van seksuele aanrandingen — daar vallen heel veel feiten onder, ook verkrachtingen — allochtonen zijn. 50%: ik begrijp wel waarom onze vrouwen en dochters niet meer naar buiten durven. Dus ja, welke feiten wilt u van mij horen? Ik kan alle feiten geven. Ze zijn verschrikkelijk en het wordt met de dag slechter als we niet ingrijpen. Ik vraag PRO, ik smeek PRO: doe met ons mee. Kom op voor ons land. Kom op voor onze vrouwen, voor onze dochters. Blijf niet politiek correct wegkijken, want dan worden wij de volgende in het rijtje Damascus, Constantinopel, Dearborn en binnenkort Parijs.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Er wordt niet gereageerd op wat ik net zei. Ik luister naar het betoog van de heer Boon, die het heeft over de reconquista. Dat is dus een militaire actie van Spanje tegen islamitische Moren. Die vergelijking wordt gemaakt. Nu komt de heer Boon terug met "dit gaat om een democratische strijd", maar er wordt hier een behoorlijk statement neergelegd en een fluitje gedaan door de heer Boon in zijn inbreng. Dat wil ik hier benoemd hebben. Nu is de heer Boon aan het terugdraaien met "nee, het is democratisch". Maar het is echt schadelijk, juist voor inburgering, integratie en de sociale samenhang, als dit soort dingen in een betoog genoemd worden door een Kamerlid. Dat wil ik graag benoemen.

De heer **Boon** (PVV):
Voorzitter, via u. Ik weet dat het misschien geen parlementair taalgebruik is, maar dit is gewoon totale bullshit. Wij pleiten altijd voor democratisch verzet. Dan gebruik je termen als "reconquista" en "D-day". Wij willen geen militair verzet, absoluut niet. Wij pleiten dag en nacht voor democratisch verzet. We hebben nog nooit iets anders bepleit en zullen dat ook nooit doen. U mag hier alles opblazen en doen. U mag het schokkend vinden. Ik

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

vind heel iets anders schokkend. Ik vind het schokkend dat onze grenzen openstaan en dat de volgende Chris Jude misschien over de grens hier Nederland binnenkomt en binnenkort in een azc bij ons in de buurt zit. Dat vind ik schokkend, en niet een klein woordje. Dat is muggenzifterij. Daar gaan we ons land niet mee redden. We gaan ons land redden met de voorstellen die ik gedaan heb. Dan blijft de PvdA, PRO tegenwoordig, politiek correct wegkijken. Ja, dan kunnen we weer gaan ... U heeft een woordje gezegd. U heeft een woordje gezegd. Ik denk …

De **voorzitter**:
"De heer Bolhuis."

De heer **Boon** (PVV):
Ik citeer de heer Bolhuis, die zei: u heeft een woordje … Want ik zei niet "u", voorzitter. Het ging nog perfect via de voorzitter. Dan wordt er geciteerd. U heeft een woordje gezegd. Sorry, voorzitter, maar al die vrouwen die lastig worden gevallen, zouden willen dat het om woorden ging. Die zouden op hun knieën smeken op dat moment dat het om woorden ging. Maar in onze buitenwereld, buiten deze zaal, gaat het niet om woorden. Daar gaat het echt om acties tegen onze vrouwen, onze dochters. Laten we er samen tegen optreden om dat te voorkomen en niet hier gaan muggenziften over woordjes.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Is de heer Boon het met mij eens dat als je kijkt naar een zekere militarisering in onze samenleving, bijvoorbeeld hele strenge controles op vliegtuigen, maar ook — het is nu weer Kerstmis, hè? — de betonblokken tegen ramaanvallen die in alle Europese steden weer worden neergelegd, dat die militarisering niet komt doordat wij allemaal zo vreselijk intolerant en racistisch zijn, maar dat die komt door geweld en provocaties van inderdaad een ideologie die we hier — helaas, zeg ik tegen de heer Bolhuis — met flink defensief gebruik van middelen van ons af moeten zien te houden?

De heer **Boon** (PVV):
De islam voert inderdaad oorlog tegen ons. Wij proberen ons te wapenen. Helaas kunnen we niet eens meer kerst vieren in ons eigen land. Dan heb ik het niet alleen over de terroristische jihad die tegen ons gevoerd wordt, maar bijvoorbeeld ook over de politieke jihad die we gezien hebben in dit huis, de Moslimbroederschap die hier gewoon weer wordt witgewassen. Daar mag dan niks over gezegd worden, want die partijen zijn niet aanwezig. Ja, ammehoela. Ik snap waarom ze niet aanwezig zijn, want dan zullen wij ze het vuur aan de schenen leggen. Dus daar wil ik zeker wat van vinden. Onze ministers doen nog steeds zaken met de Islamitische Stichting Nederland, waar ik me gewoon wild van schrik. Dan denk ik: bent u blind? Dat is een politieke jihad die tegen ons gevoerd wordt. Daar moeten we tegen optreden. Dan verwacht ik van een kabinet waar bijvoorbeeld de VVD in zit, dat ze dat niet doen, maar dat doen ze nog steeds. Wij worden continu aangevallen. Nou, dan zeggen wij: laten we niet militair terug aanvallen. We moeten natuurlijk wel onze grenzen verdedigen. Daar willen we militairen voor gebruiken, maar we willen niet schieten. We willen gewoon mensen weigeren en terugsturen naar het land waar ze vandaan komen, op een hele fatsoenlijke en humane manier. Daar is helemaal niks mis mee. In dit huis zullen wij de democratische strijd aan moeten gaan. De PVV staat daar als eerste voor aan het front.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Op de Islamitische Stichting Nederland kom ik in mijn betoog nog terug. Dan nog even

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

over die motie waar de heer Boon zo boos over was, over de Z-route. De PVV heeft natuurlijk volledig het recht op haar eigen afweging in het indienen van en stemmen voor moties, maar ik wil toch wel even iets rechtzetten. Voor die Z-route waren er helemaal nul eisen, hè. Mensen konden vrijstelling krijgen en er gebeurde helemaal niets. Wij hebben dus deze afweging gemaakt, en daar mag meneer Boon van vinden wat hij wil. We hebben dus liever dit. Een hele softe verplichting vinden we ook niks en we vinden al die bezigheidstherapie ook belachelijk. Onze afweging is geweest, zeg ik tegen de heer Boon: liever iets dan niets. Dat wil ik toch wel even meegeven, want hij doet nu alsof wij het allemaal maar goed vinden, terwijl er daarvoor helemaal niets was. Dan hebben we dus liever die Z-route. Dat is, denk ik, ook het verschil tussen JA21 en de PVV: je moet het wel een beetje realistisch houden en niet alleen maar tegen zijn om het tegen zijn.

De heer **Boon** (PVV):
Heel kort. Ik heb hier de motie voor mij. Wij wilden inderdaad de Z-route schrappen. Soms moet je ook gewoon een beslissing nemen. Moeten wij een paspoort uitdelen aan iemand die geen Nederlands spreekt en die niet wil of niet kan? Moeten wij dan bij boterkuipjes paspoorten weggeven? We moeten gewoon tegen deze mensen zeggen: u kunt niet inburgeren; u krijgt geen verblijfsvergunning. Moeten wij dat dan niet gewoon zeggen? Deze mensen krijgen ook stemrecht. U heeft het zelf gehad over de democratische jihad die tegen ons gevoerd wordt. Ik denk niet dat mensen op partijen als de mijne of de uwe gaan stemmen. Ik denk dat wij gewoon een lijn moeten trekken en moeten zeggen: als je Nederlander wil worden, als je genaturaliseerd wil worden, dan moet je je best gedaan hebben. Heel veel landen hebben echt honderdduizend strengere grenzen dan wij, bijvoorbeeld Japan. Als je Japanner wil worden, moet je jaren er alles aan doen en moet je bijna beter Japans spreken dan de gemiddelde Japanner. Nu hebben we een Z-route. Dan ga je lekker op je kleedje liggen in de moskee en ga je naar een Arabische preek luisteren. Je brengt je kinderen drie keer naar school en gaat naar een ouderavond terwijl je er niks van snapt en je geen Nederlands spreekt. Dan ga je een keer naar de gemeente en heb je een gesprekje. Daar mogen ze geen eisen stellen en dus haal je het altijd. Dan ben je ingeburgerd. Dat is dan al een burger van Nederland. Nee, de PVV zegt: dat zijn geen Nederlanders, dat zijn geen burgers van Nederland. Ze spreken geen Nederlands, ze begrijpen onze normen en waarden niet, ze hebben geen enkele toets gedaan. Schrappen die bende! Als ze het dan niet kunnen halen — het klinkt misschien hard — dan hebben ze pech. Als je Nederlander wil worden, dan moet je je stinkende best doen en misschien wel meer dan dat. Daar staat de PVV voor. Dus: schrappen die route. Wij zeggen: je kan alleen Nederlander worden als je perfect Nederlands spreekt en als je een volledig inburgeringsexamen haalt. Wat ons betreft mogen de eisen die er nu zijn ook nog tien keer hoger worden.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Een korte vraag in het kader van de Z-route. Het lijkt me geen probleem dat er gewerkt wordt aan taal en kennis van het Nederlands. Dat gebruiken lijkt me geen probleem. Volgens mij is hier het springende punt dat er nog steeds op basis van individuele beoordelingen na de Z-route naturalisatie kan komen. Moet dat niet stoppen? Is dat niet veel effectiever?

De heer **Boon** (PVV):
De individuele bestempeling is enkel een gesprekje bij de gemeente. Een gemeente mag mensen eigenlijk nauwelijks afwijzen. Ze hebben gewoon een lijstje met activiteiten. Het zijn de meest krankzinnige activiteiten; ik heb het hier ergens tussen liggen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Waarom is iemand ingeburgerd als die zoveel uur naar een kinderboerderij gaat? Ja, sorry. Kunnen we heel die Z-route een klein beetje strenger maken, een klein beetje tweaken? Tweaken? Nee! Laten we nou eens een grens stellen en zeggen: "Als je Nederlander wil worden, moet je je stinkende best doen. Dan ga je maar jarenlang studeren. Je wil toch Nederlander worden?" Het is niet niks, hè? Onze paspoorten worden als zoete broodjes uitgedeeld. Je belt twee keer met je fietsbel en je hebt een fietsles gedaan, en je krijgt je paspoort. Ja, sorry. Laten we dus niet tweaken. Laten we geen kleine aanpassingen doen. Laten we nu eens kiezen voor ons land. Wil je Nederlander worden en wil je in aanmerking kunnen komen voor het naturalisatieproces, dan moet je aan superstrenge eisen voldoen. De Z-route valt daar niet onder.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Een mooi betoog; daar gaat het niet om. Volgens mij is het springende punt dat je het Nederlanderschap kunt krijgen na de Z-route. Volgens mij is dat wat we allebei niet willen. Dan moet het dus niet betekenen dat je de Z-route afschaft, maar je moet afschaffen dat je alsnog het Nederlanderschap kunt krijgen via de individuele beoordeling. Volgens mij delen wij dat met elkaar. Laten we daarom een mooie motie maken of misschien zelfs een initiatiefwetsvoorstel. We zijn toch bezig.

De heer **Boon** (PVV):
Ik begrijp het niet. Dan doen mensen de Z-route en dan kunnen ze niet naturaliseren. Waarom is de Z-route er dan nog? Dat is een soort blinde darm die geen functie heeft. Laten we die blinde darm opereren en eruit knippen. Laten we een perfect darmstelsel maken. Ja, het is misschien even een visuele weergave, maar die Z-route is een totaal nutteloos ding. Het is gewoon bezigheidstherapie voor mensen die geen Nederlander zijn. Wil je Nederlander worden, dan zul je echt je stinkende best moeten doen. Geen bezigheidstherapie, maar echt lessen, echt blokken, je ervoor inzetten, echt zweten! Dan kun je Nederlander worden. Heel veel bureautjes verdienen heel veel geld aan die bezigheidstherapie; daar gaat gigantisch veel geld in om. Dat geld komt dan ook terug in onze schatkist. Daar kunnen we honderd keer betere dingen mee doen dan het weggeven aan dit soort bureautjes die kijken naar activiteiten als DigiKlik, Mind-Spring, religieuze bijeenkomsten, naar de huisarts …

De **voorzitter**:
De voorbeelden zijn duidelijk. Het antwoord wordt nu een beetje lang.

De heer **Boon** (PVV):
Het is pure bezigheidstherapie. Laten we ermee stoppen.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Volgens mij zijn wij het eens. Ik zal buiten de vergadering het springende punt maken, als ik een motie ga voorstellen, maar volgens mij zijn we het erover eens dat de Z-route wel heel erg hobbyistisch overkomt. Het springende punt is dat de Z-route niet via een individuele beoordeling of een soort hardheidsclausule tot het Nederlanderschap moet leiden. Volgens mij delen we dat.

De heer **Boon** (PVV):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik mag het eigenlijk niet doen, maar ik zou toch iets aan mevrouw Keijzer willen vragen. We moeten er gewoon een taaleis in zetten. We moeten eisen dat er aan voorwaarden voldaan wordt, bijvoorbeeld dat iemand genoeg weet van onze geschiedenis en onze normen en waarden. Als we dat erin zetten, komen we eigenlijk gewoon weer uit bij de normale routes binnen het inburgeringsproces. Dan is die Z-route nutteloos. Ik ben dus heel erg benieuwd waar u mee komt. De PVV kijkt altijd met een open blik om Nederland beter te maken voor de Nederlanders, dus we gaan het gesprek aan.

De **voorzitter**:
Goed. De heer Boon had zijn eigen bijdrage al afgerond, dus we gaan nu naar mevrouw Michon-Derkzen, die het woord voert namens de VVD-fractie. Dit is een WGO in het kader van de begroting, dus we spreken in de begrotingsvolgorde.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Zeker. Het is ook heel goed dat we deze voorzitter hebben, want die houdt ons bij de les.

Voorzitter. Het vorige WGO over integratie was in maart dit jaar, dus we hebben het binnen een jaar opnieuw over dit onderwerp. Dat is heel goed. In de tussentijd heeft deze minister een heel aantal brieven gestuurd. Om te beginnen wil ik hem daarvoor bedanken. In die brieven zie ik namelijk dat er een aantal doorbraken hebben plaatsgevonden. De voor mij meest in het oog springende doorbraak gaat over werk. Ook in de plannen van de minister lezen we dat die gaan over meedoen. Dat is eigenlijk integratie anno 2027, waarbij werk prioriteit nummer één is. We hadden eerst bijna een soort ongemak met elkaar, zo van: "Hoe kunnen we nou taalles hebben en daarbij ook nog werken?" In de ogen van mijn fractie is daarbij de discussie over de Z-route overigens ook heel relevant. Maar als we nou werk op één zetten, wat moeten we dan vervolgens doen om ervoor te zorgen dat iedereen aan het werk kan en dat er ook taal aangeboden kan worden tijdens, na en aan de randen van de dag of op dagen dat iemand niet werkt? Ik wil dus maar zeggen: in ieder geval lof voor deze doorbraak, deze andere aanpak van de minister. Ik denk dat die ook helpt in de debatten die we over dit onderwerp jaar in, jaar uit hebben, waarin we toch jaar in, jaar uit tegen dezelfde knelpunten aanlopen.

We hebben nu namelijk een andere manier van werken. Daarmee zorgen we ervoor dat mensen die hier komen een keuze hebben: doe je mee of doe je niet mee? Als je meedoet, ga je aan het werk. Daarmee begeleiden we je met die startbaan, zoals we het noemen. Ik ga er overigens van uit — dit is een vraag richting de minister — dat de startbaan hetzelfde is als wat in het SER-advies de eerste baan of "a job" wordt genoemd. Het is goed om dat nog eventjes aan elkaar te verbinden en vast te stellen dat dat hetzelfde is. De minister zegt: ik kom met 75.000 startbanen per 2030. Nu wil ik aan de minister vragen: wat zijn dan startbanen? Elke private intermediair heeft gewoon werk en zoekt werknemers, dus wat is er dan extra nodig in die startbanen om het een startbaan te maken? Ik heb een heel goed werkbezoek gehad bij het azc in Dordrecht, waar gewoon een private intermediair mensen aan het werk zet. Ik heb niet het gevoel dat dat dan de startbanen zijn. Ik vind het dus ook weer ingewikkeld dat we hier etiketjes op plakken, omdat je ook gewoon aan het werk kan zijn zonder dat je een startbaan hebt. Ik wil de minister vragen of hij, als hij per 2030 75.000 startbanen wil realiseren, ook een ambitie per jaar heeft. Of doen we nou heel erg ons best en gaan we in 2029 kijken hoever we dan zitten als het gaat om die 75.000? Dat zou mijn fractie niet willen;

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

ik wil graag een ambitie per jaar. Hoe zorgen we ervoor, vraag ik aan de minister, dat er ook voldoende prikkels zijn om een baan te vinden? Dat is bijvoorbeeld bij asielzoekers nu niet het geval. De Meedoenbalies zijn echt een succes, zo heb ik gezien. Als die asielzoekers inderdaad aan het werk gaan, in "a job" zogezegd, en zij daar normaal voor worden betaald, moeten zij ook een bijdrage betalen aan de opvang, die iemand die niet werkt, niet hoeft te betalen. Wat vindt de minister daarvan? Ik zou dat geen belemmering willen laten zijn om een baan te zoeken, want dat is natuurlijk echt vrij idioot, om het maar onparlementair te zeggen. Maar de lat van "onparlementair" ligt in dit debat nogal verschillend.

De **voorzitter**:
Een ogenblik.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Voorzitter. Als je dan …

De **voorzitter**:
Een ogenblik. De heer Ceder wil u interrumperen. Ik weet niet of het over het woord ging, maar dat is aan de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank u wel, voorzitter. Fijn dat u gevochten heeft voor mijn interruptie! Ik ben blij om te horen dat mijn collega van de VVD het belangrijk vindt dat asielzoekers werken en het belangrijk vindt dat ze daartoe in staat gesteld worden. Ik kan mij nog heugen dat de VVD eerder een wat conservatiever standpunt had, namelijk dat het werken door asielzoekers zou leiden tot te veel rechten- of integratievraagstukken. Mijn vraag is dan wel de volgende. Als u dit zo erkent, wat ik met u eens ben, zouden we dan niet ook moeten kijken hoe we werken meer kunnen laten lonen en zouden we niet ook moeten kijken, vanuit de overtuiging dat het goed is voor hen om te werken, naar een aantal blokkades die er nog steeds zijn? Ik hoor het dilemma dat u schetst, en daar ben ik het ook mee eens. We moeten er inderdaad naar kijken dat mensen die gaan werken, daarmee voordelen verliezen ten opzichte van mensen die niet werken, die geen kosten hoeven te dragen.

De **voorzitter**:
Ook u vraag ik om via de voorzitter te spreken, meneer Ceder.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Eigenlijk herhaalt de heer Ceder de vraag die ik aan de minister stel: hoe nemen we belemmeringen weg? Tegelijkertijd stel ik het me als volgt voor. Je bent naar Nederland gekomen. Het is toch prachtig dat je na enorm geploeter in je leven in Nederland bent? Dan ben je toch ontzettend blij dat je aan het werk kan? Dan wil je toch ook een nieuw leven opbouwen? Dan wil je toch ook dat je aan het werk kan, dat je zo snel mogelijk kan inburgeren, dat je kinderen weer op school zitten en dat je normaal meedoet? Meneer Ceder heeft het over de opvatting van de VVD toen en nu, maar het verschil tussen toen en nu is ook dat we met het Migratiepact nu ook veel steviger inzetten op kansrijk of niet-kansrijk — dat noemen we nu versneld en niet-versneld — in het kader van de procedures van asielzoekers. Ze weten nu sneller wie een goede kans maken om hier te mogen blijven. Die neem je dan ook serieuzer. Dat onderscheid eerder in het traject vind ik heel terecht. Tot nu toe zagen we dat iemand die hiernaartoe komt om de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

goede redenen — laten we daarvan uitgaan — jaren en jaren wacht, eerst op een status, dan op een huis, dan op taalles en dan op een baan. Dat zien we in de cijfers. Dan zeggen we hier: goh, na vijf jaar zit iedereen in de bijstand. Ja, vind je het gek? Dat moeten we dus doorbreken. We moeten veel meer van begin af aan regelen dat je, als je kansrijk bent en je procedure kansrijk is, ook aan het werk kunt. Die vraag heb ik ook aan de minister gesteld: wat zijn daar de belemmeringen voor?

Voorzitter. Dan …

De **voorzitter**:
Een ogenblik. De heer Ceder wil nog een tweede interruptie plegen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik vind dat de VVD hele zinnige teksten uitspreekt. Ik kan me nog heugen dat een voormalig portefeuillehouder die nu aan de overkant zit, meneer Aartsen, toen nog van mening was dat je echt een aantal maanden niet zou mogen werken, omdat dat er bijvoorbeeld toe zou leiden dat je daaraan rechten kon ontlenen waardoor een beoordeling bijvoorbeeld ingewikkelder wordt. Dat waren heel veel doemscenario's die later ontkracht werden. U heeft het over het Migratiepact. Daar zitten nog wat haken en ogen aan, maar als het functioneert, zou je ook nog kunnen kijken wat er gebeurt als je mensen die kansrijk zijn vanaf dag één laat werken en daar ook geen limiet op zet. Hoe kijkt de VVD daarnaar?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Het is zes maanden. Dat is het nu gewoon. Als iemand binnenkomt moet je überhaupt bekijken of het kansrijk of niet-kansrijk is. Dat kost tijd. Als je die keuze eenmaal hebt gemaakt, dan moet iemand aan het werk, vind ik.

De **voorzitter**:
Afrondend, meneer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Met dat laatste ben ik het eens, maar ik ben het er niet mee eens dat je, als dat bepaald is, alsnog minimaal zes maanden zou moeten wachten. Zou u me de logica kunnen uitleggen? Als het onderscheid eerder dan na zes maanden gemaakt is, waarom zou iemand dan toch verplicht, mede door de VVD en het huidige kabinetsbeleid, niet mogen werken en dus een achterstand in werken en continuïteit oplopen? Kunt u uitleggen waarom die barrière voor u dan alsnog zo zwaar weegt?

De **voorzitter**:
"Waarom die barrière voor mevrouw Michon-Derkzen zo zwaar weegt".

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Als je ziet wat de doorlooptijden in het hele inburgeringstraject überhaupt zijn — ik kom daar later nog op — zou ik denken: als je een asielzoeker die bij een azc aankomt na zes maanden aan het werk hebt, is dat knap gedaan. Het punt dat ik in mijn bijdrage nog wil maken richting de minister is: laat iemand die nog geen werk heeft — je moet het namelijk ook nog matchen — of die zeven of acht maanden heeft gewacht of iemand die pas in zijn vierde maand zit, maar weet dat hij kansrijk is en dat er een baan aankomt, in ieder geval beginnen met taal. Op de azc's kun je ook al taallessen doen. Daar zijn heel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

vaak ook al taalklassen. Zorg ervoor dat we degenen die mee willen doen — laten we het positief benaderen — prikkelen om die tijd in ieder geval te benutten door de taal te gaan leren. Kun je dat nog iets dwingender aanbieden dan nu het geval is? Nu is dat een aanbod. Ik zou tegen degenen die de overtuiging hebben dat ze kansrijk zijn en die ook graag na zes maanden aan het werk willen, maar daar nog even op moeten wachten, willen zeggen: begin met taal. Ook dit wil ik graag aan de minister vragen: kunnen we de taal op azc's ook iets meer verplichten, al dan niet voordat iemand een baan heeft, en dat niet te vrijblijvend maken?

We hebben van de SER een advies en een goede briefing gehad over de startbanen. De SER had het over de noodzaak van basisinfrastructuur. Ik wil dat hier toch even iets over gezegd hebben. Wat is basisinfrastructuur? Ik ben namelijk als de dood dat we nu weer iets gaan optuigen, terwijl we gewoon uitzendbureaus hebben die mensen naar een baan brengen. Dat zijn juist de eerste banen. We hebben regionale Werkcentra en arbeidsmarktregio's. We hebben zo veel basisinfrastructuur. Ik hoop dus heel erg dat we die basis iets meer basis maken en er in ieder geval niet iets naast zetten. Graag een reactie van de minister hierop. Uiteindelijk is de cruciale vraag hoe werkgevers deze mensen vinden. In het hele verhaal organiseren we het allemaal heel veel vanuit de overheid en de gemeente. We organiseren van alles, maar de werkgever, die uiteindelijk cruciaal is wat betreft banen, ziet door de bomen het bos niet meer. Die weet helemaal niet waar die moet aankloppen, maar die heeft natuurlijk gewoon werk. Er is ongelofelijk veel werk. We hebben echt veel mensen nodig. Die arbeidsmarkt is fantastisch voor dit voorstel. Hoe matchen we de werkgevers aan deze nieuwe methode en deze doorbraak?

Voorzitter. Ik hoorde eerder al zinnige dingen over statushouders. Ik noem als voorbeeld een statushouder die een woning toegewezen heeft gekregen, in een gemeente woont en gaat beginnen met de inburgering. De wachttijden voor het plan en de taallessen zijn gewoon te lang. We hebben het daar ook over gehad in het vragenuurtje. De minister zei: het is allemaal net gestart en het is goed dat het nu in plaats van negentien weken vijftien weken is, of iets dergelijks. Dat is dus vijftien weken wachten op je plan en niks doen. Dan heb je je plan en weet je in welk bakje je zit qua taalniveau. Dan moet je weer wachten op de taallessen. Stel dat we uitgaan van iemand die zo snel mogelijk mee wil doen, kinderen op school heeft, naar de ouderavond wil en bij de sintoptocht wil staan. Hoe kunnen we die categorie helpen om dit sneller te doen? Waarom moeten zij wachten, wachten en wachten, terwijl je dat gewoon niet wil? Je wil namelijk aan de gang.

Vooral bij het meer vooropstellen van werk gaat het om de combinatie van werk en taal. Ik zag dat ook in de stukken terug. Het is een uitdaging hoe we gemeenten prikkelen om de taalles aan te besteden in combinatie met werk. Er moet dus een combinatie komen van taal en werk. Is de minister daarover met de VNG in gesprek? Hoe ziet hij dit zelf voor zich? Ik zag een paar weken geleden een heel mooi voorbeeld van Firda in Emmeloord. Dat was een fantastisch voorbeeld van taalles op een roc. Daar was een organisatie voor zorg aan gekoppeld. Bij die zorginstelling waren bedrijfsopleidingen en het roc gaf op een andere dag taal. Zo was die combinatie gemaakt. Het waren overigens ook nog allemaal vrouwen die daar aan het werk waren. Ik vond het echt een prachtig voorbeeld. Dat moet eigenlijk de norm zijn. Zo moet het gaan. Je hebt taalles in combinatie met werk. Dat vraagt dus dat het op een andere manier aanbesteed moet worden door de gemeente.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dan ga ik naar de volgende banen. We hebben het hier veel vaker over gehad. Het gaat natuurlijk over belemmeringen van diploma's. Ik hoop dat de minister er ook in dit debat iets over zegt. Dan krijgen we dit riedeltje: allemaal moeilijk, het gaat iets beter en ik vraag het aan OCW. Ik vind dat eigenlijk niet goed. We hebben het er hier over. De urgentie ligt hier en niet bij OCW. OCW voert het uit. Als het moet, moedig ik de minister graag aan met een uitspraak vanuit deze commissie. Er moet echt vaart worden gemaakt in de erkenning van diploma-eisen.

Voorzitter. In het vorige WGO, aan het begin van het jaar, heb ik het gehad over de verantwoordelijkheid van gemeenten op het gebied van taaleisen. Inburgering is enorm gekoppeld aan de niveaus van taal, taalles, een examen en aan het voldoen van de inburgeringseisen. Hoe kan dat als zo veel gemeenten helemaal niet handhaven op de taaleisen? Hoe kan het dat we het prima vinden dat 20% van alle mensen die taalles krijgen, die taallessen niet volgt? Het verzuim is 19%. Ik vind dus wat dat betreft dat het systeem dat we met elkaar hebben opgetuigd, niet werkt. We bieden die taallessen aan, maar de gemeente handhaaft niet op het feit of mensen wel of niet gaan. Ik vind echt dat de minister daar meer aan moet doen. Het staat in de wet dat gemeenten dit moeten doen. In verband met de Spreidingswet is er een enorm grote maatschappelijke discussie over de wettelijke taken die wel of niet moeten worden uitgevoerd door gemeenten. Dit is net zo goed een wettelijke taak die moet worden uitgevoerd door de gemeente, maar daar horen we niks over. Graag krijg ik dus een reactie van de minister hierop, want ik zag in een brief een enigszins omfloerst stukje van de minister staan: ik ben aan het kijken of ik misschien iets meer kan doen aan handhaving en andere prikkels. Ik denk dat de minister weet wat ik bedoel en ik zou hem willen aanmoedigen om nog eens op dat stukje in te gaan. Er staat: "zo veel mogelijk prikkels en het gebruikelijke vangnet … meerwaarde, haalbaarheid …". Nou, goed, er staan allemaal dat soort woorden en zinnen in die brief. Het gaat mij erom hoe de minister er in het gesprek met die gemeenten voor zorgt dat zij de wettelijke eisen daadwerkelijk gaan nakomen.

De heer **Boon** (PVV):
Ik heb een heel korte vraag aan de VVD. Het ging erover dat ze niet bij de taalles komen opdagen. Wij hebben allemaal het stuk in De Telegraaf gezien. We hebben het vragenuur gezien. Wil de VVD dat er tegen iemand die moedwillig, verwijtbaar en herhaald verzuimt, ook gezegd wordt "we gaan je verblijfsvergunning intrekken"?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Het goede nieuws vind ik dat de verblijfsvergunningen sinds juni van dit jaar altijd voor drie jaar zijn. Dat is nu dus elke keer drie jaar en het wordt elke keer verlengd met drie jaar. Ik vind inderdaad dat gewoon niet komen opdagen, dus structureel niet naar taalles gaan, een reden is om een gesprek te hebben over de verblijfsstatus. Het punt is dat we dit nu weten via de aanbieders van taal — dat heeft de heer Boon ook gelezen — maar dat gemeenten daar niet op handhaven. Gemeenten weten dit niet en als ze het zouden weten, dan doen ze er niks aan. Dat zit dus verkeerd in het systeem, want vervolgens wordt diegene in diezelfde gemeente uiteindelijk genaturaliseerd, maar kan die dat niet eens in het Nederlands uitspreken. Ik ben het totaal eens met de bijdrage van de heer Boon dat dat toch wel een hele gekke gang van zaken is. Wat zijn we dan met elkaar aan het doen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Voorzitter. Als het over werk gaat, moet het natuurlijk gaan over de tekortsectoren. Ik las daar vorige week een heel mooi nieuwsbericht over van de energiesector. Die zegt juist: kom maar met alle mensen, want we hebben ze hard nodig. Zou het ook mogelijk zijn, vooral omdat die verblijfsvergunningen nu allemaal altijd tijdelijk zijn voor maximaal drie jaar, dat we veel meer gaan bekijken wat voor werk iemand in Nederland zou kunnen doen, zodat die ook weer bij kan dragen aan de wederopbouw in het land van herkomst? Met het hele Migratiepact zijn we meer bezig om ervoor te zorgen dat mensen weer teruggaan naar het land van herkomst, als dat veilig is. Dan is het juist van belang dat je daar weer een zinvolle bijdrage kan leveren aan de wederopbouw. Hoe kijkt de minister daarnaar?

Voorzitter. Tot slot kom ik op de taaleis bij naturalisatie. Daar is ook al eerder over gesproken. Ik keek het nog eens na. We hebben de motie-Becker en daarna de motie-Rajkowski van mijn fractie gehad, die gingen over de verhoging van de taaleis voor naturalisatie van A2 naar B1 met een beperkte hardheidsclausule. Dit is echt al jaren aan de gang en in elk debat hierover vraagt mijn fractie hoe het nou zit met de uitvoering van de verhoging van de taaleis. Dat heeft te maken met de Rijkswet op het Nederlanderschap, maar blijkbaar kon die taaleis gewoon worden geregeld in het Besluit naturalisatietoets. Dat hebben we met elkaar gewisseld. Dat is een taak van JenV, maar nog steeds gebeurt dat niet. Daar krijg ik wel een klein beetje genoeg van. Waar zit 'm dat nou in? Stellen we hier een onmogelijk eis met elkaar? Doet JenV niet wat het zou moeten doen? Hoe kan dit nou? We willen namelijk, zoals nu ook in het regeerakkoord staat, naar de B1-taaleis bij naturalisatie. Wij horen hier vandaag over de praktijk van naturalisatie. Die staat mijlenver af van de eis die we in het coalitieakkoord hebben gezet, maar die maar niet in wetgeving wordt belegd. Graag een reactie van de minister hierop.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Ik dank mevrouw Michon voor haar bijdrage. Ik denk dat we elkaar kunnen vinden op het gebied dat werk, taalles, inburgering en onderwijs inderdaad gecombineerd moeten worden. Het is goed dat dit voor een gedeelte ook zo gaat op de werkvloer. Tegelijkertijd heb ik een vraag over de taallessen. Wij horen juist dat er een tekort is aan taaldocenten en dat er inderdaad minder mogelijkheid is om deze flexibel aan te bieden, en dat dat onder andere komt doordat het elke keer aanbesteed wordt en de arbeidsvoorwaarden niet goed zijn. Daardoor is het namelijk niet al te populair. Ik zou daarop graag de reflectie van mevrouw Michon willen hebben. Zou het niet logischer zijn — dat is een vraag aan de minister — om te gaan nadenken over een cao voor mensen die taallessen aanbieden en om dat gewoon te gaan regelen? Ik wil mevrouw Michon niet bang maken: we hebben al basisinfrastructuur. Dat zijn namelijk gewoon de mbo's en de roc's. Zouden we die niet beter kunnen benutten?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik hecht er vooral aan dat de taallessen worden gegeven in combinatie met werk. Dat moet onze agenda zijn, zou ik zeggen: je kan nooit meer los taalles geven. Wat ik ook ingewikkeld vind aan die hele discussie over dat er te weinig geld is om taalles te geven aan iedereen, is het volgende. Ik wil hier met elkaar het beeld neerleggen van iemand die naar dit land komt, blij is dat hij hier is en er wat van gaat maken. Dan ga je niet zitten wachten op je taalles, maar dan ga je in ieder geval al op je telefoon kijken wat je gaat doen. Dan ga je de eerste Jip en Janneke uit de bieb lenen om alvast wat taal op te doen. Dan ga je überhaupt naar de bieb, om daar gewoon tegen iemand aan te praten.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik wil dus niet in dat frame stappen van: er is onvoldoende geld voor taalles, dus die mensen kunnen de taal niet en dat kan je ze allemaal niet kwalijk nemen. Iemand die hier wil komen, gaat zijn stinkende best doen om hier zo snel mogelijk mee te kunnen doen. Dat is mijn hele mensbeeld. Die is dus blij dat hij een baan krijgt, en als hij moet wachten op zijn taalles, denkt hij: "O, ze hebben hier een bieb, wat is dat goed geregeld. Ik kan daar op woensdagmiddag ook nog tegen mensen aan praten, tegen vrijwilligers die je helpen met taal. Ik begin vast, en dan ga ik daarna hopelijk ook nog op taalles en probeer ik dat te combineren met werk." Dat moet, vind ik, veel meer onze mindset zijn over inburgering: zet die mensen centraal en neem ze serieus, om ze mee te laten doen. Je moet niet alleen maar vanuit het aanbod en vanuit het rondpompen van publieke middelen zeggen: ja, het is allemaal niet gelukt, dus je kan het ze niet kwalijk nemen. Daar ben ik echt tegen.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Ik reageerde net op het punt dat mevrouw Michon maakte, namelijk dat het een tijd duurt voordat de taallessen beschikbaar zijn en dat die niet goed flexibel te combineren zijn met bijvoorbeeld werk. Mijn vraag is: hoe gaan we dat beter maken? Een van de opties zou kunnen zijn dat je zegt: we gaan een cao maken voor de taallessen, want we willen dit meer. We kunnen ook zeggen: hé, we hebben roc's; hoe zouden we die beter kunnen benutten? Dat is eigenlijk mijn vraag, dus hoe mevrouw Michon daartegenaan kijkt.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Dan herhaal ik mijn antwoord: het maakt mij oprecht niet uit wie die taalles geeft. Het maakt mij niet uit wie die geeft. Ik wil dat degene die die geeft, dat doet in combinatie met de baan die de nieuwkomer ook heeft. Dat is wat ik wil. Dat zal in de ene regio vooral een roc zijn, omdat dat ook een goede verbondenheid heeft met de werkgevers in die regio. In een andere regio is dat misschien wel niet zo. Het maakt mij dus oprecht niet uit wie de taalles geeft, als het maar in combinatie is met die baan. Dan wil ik dus eigenlijk af van het ontzettend op het aanbod gericht zijn, waarbij we hier van tevoren eigenlijk alweer met elkaar vaststellen: o, o, o, het aanbod is niet 100%, dus het is niet gelukt. Je ziet namelijk, ook in de doorlooptijden van het PIP en het wachten op de taalles, dat er in het aanbod altijd een mate van falen van de overheid zit. Je moet die mensen dus veel meer zelf stimuleren om ze zo snel mogelijk mee te laten doen. Dat kan prima in dit land. Dat kan príma. Dat je zou moeten wachten op taalles is er geen excuus voor dat je de taal dan niet zou kunnen beginnen te leren spreken. Van dat beeld wil ik af.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik kan me voor een groot deel vinden in het betoog van mevrouw Michon van de VVD. Ik mis nog wel een beetje één olifant in de kamer. Ik heb dus een simpele vraag: is de VVD van mening dat het aanhangen van de islam in statistische zin hinderlijk is voor inburgeren en integreren, dus dat het een negatieve factor is in de inburgering en integratie?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik ben zeer beducht voor het religieus conservatisme. Ik ben dat voor het conservatisme in het algemeen, en zeker voor het religieus conservatisme. We hebben kortgeleden in het vragenuurtje ook nog weer vragen gehad aan de staatssecretaris van OCW, die verantwoordelijk is voor emancipatie, over dalende acceptatie van de lhbtiq+-gemeenschap in dit land; ik denk dat u daarbij een van de woordvoerders was. Dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

kunnen we hier overdoen, maar daar werd in ieder geval weer heel indringend gesproken van: we zien het allemaal en we weten dat daar gewoon religieus conservatisme bestaat. Benoem dat dan, maar vooral: pak dat dan aan. Als je nou weet dat het zo is, pak het dan aan. Niet voor niets gaat het in die hele inburgering over taal, werk én onze Nederlandse waarden. Als je een kort rekensommetje maakt, kan je dus stellen dat dit niet over de hele linie lukt. Taal: matig. Werk: vrij matig, want de helft zit na vijf jaar in de bijstand, wat we niet willen. En als je dan de dalende lhbtiq+-acceptatie ziet, denkt toch iedereen: ja, hoe zit het dan met die waarden?

Nu begrijp ik dat de staatssecretaris weer een analyse op de analyse maakt. Ik deel met mevrouw Nanninga de zorg over het conservatisme in het algemeen het religieus conservatisme in het bijzonder, en ik zou erg hopen dat het kabinet daar stevig op inzet, en dan niet zozeer met meer analyses. Mevrouw Nanninga vraagt mij namelijk waar het precies vandaan komt, maar ik wil dat het opgelost wordt. Ik denk zeker dat er ook een deel in het religieuze conservatisme zit, absoluut, en daarmee ook in de islam als religie, in ieder geval in het conservatieve deel. Maar het moet opgelost worden. Dát is de olifant in de kamer: ook van het kabinet krijgen we geen concrete handvatten voorgelegd om dit tij te keren. Dat moet anders.

De **voorzitter**:
We gaan naar mevrouw Nanninga voor haar betoog namens JA21.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dank, voorzitter. De olifant mag wat scherper benoemd worden, maar goed, daar komen we nog wel op.

Voorzitter. De integratie in Nederland loopt nog altijd niet van een leien dakje; laten we het zo stellen. De immigratie uit landen waar fundamenteel andere normen en waarden heersen dan de onze, loopt vrolijk door, legaal en illegaal. Dat leidt tot parallelle samenlevingen, achterhaalde opvattingen over vrijheden en minderheden, meer criminaliteit, grote uitkeringsafhankelijkheid en radicalisering, en het bevordert de algehele sfeer en levenskwaliteit in onze mooie, vrije westerse samenleving niet.

Nou is criminaliteit misschien meer een JenV-onderwerp, waar deze groep ook oververtegenwoordigd is, maar als we het over waarden en normen hebben, kunnen we ook nog wel een boom opzetten. 70% van de Nederlandse moslims stelt de koran boven de Nederlandse wet. 75% heeft een probleem als hun eigen kind een homoseksuele relatie zou hebben. 66% tot 74% onderschrijft de stelling dat elke moslim moet leven volgens de regels van de islam. Die opvattingen zijn door generaties heen vrij persistent. Er is geen trend naar liberalisering.

Het is een Europees probleem. Toevallig werd van de week nog in Zweedse media bericht over moskeeën waar de lange arm uit islamitische landen de dienst uitmaakt. Ik citeer: bij twee moskeeën kregen de undercover journalisten adviezen om vrouwen of kinderen weg te houden bij Zweden in het algemeen en Joden in het bijzonder. Ook andere religieuze adviseurs gaven volgens de journalisten adviezen om het sociale leven van vrouwen en kinderen te beperken. Nou ben ik, voordat ik volksvertegenwoordiger werd, zo'n vijftien jaar werkzaam geweest in de journalistiek. Daar heb ik precies dit soort ellende in kaart gebracht. Dat was in de jaren tien van deze eeuw.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dat ging over moskee-internaten waar de hand werd gelicht met allerlei regels. Behalve van fysieke onveiligheid was daar ook sprake van een anti-integratieve manier van lesgeven. Ik heb salarisstroken uit Koeweit boven tafel gekregen, salarisstroken uit Koeweit aan Nederlandse moskeebestuurders. Het jongerenwerk is geïnfiltreerd. Daardoor krijgt het ook subsidies. Ik wijs op de huiswerkscholen waar anti-Nederlandse ellende wordt onderwezen. Dat is nu zo'n tien tot vijftien jaar geleden. Heeft de minister in beeld wat er zoal gebeurt bij al die moskeeën en internaten, aangestuurd vanuit met name Turkije en Marokko, maar ook vanuit rijke Golfstaten?

De heer **Boon** (PVV):
Ik heb een verduidelijkende vraag. U zei net dat het een Europees probleem is, maar eigenlijk is de islam en de invloed die ze proberen uit te oefenen op onze vrije samenleving toch een wereldwijd probleem?

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ja, dat klopt. Ik weet eigenlijk ook niet waarom ik het beperkte tot Europa, maar goed we hebben er hier vrij veel last van.

Dit soort invloed is al desastreus, maar de Iraanse inmenging is gewoon ronduit gevaarlijk. De AIVD waarschuwt voor Iraanse spionage, cyberaanvallen op dissidenten en fysieke aanvallen op dissidenten. Er loopt een strafzaak over een liquidatiepoging van een Iraanse regimecriticus te Haarlem, waarbij Iran volgens onze AIVD vermoedelijk betrokken was. Wij willen gewoon weten wat het kabinet doet om al die beïnvloeding en intimidatie aan te pakken. Want ondertussen werken we vrolijk samen met en financieren wij allemaal langearmclubjes. We willen heel graag opheldering over de financiering van het onderzoek naar moslimdiscriminatie. Daar hebben we het eerder over gehad in deze commissie. Waarom werkt een door de overheid gefinancierd kennisplatform samen met de ISN, de Islamitische Stichting Nederland? Dat is een organisatie die verbonden is aan de Turkse overheidsorganisatie Diyanet. Diyanet is het Turkse presidium voor geloofszaken. Waarom is deze minister niet veel kritischer op dergelijke subsidies en samenwerkingen? Kan de minister toezeggen dat we niet meer samenwerken met dergelijke partijen?

Hetzelfde geldt voor de invloed die ook Marokko via religieuze en zogenaamd maatschappelijke organisaties op Marokkaanse Nederlanders probeert uit te oefenen. Minister Letschert ontving de Moslimstudenten Associatie. Die is aangesloten bij FEMYSO, een organisatie waarover buitenlandse diensten zorgen uiten vanwege banden met de Moslimbroederschap. Daar hebben mijn collega Boomsma en ik Kamervragen over gesteld. De minister zegt dat zij kennis heeft genomen van die feiten, maar weigert hier iets mee te doen. Als er dan wordt gevraagd naar de wensen van die islamisten voor gebeds- en wasruimtes, voor halal eten en voor roosters rond islamitische feestdagen, dan schrijft minister Letschert dat onderwijsinstellingen passende faciliteiten moeten bieden voor een inclusief studieklimaat.

Precies over dat proces van beïnvloeding gaan de waarschuwingen die ik al jaren geef. Moslimbroeders en dat soort clubs hoeven niet de wet te overtreden of aanslagen te plegen om hun zin te krijgen. Ze proberen overheden op deze manier in te palmen. Dat is islamisering via soft power en anti-integratie. Zo loopt de integratie toch hopeloos vast? Ik wil daar een mening over horen van deze minister. Dan mag hij zich niet

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

verschuilen achter het excuus dat het over een andere minister gaat. Hoewel ik de term "eenheid van kabinetsbeleid" op dit moment wat moeizaam in de mond neem, is die volgens mij nog altijd van toepassing. Ik wil daar een antwoord op.

Wat integratie echt helpt, is het leren van onze taal. Termen als "plicht" en "eis" zijn mijn fractie eigenlijk een graat in de keel. Het leren van onze taal is een voorrecht. Het is het grootste cadeau dat een nieuwkomer kan krijgen. Het kabinet is van plan om de taaleis voor naturalisatie eindelijk eens op te hogen naar B1, maar deze wijziging laat alweer zó lang op zich wachten; mevrouw Michon-Derkzen stipte dat net ook aan. Hoe kan dat nou? Waarom duurt dat zo lang? Via de Wet inburgering is B1 al leidend. Waarom laat deze aanscherping nou zo lang op zich wachten? In Frankrijk staat de taaleis voor naturalisatie intussen op B2. Wat weerhoudt ons er eigenlijk van om ook B2 te verlangen? Mijn fractie is daar een heel groot voorstander van. Ik hoor graag van de minister wat het kabinet denkt over een taaleis van B2. Het lijkt hier, met "B1" en "B2", wel Bassie en Adriaan, maar het gaat om de taaleis.

De **voorzitter**:
Een ogenblik. Mevrouw Keijzer heeft een interruptie.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Een ijzingwekkende opsomming van infiltratie. Ook ik maak me daar zorgen over. Wat denkt mevrouw Nanninga nou dat erachter zit dat dit in de ambtelijke, juridische, bestuurlijke bovenlaag zo wordt weggerommeld?

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Het grote spook in onze instituties is natuurlijk het spook van het discriminatieverwijt, het verwijt niet inclusief te zijn en het verwijt dat je racistisch bent en discrimineert als je dit soort dingen, de dingen die ik net aanstipte, benoemt. Als je het hebt over mensen met een andere afkomst, lijken er andere normen te gelden. We zien het bijvoorbeeld aan waanzinnige dingen als feministen die de islam verdedigen. De "blanke manosphere" wordt dus alle ellende van de wereld verweten die ons vrouwen overkomt. Dat is het grote gevaar. Daar mag je alles tegen zeggen. Sowieso mag je over blanke mannen alles zeggen. Als je het hebt over middelbare blanke mannen, heb je al helemaal prijs. Dat is de ideale punching ball. Er zitten er hier een paar. Het zijn niet mijn woorden, heren. Ik ben daar niet zo van.

Maar ja, als je net zo scherp bent op culturele gebruiken en religies uit andere landen als we hier in de jaren zestig zijn geweest op het christendom, heb je een probleem. Kijk even naar hoe onze komieken in de jaren zeventig en tachtig gehakt hebben gemaakt van groepen, als in: o, die gekke katholieken en die rare refo's. Dat kon allemaal. Die mensen leven allemaal nog. Kijk wat er gebeurt als je dit soort grappen probeert te maken over de islam. Rogier Kahlmann is zo'n komiek die dat weleens doet. Die wordt overal gecanceld. Dan heeft hij nog geluk, want er zijn een heleboel satirici die dat niet kunnen navertellen. Mijn antwoord, mevrouw Keijzer, zeg ik via de voorzitter, is dat er een systeem is opgetuigd waarin deze kritiek totaal is getaboeïseerd met de toverformule "discriminatie, racisme, niet verbindend, uitsluitend, niet inclusief" en daar moeten wij met z'n allen lak aan hebben.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik ben het eens met dat laatste, maar dat proberen we al een aantal jaren en dat lukt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

niet. Wat zouden we nou kunnen doen om dit gesprek eindelijk eens een keer op een feitelijke, zakelijke manier te voeren? Ik ben daar écht naar op zoek, want ik hou mijn hart gewoon vast voor waar we in dit land op afstevenen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Nanninga, graag iets bondiger in de antwoorden. Dat geldt niet alleen voor u.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik liet mij even meeslepen, want het was zo'n mooie vraag, maar ik zal het kort houden. Het hele korte antwoord is natuurlijk: bij de verkiezingen, die er vast heel gauw aan komen, allemaal op JA21 stemmen. Dan gaan we dat gesprek eerlijk met elkaar voeren, zou ik zeggen.

De **voorzitter**:
Mevrouw Keijzer, tot slot.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat was nou net niet de bedoeling, maar dat zal u begrijpen. Ik ben toch echt serieus op zoek naar eigenlijk een ander verhaal, een verhaal waarin je mensen ervan overtuigt dat dit een heilloze weg is. Ik kan u namelijk vertellen, zeg ik via de voorzitter, dat de leemlaag in onze instellingen, de "bovenlaag", zoals ik het inmiddels ben gaan noemen, dus de bestuurlijke, ambtelijke, juridische, adviserende laag, inmiddels zo hard is geworden dat die eigenlijk voorkomt dat je dit gesprek voert en het beleid aanpast; ik zei "leemlaag", maar misschien is "slijmlaag" beter. Laten we met elkaar dus de krachten bundelen.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Eens. Mevrouw Keijzer vergat nog de academische wereld en de media; die zijn daar ook van vergeven. Kijk, de mensen die gelijkgestemd zijn met een aantal partijen aan de rechterkant van het politieke spectrum, dienen zich te emanciperen. Spreek je uit. Ik hoor heel vaak van mensen in het land: ik ben de enige in de kantine van mijn werk die er zo over denkt. Dat is heel vaak niet zo, dus spreek je uit, verenig je en zorg dat je ook gewoon dat soort functies gaat overnemen. We zien het in de academische wereld en in de media wel voorzichtig gebeuren dat die stemmen hun plek opeisen. Dat kunnen wij hier in deze zaal, in de politiek, niet alleen. Dat is een brede emancipatiebeweging. De generatie '68 heeft daar ook een paar decennia over gedaan. Dat gaan wij ook doen. Dat moet gebeuren. Ik maakte net een beetje een flauw grapje over politieke partijen, maar het lijkt me duidelijk dat we ons verenigd moeten opstellen.

De heer **Boon** (PVV):
Ik heb een aanvullende vraag op de vraag van mevrouw Keijzer. Ik heb laatst het schoolboek maatschappijleer van mijn kinderen op de middelbare school opengedaan. Daar staat gewoon nog steeds in dat de islam vrede betekent en liefdevol is, en dat de ramadan zo mooi is — vul maar in wat voor mooie gedachten je kan krijgen tijdens ramadan — maar het woord "terrorisme" komt er niet in voor. Het woord "sharia" komt er niet in voor. Kinderen worden echt gewoon gehersenspoeld als ze dat lezen. Er klopt gewoon geen ene jota van. Is dat misschien iets waar mevrouw Keijzer naar zocht, vraag ik via mevrouw Annabel Nanninga. Moeten we daar eens een keer mee beginnen, dat onze scholen eens gaan leren wat voor duisternis de islam is, hoe weerzinwekkend die daadwerkelijk is, dat we dat gaan leren aan onze kinderen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Het onderwijs is daar een heel belangrijke factor in. De heer Boon kan zijn borst natmaken — dat is meer een OCW-discussie; mijn collega Boomsma pakt dat as we speak op — want er komt een soort nieuw curriculum voor geschiedenis aan. Dat kan ik de heer Boon straks wel even sturen. Daarvan zullen de haren hem, en ik denk ook enkele anderen in deze zaal, te berge rijzen. Het wordt niet beter; het wordt alleen maar erger. Daar zullen we ons tegen teweer moeten stellen, waarbij we natuurlijk wel in acht moeten nemen dat je ook geen overheid moet willen die gaat over de inhoud van schoolboekjes. Er zijn regimes geweest waarin dat het geval was. Dat waren ook geen gezellige samenlevingen. We zullen daar dus een balans in moeten vinden. Maar feit is wel dat links die machtsgreep nu wel heel schaamteloos heeft gepleegd en aan het plegen is. Daar zullen we iets tegenover moeten stellen.

Voorzitter. Ik ga even verder met werk om in te burgeren. Ondertussen krijgt een statushouder die minimaal 28 uur werkt straks tot drie jaar extra om in te burgeren. Ik kan het enigszins begrijpen, want ik heb liever dat ze werken dan dat ze alleen maar geld ontvangen en daar niets voor doen, maar dan wel tegen harde waarborgen en afspraken. Welke specifieke eisen gelden voor die verlenging? Hoelang moet iemand die 28 uur daadwerkelijk werken? Als je dat een maand doet, krijg je dan al een vrijstelling? Welke taalvoortgang moet tussentijds worden geboekt? Wordt dat bijgehouden? Staan daar sancties op? Vervalt die verlenging als iemand minder gaat werken? Wat gebeurt er als iemand na zes jaar nog steeds niet is ingeburgerd?

De werkgever hoeft bij de aanvang van een werkvergunning niet altijd het bsn-nummer van de asielzoeker door te geven door de aanpassingen van dit kabinet. Die vergunning blijft dan maximaal twaalf maanden geldig. Raakt iemand in die periode nou zijn recht op werk of verblijf kwijt, bijvoorbeeld door afwijzing van zijn asielaanvraag, dan kan het UWV die vergunning niet intrekken en dan kan deze persoon dus blijven. Er zijn dan dus mensen die mogen doorwerken terwijl ze daar geen recht meer op hebben. Wat gaat de minister daaraan doen?

Ik heb nog wat vragen over de problemen die hier ter sprake zijn gekomen. Waarom worden culturele factoren zoals eercultuur, normbesef en gezagsacceptatie niet of amper meegenomen in preventie- en integratiebeleid? Waarom staan wij toe dat salafistische overnames in onze moskeeën plaatsvinden? Waarom mogen buitenlandse mogendheden die zo enorm haaks staan op onze samenleving, zich zo diep bemoeien met Nederlandse moskeeën? Wat doet deze staatssecretaris aan buitenlandse financiering, extremistische predikers et cetera? Erkent deze minister dat falende integratie — dan heb ik het over taal, waarde, werk en noem maar op — een directe medeoorzaak is van criminaliteit en radicalisering? Erkent de minister dat de islam een vaste invloed heeft op integratie en op het zich eigen maken van Nederlandse normen en waarden?

Tot slot, voorzitter, ga ik ook het volgende aan deze minister vragen. Een heel groot probleem voor integratie is het maken van afspraken met partijen in deze Kamer die ik als anti-integratief beschouw. Dit kabinet heeft met DENK een deal gesloten over het islamogauchisme, dus niet het islamofascisme, maar het islamogauchisme. Dat heeft zich nu in het hart van ons landbestuur genesteld onder toezicht van deze minister. Wat is ze aangeboden? Wat is de afspraak die met DENK gemaakt is in ruil voor steun voor

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

het Belastingplan? Ik zou het ze zelf willen vragen, maar na een poging om dit debat uit te stellen, is de fractie van DENK zo laf om hier niet aanwezig te zijn. Ik wil het wel heel graag van de minister horen.

Tot zover. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank voor uw inbreng. Dan gaan we nu naar de heer Van den Brink. O, sorry. Er is nog een interruptie van de heer Bamenga, mevrouw Nanninga.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik hoop met mijn interruptie in ieder geval wat duidelijker te krijgen waar JA21 voor staat. Allereerst wil ik de volgende vraag stellen. JA21 heeft onlangs een motie ingediend die er uiteindelijk toe heeft geleid dat religieuze bijeenkomsten zoals kerstfeesten niet meer doorgaan. Ik zou graag van JA21 willen weten waarom zij zo tegen die kerstfeesten zijn.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Wat de heer Bamenga zegt, klopt helemaal niet. Wij hebben een motie ingediend die volgens mij ging over politie. Er mochten daar geen politie-iftars meer worden gehouden. Daar zijn we ook mordicus tegen. De islam heeft sowieso niet zo'n heel positieve invloed op de Nederlandse samenleving, en de politie heeft geen enkele zaak bij het houden van religieuze vieringen. Een kerstboom, een kerstbol et cetera zijn geen religieuze praktijk. Een iftar houden is een religieuze handeling. Als wij hadden gezegd dat in de politiebureaus geen missen of kerkdiensten gehouden moeten worden, dan zou dat een betere vergelijking zijn geweest. Daar zouden we het mee eens zijn. Dat behelst die motie. Het houden van een kerstfeest is volgens de motie-Coenradie prima mogelijk, maar wij zijn natuurlijk mordicus tegen de verderfelijke iftars waarbij politieagenten, die neutraal moeten zijn, islamitische religieuze handelingen uitvoeren, want dat is het houden van een iftar. Het is een heel mooie motie. Ik ben blij dat die is aangenomen en dat onze agenten gezellig kerst kunnen blijven vieren op het bureau.

De heer **Bamenga** (D66):
Die onduidelijkheid — waar staat JA21 precies voor? — is wat mij betreft nog steeds niet weg. Enerzijds geeft JA21 inderdaad aan, volgens mij in het verkiezingsprogramma, dat zij staan voor een scheiding tussen kerk en staat. Aan de andere kant zeggen zij dat, zoals in dit geval, bepaalde religieuze uitingen wél toegestaan zouden moeten worden.

Even een ander punt naar aanleiding van het verhaal van mevrouw Nanninga. Zij pleegt eigenlijk een soort aanval op de islam, wat ik werkelijk waar walgelijk vind. Ik zou mevrouw Nanninga graag willen vragen wat meer dan een miljoen Nederlanders nu zouden moeten doen met het verhaal dat mevrouw Nanninga zojuist heeft verteld. Meer dan een miljoen Nederlanders willen gewoon meedoen in de samenleving, maar krijgen vervolgens te maken met zulke aanvallen van een partij zoals die van mevrouw Nanninga.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Wij hebben in Nederland godsdienstvrijheid. Mensen mogen dus islamitisch zijn of joods of christelijk of noem het maar op. In dit land kennen wij wel de vrijheid van meningsuiting. Mensen worden daarbij beschermd tegen discriminatie et cetera. Maar ideeën mag je bekritiseren, mag je bevragen, mag je uitdagen, mag je bespotten,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

hoewel ik dat in het geval van islam niet zou aanraden, want het kan je je leven kosten om daarmee te spotten. De heer Bamenga draait het om. De islamitische ideologie — ik heb het dan niet over individuele burgers — is strijdig met het Westen, met onze normen en waarden en idealen, en valt ons aan. De islamitische wereld keert zich tegen ons. Wij hebben hier kerstmarkten, zeg ik via de voorzitter tegen meneer Bamenga, die niet kunnen doorgaan zonder betonnen barrières tegen de aanvallen van islamisten. Wij hebben problemen, bij jonge vrouwen op straat die er in de zomer misschien een beetje bloot bij lopen, met jongeren die ze vanuit een islamitische ideologie intimideren en aanvallen. Islam als ideeënset, niet als individuele mensen maar als ideologie, is hier dus in strijd met ons. Wij proberen ons daartegen te verdedigen. In deze ideeënstrijd mag dat gewoon gezegd kunnen worden. Wat mensen verder willen geloven en hoe ze daar invulling aan geven, is aan hen. Maar als je een moslim bent, zeg ik wel: over de ideologie die jij aanhangt, heb ik een bepaalde mening; ik denk niet dat dat een positieve toevoeging is voor ons land. En dat mag, net zoals mensen dat over het christendom mogen zeggen bijvoorbeeld of over het communisme of over, weet ik veel, de fanclub van Jan Smit voor mijn part.

De **voorzitter**:
Tot slot, afrondend, meneer Bamenga.

De heer **Bamenga** (D66):
Het is voor mij nog steeds onduidelijk waar JA21 precies voor staat. We zitten hier in een debat dat gaat over meedoen vanaf dag één. Ik zie een motie, voorgesteld op 24 september, van de heer Boon, die hier naast mij zit, die eigenlijk graag wil dat mensen helemaal niet vanaf dag één meedoen. Het voorstel zorgt ervoor dat de wachttermijn naar drie maanden gaat in plaats van zes maanden. Daarvan zegt de heer Boon, en dus ook JA21, dat het niet zou moeten gebeuren. Dit is ook weer een voorbeeld waarbij we met z'n allen zeggen dat we willen dat nieuwkomers mee mogen doen. Mevrouw Nanninga geeft ook aan dat ze staat voor in ieder geval een open en vrije samenleving waar plek is voor iedereen. Maar uiteindelijk zien we het in de praktijk op geen enkele manier terug, want wat ze doet is moslims bashen. Een miljoen moslims in dit land hebben wat haar betreft helemaal geen plek in onze samenleving. Wat mij betreft komt dat niet overeen met wie zij pretendeert te zijn, namelijk iemand van een liberale partij.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Meneer Bamenga is heel erg in de war. Dat is jammer. Ik heb net expliciet betoogd dat ik het helemaal niet heb gehad over individuele moslims, maar over de ideologie van de islam. Dat haalt u nu weer door elkaar, waarschijnlijk bewust. Dan komt er een motie bij over wachttijden, waarvan ik ook niet helemaal begrijp … Ik heb die motie even niet voor me. Maar goed, mensen moeten gewoon inburgeren. Ik heb geen idee waar dat nu weer vandaan komt. Voorts zijn wij een conservatief-liberale partij, waarbij we natuurlijk wel het grondbeginsel aanhangen, zoals ik net al zei, dat vrijheid van godsdienst een heel groot goed is in dit land, maar dat je ook iedere religie en iedere gedachtestroming moet kunnen bekritiseren waar dat nodig is. Inzake islam is dat heel, heel, heel hard nodig, want het heeft een nefaste invloed op onze open, vrije westerse samenleving. Meneer Bamenga kan hier doen alsof mijn partij en ikzelf het probleem zijn. Wij zijn niet degenen voor wie betonblokken worden neergelegd. Wij zijn niet de reden dat de marechaussee bij allemaal joodse scholen en synagogen staat. Wij zijn niet de reden dat oud-en-nieuwfeesten continu uit de hand lopen. Wij zijn niet de reden dat de criminaliteit zo gestegen is. Wij zijn niet de reden dat meisjes en vrouwen zo ontzettend veel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

geïntimideerd worden in onze zwembaden en in onze straten. Wij zijn niet de reden van de fatbiketerreur. Wij zijn niet de reden van de achteruithollende acceptatie van homoseksuelen. Wij zijn niet de reden dat overal moet worden gebogen met iftars en halalmaaltijden en gescheiden, zeg ik tegen het liberale D66, ingangen voor mannen en vrouwen bij publieke bijeenkomsten. Dat zijn wij niet. Dat komt allemaal bij de islam vandaan. De heer Bamenga kan dus tegen mij lopen tetteren totdat hij een ons weegt of ik een ons weeg — dat duurt langer — maar het probleem blijft.

De **voorzitter**:
Uw punt is wel helder, hoor. Dat duurde wel echt heel lang. De heer Van den Brink gaat nu spreken namens het CDA.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Op allerlei plekken in Nederland wordt er door heel veel mensen heel hard gewerkt aan de inburgering en participatie van nieuwkomers. De afgelopen maanden bezocht ik een mbo in Leeuwarden, een particuliere taalschool in Haarlem en het project Op je plek in de zorg in Leiderdorp. Ik zag op die drie plekken waar inburgering om gaat: een intensieve samenwerking van scholen, opleidingsinstituten, gemeenten, maatschappelijke instellingen en nieuwkomers, die samen hun uiterste best doen er iets van te maken. Nieuwkomers doen hun uiterste best zich de Nederlandse taal eigen te maken en zijn tegelijkertijd bezig met het zich klaarmaken voor de arbeidsmarkt of zetten daarop zelfs al voorzichtige stapjes. Het lijkt me goed vandaag te beginnen met een compliment aan al die mensen en clubs die zich daarvoor inzetten. Ik was in ieder geval oprecht onder de indruk. Ook een compliment aan al die nieuwkomers die worstelen met de moeilijke taal die het Nederlands voor veel nieuwkomers is.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik wil even naar de beginwoorden van de heer Van den Brink. Het kan maar zo zijn dat wij bij dezelfde mbo-instelling zijn gaan kijken, nu hij dat zo zei. Hij complimenteerde een heel aantal betrokken partijen en noemde daarbij niet de werkgevers. Is dat een verspreking of een bewuste omissie?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Nee, hoor, dit is geen bewuste omissie. Ik ben me er zeer van bewust dat er ook heel veel werkgevers zijn die hun uiterste best doen om een plek te bieden aan nieuwkomers. Dat was dus niet uitsluitend bedoeld.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Is de heer Van den Brink het dan met de VVD eens dat juist de partijen die hij noemt zich moeten verbinden aan werkgevers, omdat je er zo voor zorgt dat we inderdaad taal en alles wat we aanbieden voor nieuwkomers direct koppelen aan werkgevers? Dat is eigenlijk het voorbeeld dat ik noemde over de zorgkansen bij Firda Emmeloord. Dat zouden we dus veel meer moeten stimuleren. Dat zou de norm moeten zijn. Dan moet je de werkgever daar dus binnentrekken. Is de heer Van den Brink dat met me eens?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Zeker.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dan mag u door met uw betoog.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Voorzitter. Taal is natuurlijk belangrijk. Als je de taal spreekt, kun je met je buren praten of meehelpen bij de sportvereniging. Zo leer je mensen kennen en raak je betrokken bij de plek waar je woont. Dat is een cruciaal onderdeel van integratie. Ik hoorde tijdens mijn bezoeken wel zorgen over het taalonderwijs als gevolg van het Migratiepact. Nieuwkomers met een tijdelijke status raken in de praktijk soms meer gefocust op werk dan op taal, omdat voorzien in je eigen inkomen een voorwaarde is voor gezinshereniging. Taalscholen zien leerlingen afhaken. Ik sprak zelf een jongeman uit Syrië, die zei: zodra ik een baan heb, stop ik met mijn opleiding, want ik moet in mijn eigen inkomen voorzien als ik mijn familie hierheen wil halen. Mijn vraag aan de minister: herkent u deze signalen, hoe weegt u ze en wat doet u om te voorkomen dat mensen afhaken?

Over afhaken gesproken: het verzuimpercentage in het taalonderwijs, 20%, is sowieso veel te hoog en ook hoger dan in het voorgaande stelsel, heb ik me laten uitleggen. Dat is niet alleen duur maar ook heel improductief, want de kans op duurzaam werk is echt kleiner naarmate je de taal slechter beheerst. Wat kan de minister doen om het verzuim omlaag te krijgen, vraag ik hem.

De minister laat niet na te benadrukken dat werk belangrijker moet worden bij nieuwkomers. Mijn fractie steunt die richting. Het risico is wel dat die nadruk het belang van taal ondergraaft. Daarom vraag ik de minister om niet door te slaan. Ja, mensen sneller aan het werk helpen helpt en kent voordelen voor henzelf en voor de samenleving, maar iets langer de tijd nemen voor de taal vergroot de kans op duurzaam samenleven. De lange termijn is belangrijker dan de korte termijn. Ik ben benieuwd wat de minister daarvan vindt.

Integratie gaat niet alleen over taal, maar ook over de samenleving waar mensen deel van uit gaan maken. Wat hebben we in Nederland met elkaar gemeen? Wat mogen we verwachten van iemand die hier komt wonen en wat kan die nieuwkomer van ons verwachten? Nederland heeft een eigen taal en geschiedenis. Onze samenleving is gevormd door het jodendom, het christendom en het humanisme. Onze democratische rechtsstaat met al zijn vrijheden is niet vanzelf ontstaan. Daar is een lange geschiedenis aan voorafgegaan. We hebben bovendien een sterke traditie van verenigingen en maatschappelijke organisaties. Dat is iets om trots op te zijn. Mensen kijken naar elkaar om, leven samen en nemen verantwoordelijkheid voor hun omgeving. Dat is iets waar we als CDA aan hechten. En ja, dat staat onder druk. Dat zien wij ook. De fragmentatie en individualisering hebben het ideaal van samenleving aangetast, maar het blijft juist ook tijdens de inburgering een ideaal om naar te streven. Inburgeren doe je niet in je eentje. Dat is een wederkerig proces. Wij bieden nieuwkomers een plek en verwelkomen ze in onze gemeenschappen. Zij geven mede vorm aan de samenleving door de taal te leren en zich in te zetten. In Leiderdorp ontmoette ik een paar nieuwkomers die al binnen een paar maanden na aankomst aan vrijwilligerswerk deden. Dat is fantastisch. Nederlandser wordt het bijna niet, zou ik ietwat optimistisch zeggen.

De heer **Flach** (SGP):
Ik hoorde de heer Van den Brink zeggen dat onze Nederlandse samenleving zoals die nu is, gevormd is vanuit het christendom, jodendom en humanisme, en dat die ook een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

belangrijke invloed hebben gehad in de totstandkoming van onze waarden en onze wet- en regelgeving. Ziet de heer Van den Brink ook dat de islam een heel problematische verhouding heeft met die set van wet, regels en waarden die na eeuwen tot stand is gekomen?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zit mij al de hele ochtend te ergeren aan het simplisme waarmee over de islam wordt gesproken. Heel veel moslims in ons land doen hun uiterste best om zich aan onze regels en wetten te houden. Die willen gewoon meedoen en niets anders dan dat. Er zijn ook stromingen in de islam die veel minder op integratie gericht zijn. Ja, daar hebben ook wij moeite mee. Mijn fractie hecht eraan om op dit punt met twee woorden te spreken: iedereen die hier komt is welkom als je je aan onze waarden houdt, en we hebben een probleem als je dat niet doet.

De heer **Flach** (SGP):
Kennelijk komt die ergernis er nu uit, bij deze toch vrij eenvoudige vraag.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat is niet naar u gericht, hoor.

De heer **Flach** (SGP):
Nee, weet ik, weet ik. Ik stelde de vraag of de heer Van den Brink ziet dat de islam een problematische verhouding heeft met de Nederlandse waarden en Nederlandse wet- en regelgeving. Vervolgens maakte de heer Van den Brink in het tweede deel van zijn eerste zin al de schakel naar moslims. Dat is iets anders. Dat gaat om mensen die een bepaalde godsdienst aanhangen. Mijn vraag zag echt op de ideologie, de samenhang tussen mens- en wereldbeeld die achter de islam zit, en niet specifiek op de vraag of er ook moslims zijn die zich uitstekend en vreedzaam in onze samenleving hebben genesteld.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Toch houd ik mijn antwoord in stand, omdat dé islam volgens mij niet bestaat. De islam is net als het christendom — dat is u en mij goed bekend — een geloof dat heel veel stromingen bevat. "De islam staat haaks op Nederland" is mij te simpel. Er zijn stromingen in de islam waar ik me zorgen over maakt. Er zijn stromingen in de islam waarvan ik denk: nou, dat kan prima samen hier.

De **voorzitter**:
De heer Flach, afrondend.

De heer **Flach** (SGP):
Het gemak waarmee het christendom en de islam hier op één hoop worden geveegd, alsof ze uitwisselbaar zijn, vind ik echt problematisch, juist omdat dat gebeurt vanuit het CDA. Er is één belangrijk kernverschil. Het zendingsbevel uit Matteüs 28 uit de Bijbel zegt: onderwijst alle volken. De islam hanteert de term "jihad". Die betekent letterlijk "onderwerping". De islam gaat dus uit van "onderwerpt alle volken". Er is dus een enorm verschil, namelijk of je de hele wereld wil onderwijzen met het wereldbeeld dat je hebt of wil onderwerpen. Ziet de heer Van den Brink dat wezenlijke verschil?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik heb niet bedoeld te zeggen dat de islam en het christendom uitwisselbaar zijn. Ik heb slechts gezegd dat ook binnen het christendom heel veel verschillende stromingen bestaan, zoals binnen de islam ook veel verschillende stromingen bestaan. Daarom blijf ik mij ertegen verzetten om simplistisch te zeggen: dé islam heeft een probleem met de Nederlandse samenleving. Het is veel genuanceerder dan dat.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Laten we er geen theologische discussie van maken. Ik noemde in mijn betoog het simpele feit dat 70% van de Nederlandse moslims de Koran boven de Nederlandse wet stelt. Kan de heer Van den Brink, van het CDA, op z'n minst erkennen dat de islam hier een complicerende, problematische factor is in de integratie?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Het hangt ervan af of mensen zich daarnaar gedragen. Je mag in Nederland — dat zou u als liberaal moeten plezieren — geloven wat je wilt, denken wat je wilt, vinden wat je wilt. Je mag je niet discriminatoir gedragen. Daar ligt de grens wat ons betreft.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dat ben ik geheel met de heer Van den Brink eens, maar het feit alleen al dat 70% van de Nederlandse moslims de Koran boven de Nederlandse wet stelt … Ik geloof heus dat ze niet in anarchie uitbarsten. Als dat zo was, hadden we dat in nog sterkere mate gezien dan nu al het geval is; delen doen dat wel, natuurlijk. Maar het stellen van de Koran boven de Nederlandse wet is natuurlijk wel anti-integratief, nietwaar? Waarom zouden we die mensen een paspoort moeten geven? De islam is hier toch een problematische factor in? Mensen hebben alle recht om te geloven wat ze willen, hoor, maar dat bevestigde ik net ook al.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Als we mensen een paspoort geven, dan spreken we met ze af dat ze zich houden aan de Nederlandse normen en waarden. Wat ze verder denken of geloven, dat mogen ze echt zelf weten, als ze zich maar houden aan onze wetten.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Nanninga.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Jeetje. Wat ik hier het CDA weet te ontlokken, lijkt helemaal op de ideeën van de Franse postmoderne deconstructivisten. Dat gaat niet goed! Het is dus prima om zo te denken? Dan ben je gewoon een geïntegreerd burger van dit land? Maar ideeën doen er toch toe, vraag ik de heer Van den Brink. Het kan toch niet zo zijn dat je in dit land woont en zegt: ik stel de Koran boven de Nederlandse wet? Daar vloeit toch geen gedrag uit voort dat zich verhoudt tot hier met elkaar goed samen kunnen leven? Dit is toch een ongelofelijk deconstructivistische, technocratische benadering, die ik meer van D66 verwacht?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik vind het echt buitengewoon opmerkelijk dat u zegt: wij moeten bepalen wat mensen wel en niet mogen denken. Mensen maken zelf uit wat ze willen denken en vinden. Wij praten over hoe mensen zich gedragen. Ik denk dat we het daarover eens zijn. Als je hier in Nederland bent en komt, heb je je te gedragen naar de Nederlandse normen en waarden. Misschien vindt u het te liberaal, maar van het CDA mag iemand echt zelf

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

weten wat hij denkt.

De heer **Boon** (PVV):
Dat getal van 70% van de moslims in Nederland die de sharia hoger stellen dan onze seculiere wetgeving is al meerdere keren genoemd, maar uit een onderzoek kwam een nog hoger getal, namelijk 74,3%. Dat percentage moslims geeft aan dat er maar één uitleg is van het heilige boek en dat iedere gelovige zich daaraan moet houden. Als je dan in dat boek kijkt, lees je dat er wordt opgedragen om bijvoorbeeld geen Joden of christenen tot vriend te nemen. Er staat zelfs dat ze tegen Joden en christenen moeten strijden totdat zij een speciale belasting betalen en onderworpen zijn. Hoe kan die groep van 74,3% ooit integreren in onze samenleving, terwijl die mensen die opdrachten hebben en ook duidelijk zeggen dat ze zich op die manier aan dat boek moeten houden? Hoe kunt u als CDA, dat vroeger voor de christenen opkwam, dat verdedigen?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Wij komen nog steeds op voor het christendom; dat is niet veranderd. We komen ook op voor andere vrijheden en geloven. Mensen mogen hier geloven wat ze willen en vinden wat ze willen. Het gaat om hoe je je gedraagt, dus of je je aan de Nederlandse wet houdt. Dat is de norm en de afspraak die we met elkaar hebben gemaakt. Is het dan zorgelijk als dit soort percentages zich voordoen? Ja, ik kan me voorstellen dat u zich daar zorgen over maakt. Tegelijkertijd kunnen wij mensen niet afschrijven op wat ze geloven of wat ze vinden. Wij zijn in gesprek over hoe we ons gedragen.

De heer **Boon** (PVV):
Mijn buurman, de heer Flach, zou het veel beter kunnen zeggen, maar volgens mij gaat het citaat: "Vader, vergeef het hun, want ze weten niet wat ze doen!" U vecht nu voor het recht om onderworpen te worden. U heeft echt geen idee waar u mee bezig bent. U vecht voor de kannibaal om uzelf vervolgens op te laten eten. Dat mag, maar het lijkt me heel onverstandig en u doet christenen er op lange termijn geen dienst mee.

De **voorzitter**:
Graag via de voorzitter spreken.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik vecht helemaal niet om me op te laten eten. Ik vecht voor de Nederlandse Grondwet, waarin staat dat we hier de vrijheid hebben om te geloven wat we willen. Ik vecht voor de Nederlandse wetten die zeggen dat je elkaars rechten moet respecteren en dat je plichten hebt als je hier komt. Dat is waar ik voor vecht.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Wat is de opvatting van de heer Van den Brink over de dalende acceptatie van de lhbtiq+-gemeenschap?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Die vind ik net zo zorgelijk als u.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Oké, bedankt. We willen ook allebei dat de zon elke dag schijnt. Vervolgens is natuurlijk de vraag: ziet de heer Van den Brink dan ook waar de analyse over die zorgelijke cijfers in zit? Die is namelijk onlangs nog gedeeld in het vragenuurtje. Maar veel belangrijker is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

de vraag: wat vindt de heer Van den Brink dat we eraan zouden moeten doen?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zie uit naar de verdiepende analyse die uw partijgenoot, mevrouw Tielen, heeft toegezegd. Ik ben heel benieuwd wat daaruit komt. Verder is het aan ons om aan mensen uit te leggen wat de vrijheden die in ons land gelden voor mensen betekenen, uit welk land je ook komt.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Michon-Derkzen.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
U wacht de analyse af, dus u weet het eigenlijk nog niet zozeer. De heer Van den Brink zegt: we hebben meer analyse nodig. Vervolgens zegt hij: we moeten het aan mensen uitleggen. Hij zegt dus eigenlijk dat het deel over burgerschapsonderwijs, waarin we aan mensen uitleggen wat onze waarden zijn, niet voldoende is. Het waardendeel van de inburgering is dus niet voldoende. Is de heer Van den Brink dat met mij eens?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ook hier geldt weer: denken staat vrij, handelen niet. Dat onderscheid blijf ik steeds maken. Het moet in het hele inburgeringsproces volstrekt duidelijk zijn welke vrijheden hier in Nederland gelden. Je mag hier geloven wat je wil en vinden wat je wil, maar je hebt je te gedragen naar de regels die we hier met elkaar hebben afgesproken. U werpt uw handen in de lucht, zie ik.

De **voorzitter**:
U mag uw betoog vervolgen. Of toch niet, want mevrouw Keijzer wil ook nog.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Het is een interessant debat, maar ik heb een andere vraag. Wat is de fractie van DENK beloofd voor instemming met het Belastingplan?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
We praten hier vandaag over integratie. Op het gebied van integratie is er, voor zover ik weet, en dat is ver, niets beloofd.

De **voorzitter**:
De heer Van den Brink gaat door met zijn betoog.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
De minister schrijft in zijn brief dat nieuwkomers tijdens de inburgering leren welke rechten en vrijheden ze in Nederland hebben. Daar hoort ook bij dat iedereen zelf mag bepalen met wie hij trouwt en dat niemand met geweld of intimidatie gedwongen mag worden om zich aan bepaalde opvattingen of tradities te houden. In de lessen wordt daarom ook aandacht besteed aan schadelijke praktijken, waaronder eergerelateerd geweld, en aan het feit dat zulke vormen van geweld strafbaar zijn. Sinds juli vorig jaar wordt er explicieter op getoetst bij het examen Kennis van de Nederlandse Maatschappij. Ik vraag de minister in hoeverre ook de vrijheid van godsdienst daarbij betrokken wordt. We horen verhalen dat die bijvoorbeeld in azc's en internationale schakelklassen soms onder druk staat. Wat doet de minister om de vrijheid van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

godsdienst en de vrijheid om van geloof te veranderen of om te stoppen met geloven te eerbiedigen in deze context? Ook hier geldt wat ons betreft wederkerigheid. Een moslim heeft in Nederland de vrijheid om zijn geloof te beleven, maar we vragen tegelijkertijd van hem of haar geloofsgenoten die willen stoppen met geloven die ruimte te bieden. Geloofsafval is toegestaan in Nederland. Tegelijkertijd geldt dat een christen die ruimte vraagt voor zijn geloof die ruimte ook aan een moslim gunt. Joden en moslims moeten kunnen rekenen op bescherming van voor hen heilige gebouwen, maar horen in ons land te accepteren dat hun religie bekritiseerd en, ja, zelfs bespot mag worden.

In de brief over problematisch gedrag schrijft de minister dat de overheid bij gedrag dat binnen de grenzen van de wet blijft, maar wel de vrijheid van anderen onder druk zet, vaak weinig mogelijkheden heeft om juridisch in te grijpen. Welke praktische ondersteuning krijgen gemeenten om in zulke situaties toch iets te kunnen doen? Kan de minister dit betrekken bij de evaluatie van de inburgering?

Nu we het toch over geloof hebben: wat heeft de minister ondernomen om het voornemen in het regeerakkoord om de interreligieuze dialoog te bevorderen om te zetten in beleid? Wij horen dat zelfs hele kleine subsidieaanvragen voor dit doel worden afgewezen door het ministerie. Dat lijkt mij niet in lijn met het coalitieakkoord, waarin is afgesproken: gezamenlijke initiatieven uit onder andere de christelijke, Joodse en islamitische gemeenschap omarmen we en versterken we waar nodig. Wij willen graag weten wat er met die afspraak is gebeurd.

Voorzitter. Dan de inburgering zelf. De minister heeft onlangs een brief gestuurd met een voorstel dat ik interessant vind. Hij wil mensen die gedurende minimaal drie maanden ten minste 28 uur per week werken of hebben gewerkt maximaal drie jaar extra de tijd geven om hun inburgering af te ronden. Ik begrijp waarom hij dat wil. Als iemand werk heeft gevonden, zou het toch vreemd zijn als hij daarmee moet stoppen omdat hij anders zijn inburgering niet op tijd kan afronden. Maar ik heb daar ook vragen bij. Hoe voorkomen we dat de inburgering onder druk komt te staan doordat die een beetje weg kan lopen in de tijd? Ik heb daar zorgen over, in combinatie met mijn opmerkingen over het Migratiepact. Als nieuwe statushouders vrezen na drie jaar weer weg te moeten, bijvoorbeeld omdat in Syrië een soort van vrede is uitgebroken, komen taalonderwijs en inburgering vermoedelijk op een lager pitje te staan. Hoe voorkomt u dat? En draagt het voorstel om de inburgering over langere tijd uit te smeren daar niet aan bij? Hoe zorgt de minister ervoor dat mensen tijdens die langere inburgeringstermijn ook daadwerkelijk blijven leren? En wil hij bij de evaluatie laten onderzoeken of deze regeling helpt om mensen aan het werk te houden zonder dat het behaalde taalniveau daaronder lijdt?

De heer **Boon** (PVV):
Het ging even heel snel in een kort tussenzinnetje, maar wil het CDA nu echt dat wij veel Nederlands belastinggeld blijven investeren om Syriërs in te burgeren, terwijl ze gewoon terug moeten en volgens mij zelfs uw eigen kabinet daarmee bezig is? Wil het CDA gewoon vol door blijven gaan met geld pompen in de inburgering van Syriërs?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Als die een status hebben, dan komen ze gewoon in aanmerking voor alle regelingen die daarvoor zijn.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Boon** (PVV):
Als ze nog een tijdelijke status hebben en er nu echt zicht op is dat ze teruggaan, dan zullen we daar toch vol op moeten inzetten? Het geld dat we uitgeven aan inburgering kunnen we toch veel beter besteden aan zorgen dat ze teruggaan, aan het reserveren van vliegtuigen waar we die Syriërs op kunnen zetten en waarmee we ze terug naar Syrië kunnen sturen? Dat is toch veel beter voor de Nederlandse belastingbetaler?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Zolang ze hier zijn en een status hebben, hebben ze dezelfde rechten als andere asielzoekers en nieuwkomers.

De **voorzitter**:
De heer Van den Brink vervolgt zijn betoog.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Voorzitter. Uit dezelfde brief blijkt dat gemeenten nog steeds moeite hebben om mensen tijdig aan hun inburgering te laten beginnen. De gemiddelde periode tussen huisvesting in een gemeente en het vaststellen van het persoonlijke inburgeringsplan is voor asielstatushouders teruggelopen van achttien naar vijftien weken. Er is dus verbetering, maar de wettelijke termijn is tien weken. Wanneer verwacht de minister dat gemeenten die termijn daadwerkelijk kunnen halen? En als dat plan eenmaal is vastgesteld, moet iemand nog met zijn lessen beginnen. Weet de minister hoeveel tijd daartussen zit? Ik zou graag zien dat we die wachttijd in de volgende CBS-publicatie kunnen terugvinden.

Werk is voor ons een belangrijk onderdeel van integratie. Het kabinet wil dat er in 2030 75.000 meer nieuwkomers aan het werk zijn dan eind 2026. Daarover staan afspraken in het coalitieakkoord. In maart hebben we samen met onze toenmalige collega mevrouw Lahlah een motie ingediend over het uitbreiden van vakroutes en leer-werktrajecten voor statushouders. Die motie is aangenomen. Hoe staat het met de uitvoering en welke sectoren doen mee? Ik blijf het belangrijk vinden dat we mensen helpen om werk te vinden dat bij hun mogelijkheden past. Wie in het land van herkomst al een opleiding heeft gevolgd, moet de kans krijgen om die kennis echt te benutten.

Voorzitter. In Nederland kennen we voor jongeren zonder startkwalificatie tot hun achttiende een kwalificatieplicht. Wij vinden het belangrijk dat jongeren voldoende onderwijs krijgen om later zelfstandig verder te kunnen. Maar wat doen we met iemand die later naar Nederland komt en nauwelijks onderwijs heeft gehad? Die persoon moet inburgeren. Alleen, hij heeft daarmee niet vanzelf een opleiding waarmee hij goed terechtkan op de arbeidsmarkt. In de Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers staat dat voor statushouders van 18 tot en met 27 jaar zonder startkwalificatie ook nadrukkelijk naar regulier onderwijs moet worden gekeken. Dat vind ik terecht, maar we moeten volgens mij ook kijken naar mensen die ouder zijn en voor wie een opleiding haalbaar is. De minister schrijft dat ongeveer 30% van de asielstatushouders in de Z-route terechtkomt. Dat is trouwens twee keer zoveel als werd verwacht. Ik hoor van gemeentes waar het zelfs richting de 40% gaat. Dat lijkt me buitengewoon zorgelijk, omdat veel van deze mensen het Nederlands uiteindelijk niet of onvoldoende gaan beheersen en dus moeilijk aan werk zullen komen. Herkent de minister dat beeld? En wat wil hij doen om dat percentage richting de beoogde 15% te krijgen?

Van deze groep heeft 68% alfabetiseringsonderwijs nodig. Voor sommige mensen zal

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

een startkwalificatie niet haalbaar zijn, maar ik wil ook weten of er mensen zijn die met meer tijd en begeleiding wel verder kunnen komen. Daarom zouden we graag onderzocht willen zien of volwassen nieuwkomers die nog onvoldoende zijn opgeleid tijdens of na de inburgering kunnen doorleren richting een startkwalificatie en of daar voor bepaalde groepen een verplichting bij zou kunnen horen. Die moet natuurlijk wel redelijk zijn. Als je van iemand verlangt dat hij verder leert, moet het onderwijs beschikbaar zijn en waar mogelijk te combineren met werk. Waarom zou er alleen voor oorspronkelijke Nederlanders een leerplicht gelden? Waarom zou die niet gelden als je als niet-gealfabetiseerde op latere leeftijd in Nederland arriveert?

De heer **Boon** (PVV):
Kan de heer Van den Brink van het CDA mij misschien uitleggen waarom een meerderjarige asielzoeker die geen Nederlands spreekt, moeilijker aan werk zou kunnen komen dan een Pool die geen Nederlands spreekt, of een Let die geen Nederlands spreekt of een van die andere miljoen arbeidsmigranten die we in Nederland hebben die geen Nederlands spreken?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik geloof niet dat ik dat kan uitleggen.

De heer **Boon** (PVV):
Dat is dus een inconsistentie in uw verhaal. Die arbeidsmigranten komen hier binnen en hebben wel werk. Die meerderjarige asielzoekers waar u over spreekt, moeten allemaal gepamperd worden en allerlei Nederlandse faciliteiten krijgen die onze jongens en meiden die na hun achttiende willen doorgaan, niet krijgen. Dat is dus een pure inconsistentie. Die Somaliër kan niet werken, maar die Pool wel! Ik ben blij dat het CDA dat toegeeft.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat is helemaal niet wat ik toegeef. Ik wil heel graag dat iedereen die hier komt zijn uiterste best gaat doen om werk te vinden. Daar kan een opleiding bij horen. Ik zie daar het probleem niet van.

De heer **Flach** (SGP):
Ik denk dat we ook op het gebied van migratie de taboes voorbij moeten. Een van de zaken waar we misschien naar zouden moeten kijken, is welke rol culturele afstand speelt in het überhaupt haalbaar maken van integratie. 60% van de mensen in de bijstand komt van buiten Europa. Daaruit kun je voorzichtig de conclusie trekken dat voor een hele grote groep mensen de culturele afstand tot de Nederlandse samenleving eigenlijk niet te overbruggen is, met geen enkel inburgeringsprogramma. Zouden we daarmee bij het toelaten van mensen tot ons land, of zelfs tot dit werelddeel, niet veel meer rekening moeten houden?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik vind dat een spannende vraag. Ook hier geldt weer: het is niet zo simpel. Er zijn landen waar mensen vandaan komen waarbij er inderdaad een hele grote kloof is met Nederland. Van bijvoorbeeld Eritreeërs en Somaliërs zien we allemaal dat ze heel slecht aan werk komen. Bij Afghanen en Iraniërs is dat een heel ander verhaal. Je kan dat niet allemaal op één hoop gooien. Je moet heel specifiek blijven kijken. Als u zegt: ik heb ideeën om Eritreeërs en Somaliërs alsnog aan werk te helpen, dan staan we aan uw

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

zijde. Mijn partij zou erop tegen zijn om te zeggen dat Eritreeërs en Somaliërs hier niet meer mogen komen als ze worden vervolgd om hun geloof of om een andere reden.

De heer **Flach** (SGP):
Dat zijn een aantal dingen die ik niet gezegd heb. Ik heb aangegeven dat we constateren dat de culturele afstand van sommige groepen te groot is om te kunnen integreren in de samenleving. Natuurlijk zijn er altijd uitzonderingen, maar moeten we niet af van de fictie dat we mensen tegen hun wil in gelukkig moeten maken in de Nederlandse samenleving? Moeten we niet kijken of we opvang van mensen die soms terecht vluchten, op andere plekken in de wereld kunnen organiseren? Moeten wij ons dan niet richten op groepen die hier wél een kansrijke en gelukkige toekomst kunnen opbouwen? Dat taboe zouden we toch een keer moeten doorbreken?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zou mensen als individu willen blijven zien en niet als groep. Ik zou heel graag willen dat we individuen die zich hier aan de grens melden op dezelfde manier behandelen en niet een onderscheid maken in land van herkomst of geloof, bijvoorbeeld.

De **voorzitter**:
Afrondend, de heer Flach.

De heer **Flach** (SGP):
Natuurlijk moeten we mensen als individuen blijven bekijken. Alleen, er zijn ook echt voorbeelden van mensen die zich in ons super-de-luxe democratische Nederlandse stelsel erg ongelukkig voelen en hier helemaal nooit tot hun recht komen. Als je ziet dat 60% van de mensen in de bijstand inmiddels een niet-Europese afkomst heeft, dan moet er toch een keer de discussie gevoerd kunnen worden of dit wel de beste toekomst is voor mensen? Je kunt juist vanuit het individu geredeneerd dat soort gesprekken voeren. Je zou veel gerichter kunnen kijken hoe je de opvang op de wereld kan verdelen, als die nodig is in bepaalde gevallen.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat suggereert een maakbaarheid waar ik de wereldgemeenschap tot nu toe niet op heb kunnen betrappen. Zo simpel is het niet. Ik zou me ervoor willen inzetten dat iedereen die in ons land is, ook als die ouder is dan 27, zijn uiterste best doet om mee te doen. Ik heb net aan de minister gevraagd om te kijken wat we voor dat soort groepen kunnen doen.

De **voorzitter**:
De heer Van den Brink vervolgt zijn betoog.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik wilde daar namelijk nog een vraag over stellen. Kan de minister bij de evaluatie van de Wet inburgering 2021, die volgend jaar begint, specifiek kijken welke mogelijkheden volwassenen boven de 27 al hebben om verder te leren en waar ze in de praktijk tegenaan lopen en daarbij onderzoeken of aanvullende scholing, eventueel met een verplichtend element, voor bepaalde groepen zinvol en uitvoerbaar is?

Voorzitter. Ik rond af. We hebben in Nederland veel met elkaar opgebouwd. Nederland is een land waarin mensen in vrijheid kunnen leven en waar we verantwoordelijkheid

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

voor elkaar dragen. In de omgang met nieuwkomers is wederkerigheid voor het CDA een belangrijk begrip, zoals u heeft gehoord. Van mensen die hier komen wonen, mogen we verwachten dat ze de taal leren, inburgeren, zich onze westerse waarden eigen maken en een bijdrage leveren aan de economie en de samenleving. Van Nederlanders mogen we verwachten dat ze nieuwkomers hier welkom heten, dat velen van hen klaarstaan om te helpen bij de inburgering en het bieden van een stage- of werkplek. Samenleven doe je namelijk niet alleen en inburgeren al helemaal niet.

De heer **Boon** (PVV):
In 2025 heeft Maurice de Hond onderzoek gedaan. Hij had de volgende stelling gedeponeerd: de islam past niet bij de Nederlandse samenleving. 60% van Nederland was het daarmee eens. Bij het CDA was dat zelfs 65%. 65% van de achterban van het CDA was het ermee eens dat de islam niet bij de Nederlandse samenleving hoort. Wat zegt u tegen die achterban?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zeg in zijn algemeenheid dat ik als journalist veel met peilingen te maken heb gehad en als geen ander weet hoe je daarmee de waarheid niet per se genuanceerder maakt. Hier blijf ik zeggen dat wij onderscheid maken. Wij blijven staan voor de Nederlandse waarden zoals vrijheid van geloof, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van pers en noem het allemaal maar op. We sluiten groepen niet op grond van hun geloof uit. Dat gaan we gewoon niet doen.

De heer **Boon** (PVV):
Prachtig! Ik sta voor al die vrijheden en ik zet me daar iedere dag voor in. De islam verwerpt al die vrijheden echter. Ik vraag of u antwoord wilt geven op de volgende vraag. Vindt het CDA dat de islam past bij de Nederlandse samenleving?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Nogmaals, "de islam" bestaat niet. Er zijn heel veel verschillende varianten van de islam. Er zijn varianten van de islam die niet passen bij de Nederlandse samenleving. Er zijn ook varianten van de islam die prima passen bij de Nederlandse samenleving.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik ga nog even verder op mijn vorige vraag, die ook wel hierbij past. Wat de islam in ieder geval verenigt, is de haat richting onze Joodse medeburger. Dat is daar wel doorleefd, al zullen ook daarop uitzonderingen zijn. Mijn vraag ziet op de deal met DENK. In die deal zit weliswaar niets over integratie, maar zit daar wel in het verder in de hoek drijven van Israël — het zionisme, zoals men tegenwoordig hoort te zeggen — wat uiteindelijk de vrijheid van de Joodse gemeenschap nog meer in het gedrang brengt?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
De zin "wat de islam verenigt, is de haat tegen het Jodendom" zal ik nooit onderschrijven. Ook hier geldt weer dat er heel veel moslims in ons land zijn die buitengewoon prima samenleven met de Joodse medeburgers. Ik zou ook hier willen pleiten voor nuance. En het antwoord op de tweede vraag is nee.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat zat ook in de tussenzin die ik uitsprak, namelijk dat het niet voor iedereen geldt. Ik

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

constateer dus dat ook op het gebied van verdere maatregelen richting Israël, die naar mijn mening de Joodse gemeenschap verder de hoek in zullen drijven, niets is afgesproken met de fractie DENK.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Nee.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Waarvan akte.

De **voorzitter**:
Ik ga eerst naar mevrouw Nanninga. Zij gaat voor, want de heer Boon heeft al veertien interrupties gepleegd.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik heb een simpele ja-neevraag. Weet de heer Van den Brink en weet de D66-fractie wat de deal met DENK behelst, ja of nee?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Voor zover het mijn beleidsterrein betreft wel.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dus niet de hele CDA-fractie is op de hoogte van de deal die er is gemaakt, dus van wat DENK is aangeboden in ruil voor steun? Dat is heel versnipperd bij de fractie. Hoe moet ik dat zien? Er is toch gewoon een afspraak gemaakt waar de fractie wel of niet in is meegenomen, zodat men het wel of niet weet? Dit staat nog even los van het willen delen daarvan.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
We zijn daar globaal over geïnformeerd. Wat ik over mijn beleidsterrein kan zeggen, heb ik zojuist gedaan.

De heer **Boon** (PVV):
Daarop wil ik doorgaan. We kennen allemaal de beroemde foto van afgelopen week, waarop de heer Bontenbal op zijn knieën ging voor DENK in het kantoor. Dat is hetzelfde DENK dat het weekend daarvoor, tijdens de Rode Lijndemonstratie, opriep om alle Joden wereldwijd te vernietigen. Er werd "from the river to the sea" geroepen. Dat hebben ze niet één keer gedaan; dat hebben ze meerdere malen gedaan. Ze hebben het zelfs in hun partijprogramma gedaan. Hoe kijkt het CDA nou naar de samenwerking met een partij die meermaals, en ook publiekelijk, oproept tot vernietiging van alle Joden wereldwijd?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat is de interpretatie van meneer Boon. Wat er vorige week voorlag, was dat er, voor zover ik weet voor het eerst in de geschiedenis van Nederland, een Belastingplan verworpen dreigde te worden. Wij wilden dat voorkomen. Om dat te voorkomen, zijn er gesprekken gevoerd met een aantal partijen. Dat heeft geleid tot het stemgedrag dat we vorige week hebben gezien. Betekent dat dat het CDA en DENK het op allerlei gebieden met elkaar eens zijn? Er waren grote verschillen met DENK en er blijven grote verschillen met DENK. Daar is niets aan veranderd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Boon** (PVV):
Dat is niet wat de heer Boon denkt; wij hebben hier in meerderheid een motie aangenomen met de strekking dat de uitspraak "from the river to the sea" een oproep is tot wereldwijd geweld tegen alle Joden. Die motie is hier aangenomen. Daar staan wij als Kamer dus achter. Dat is niet wat de heer Boon denkt; daar staat de Kamer achter. Dat is een aangenomen motie. Het is dus een oproep tot geweld. Uw partijleider, de heer Bontenbal, gaat dus 's avonds laat op zijn knieën bij die fractie, die oproept tot de vernietiging van alle Joden wereldwijd. Dan wil ik vragen wat u daarvan vindt. Dan moet u niet met een jij-bak komen, met "de heer Boon dit" en "de heer Boon dat". Nee, laat de heer Van den Brink van het CDA dan alsjeblieft komen met waarom het CDA op de knieën gaat voor Jodenhaters.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Wij gaan niet op de knieën voor Jodenhaters. Wij zullen nooit zeggen dat wij het met de zin "from the river to the sea" eens zijn. Als meneer Boon aan de collega's van DENK vraagt of zij daarmee bedoelen wat hij zegt, denk ik dat ze ontkennend zullen antwoorden. Ze zijn er vandaag helaas niet.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Is de heer Van den Brink het met mijn fractie eens dat er ook zoiets bestaat als de politieke islam?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat hangt een beetje van de definitie af. Het zou kunnen dat dat een zinnig onderscheid is dat we kunnen maken tussen de verschillende soorten islam, in ons land en daarbuiten.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Hier zit eigenlijk precies het prangende punt. Iedereen mag denken wat hij denkt en doen wat hij doet, binnen de grenzen van de wet. Maar we willen niet dat dat conservatisme dat in een religie kan zitten, via de politiek aan ons wordt opgelegd. Dat is wat ik bedoel met "de politieke islam". Dat zie je namelijk meer en meer gebeuren. Kijk maar naar de landen waar de politieke islam aan de macht is; dat zijn geen landen waar u en ik morgen graag naartoe zouden willen. Is de heer Van den Brink het met de VVD eens dat we moeten strijden om juist die politieke islam buiten de deur te houden?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik heb er een beetje moeite mee dat u het woord "conservatisme" steeds alleen maar negatief duidt. Volgens mij heeft u heel veel partijgenoten die zichzelf ook conservatief noemen. Ook dat is weer een bredere stroming. We zouden door moeten praten over wat dan de islam is en wat de politieke islam is, maar ik vind het al veel prettiger om dat onderscheid te maken dan om voortdurend over "de islam" te praten, wat hier vanmorgen veel gebeurde. Ik ben dus geneigd om uw tweede vraag met "ja" te beantwoorden.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik zou bijna zeggen: gelukkig maar. Het zou ook raar zijn als dat niet zo was. Daarmee wil ik zeggen dat we hier met elkaar ontzettend scherp moeten zijn om te zorgen dat de politieke islam niet ook hier binnendringt. Wat dat betreft kun je van mening verschillen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

over wat er vorige week is gebeurd. In de ogen van mijn fractie is het dus ook een totaal verkeerde zet waar u inhoudelijk op ingaat, dat het prima is om de deal met DENK te maken die u heeft gemaakt. Dat is het punt dat ik hier dus ook wil maken. Is de heer Van den Brink het met mij eens dat wij er hier in dit parlement coûte que coûte voor moeten zorgen dat wij de politieke islam, die hier via de politiek een boodschap binnenbrengt die wij niet vinden passen bij onze eigen waarden, altijd buiten de deur houden? Dat is de cruciale vraag in uw betoog en ik hoop dat u daar het enige juiste antwoord op gaat geven.

De **voorzitter**:
"Ik hoop dat de heer Van den Brink daar het enige juiste antwoord op gaat geven."

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Nogmaals, ik weet niet wat u precies bedoelt met de politieke islam. Als wij een uur met elkaar doorpraten over de verschillen tussen de islam en de politieke islam en we het eens worden over de definitie, is mijn antwoord ja. Ik denk dat we dicht bij elkaar zitten op dat punt.

De **voorzitter**:
Dank voor uw bijdrage. Ik vind dat we wel heel erg lang doorgaan op iets wat vorige week speelde maar dat niet zo heel relevant is voor dit debat. Maar goed. Ik geef de heer Bamenga en mevrouw Keijzer nog het woord, maar er komt vast een debat. We hebben nog een kabinet, volgens mij. Even kijken … Ja. Daar komt vast weer een debat over. Ga dan weer met elkaar spreken.

De heer **Bamenga** (D66):
Voorzitter. Ik wilde eigenlijk een punt van orde maken, want er worden hier Kamerleden weggezet als Jodenhaters terwijl ze zichzelf niet kunnen verdedigen. Ik vind het echt onacceptabel dat dat hier gebeurt.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Wie doet dat? Ze zijn trouwens in het gebouw; ik heb ze net gezien. Ze kiezen ervoor om hier niet te zijn en dat mag. Ik snap dat als geen ander. Ik heb toch nog even een vraag aan de heer Van den Brink. De fractie van het CDA sluit de fractie van de PVV uit vanwege uitspraken. Waarom geldt dat dan niet voor DENK? We weten namelijk allemaal dat de uitspraak "from the river to the sea" in de praktijk betekent dat we 7 miljoen mensen de Middellandse Zee in drijven.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Wij sluiten de PVV uit om mee te regeren. Volgens mij worden er volop zaken gedaan met Kamerleden van alle partijen, inclusief uzelf. In dat opzicht is er dus geen verschil.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Nou, er is wel verschil, want dit is praktisch een gedoogconstructie. Zonder die deal was er geen Belastingplan geweest. Ziet de heer Van den Brink dat ook zo?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Er is hier geen sprake van een gedoogconstructie. Er is vorige week gestemd over een Belastingplan. Dat was het.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
We gaan luisteren naar de heer Flach, namens de SGP-fractie.

De heer **Flach** (SGP):
Voorzitter, dank u wel. Ik wil de waarschuwing afgeven dat mijn eerste zin een citaat is en geen belijdenis van mezelf. "Ik getuig dat er geen God is dan Allah." Je waant je in Marrakech, terwijl je toch echt op Hollandse bodem staat. Met groot volume schalt deze islamitische geloofsbelijdenis over steeds meer Nederlandse straten. Zo klinkt drie keer per dag de azan door de keurige wijk Parijsch in Culemborg. Een actiecomité verzet zich hiertegen. Mensen verhuizen vanwege de geluidsoverlast. Terwijl de islam steeds meer publieke ruimte opeist, moeten andere religies verdwijnen. Dat is echt onwenselijk.

Ondertussen klinkt een oorverdovende stilte van de kant van het kabinet. Er is onderzoek gedaan naar de problemen met versterkte gebedsoproepen en daaruit blijkt dat in gemeenten met een structurele versterkte gebedsoproep de afgelopen drie jaar in acht van de tien gevallen discussies, dialogen of voorvallen zijn geweest, terwijl dat in gemeenten zonder een structurele gebedsoproep zelden het geval was. Dat ondersteunt het beeld dat uit eerder landelijk opinieonderzoek naar voren kwam. Ruim driekwart van de Nederlanders vindt de versterkte gebedsoproep met een inhoudelijke belijdenis niet bij de Nederlandse samenleving en cultuur passen en stelt geen prijs op deze uiting in zijn eigen buurt. De minister stuurde onlangs het eindrapport aan de Kamer, maar in de bijgevoegde brief wordt met geen woord gerept over vervolgacties. Case closed, zo lijkt het, maar niet wat de SGP en JA21 betreft. Er moet zo snel mogelijk een einde komen aan deze gebedsoproepen en daarom zetten wij in op een spoedige behandeling van het wetsvoorstel.

Voorzitter. Werk en taal zijn de sleutels tot …

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Hoe beoordeelt de heer Flach de sprekers bij de rondetafel over dit onderwerp?

De heer **Flach** (SGP):
Dat is voor mij lastig te beoordelen omdat ik niet in die voorbereidingsgroep heb gezeten. Ik heb gezien dat er gepoogd is om een zo breed mogelijke vertegenwoordiging te krijgen. Ik weet niet of dat helemaal gelukt is. Het blijkt erg lastig te zijn om mensen die zich hiertegen durven uit te spreken aan tafel te krijgen.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dat was ook een beetje mijn conclusie. Ik schrok eerlijk gezegd vooral van de eenzijdigheid, ten nadele van ons mooie wetsvoorstel. Is de heer Flach van mening dat de Kamerleden en bewindspersonen voldoende op de hoogte zijn van al die achterliggende dwarsverbanden en organisaties waar de sprekers vandaan komen? Het zijn soms heel mooie en ronkende titels. Als je je daar niet een beetje in verdiept hebt, dan zie je eigenlijk niet dat het allemaal van die islamiserende clubjes zijn die erachter zitten. Is die kennis naar het oordeel van de heer Flach voldoende aanwezig in de Kamer en in het kabinet?

De heer **Flach** (SGP):
Het blijkt heel erg moeilijk te zijn om hier überhaupt cijfers over naar boven te krijgen. We hebben dit al eerder aan het vorige kabinet gevraagd en dat gebeurde gewoon niet.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Er zijn gewoon geen goede landelijke cijfers. Maar als je spreekt met vertegenwoordigers van het eerdergenoemde buurtcomité, dan hoor je hoe het daadwerkelijk leeft. Dit speelt ook in andere gemeenten. Het blijkt erg lastig om dat vervolgens hier aan tafel te krijgen. Maar ik zie dit vooral ook als een aanmoediging om daar bij het rondetafelgesprek goede vragen over te stellen.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zat wel in die voorbereidingsgroep. We hebben wel degelijk geprobeerd om een brede groepering aan tafel te krijgen, waarin alle meningen vertegenwoordigd waren. Ik vraag aan mevrouw Nanninga … U was niet bij …

De **voorzitter**:
Dat kan niet hoor.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Mag ik niks aan haar vragen? Wat jammer, voorzitter. Dan zal ik het onthouden voor de tweede termijn.

De **voorzitter**:
Dit is namelijk de termijn van de heer Flach. Hij vervolgt zijn betoog.

De heer **Flach** (SGP):
Ik wil naar het onderwerp taaleis. Werk en taal zijn de sleutels tot succesvolle integratie en participatie van nieuwkomers. Voor een succesvolle integratie zal aan nieuwkomers duidelijk moeten worden gemaakt dat je in Nederland werkt voor je brood en een actieve bijdrage levert aan onze samenleving. Wie de Nederlandse taal niet machtig is, kan niet volwaardig meedoen. De SGP is daarom blij met de voorgenomen aanscherping van de taaleis, waarop wij ook herhaaldelijk hebben aangedrongen. Nog te vaak kunnen nieuwkomers bij de naturalisatieceremonie geen woord Nederlands spreken. Ik heb destijds als locoburgemeester ook meegemaakt dat je zelfs de korte formulering in stukjes voor moest zeggen. Maar vanaf dat moment zijn ze wel officieel Nederlander.

Het spreken van de Nederlandse taal moet worden bevorderd, zeker in de publieke ruimte. De taaleis leek in veel gemeenten een dode letter te zijn geworden. Ondanks dat deze wettelijke verplichting al sinds 2016 bestaat, werd er nauwelijks op gehandhaafd. Het is goed dat deze eis nu weer nieuw leven wordt ingeblazen. De minister gaat op verzoek van VVD en SGP gemeenten aanspreken die nalaten de taaleis te handhaven. In het uiterste geval wordt ingegrepen met een aanwijzing of een korting op hun bijstandsbudget. Een wettelijke verplichting is er niet voor niets. Die moet ook daadwerkelijk worden uitgevoerd. Ik lees dat het een mogelijkheid blijft om het vereiste taalniveau van 1F in uitzonderlijke gevallen los te laten. Hoe zorgt het kabinet ervoor dat dit niet een nieuwe ontsnappingsroute wordt om aan deze norm te ontkomen?

Voorzitter. Terwijl de houdbaarheid van ons sociale stelsel onder zware druk staat, is het opvallend dat één ding onderbelicht blijft: 60% van de mensen in de bijstand komt van buiten Europa. 60%! Het leeuwendeel van de inburgeringsplichtige statushouders belandt in een uitkering. Zelfs na drie jaar heeft slechts vier op de tien een baan, en dat op onze krappe arbeidsmarkt. Dat kan toch niet waar zijn? Het is daarom goed dat de minister een ambitieus plan op tafel heeft gelegd om 75.000 mensen extra aan het werk te helpen, maar er is echt meer nodig. Ons sociale stelsel mag geen migratiemagneet

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

zijn. Je hoort het zelfs van nieuwkomers die zich inspannen en hard werken: pak die uitkeringen eens aan, want mijn soortgenoten liggen thuis met een uitkering op de bank. Het moet vanaf dag één helder zijn dat in Nederland werk de norm is en niet een uitkering.

Nu er eindelijk gesprekken over ons sociale stelsel gevoerd worden, valt het mij op dat er helemaal niet wordt gesproken over beperking van de uitkeringsrechten voor asielzoekers en statushouders. De SGP zou graag verkennen hoe een ingroeimodel voor de sociale zekerheid voor nieuwkomers vorm kan krijgen, uiteraard binnen de grenzen van het EU-recht. Hoe kijkt de minister hiernaar? Ik overweeg daar vandaag ook een voorstel voor te doen.

Voorzitter. Nu het kabinet wil dat asielzoekers sneller aan het werk gaan, is het niet meer dan logisch dat ze ook meer gaan bijdragen aan de eigen opvangkosten. Asielopvang in Nederland is immers niet gratis. Een SGP-voorstel om te verkennen hoe een eigen bijdrage voor werkende asielzoekers meer in lijn kan worden gebracht met de opvangkosten is recent aangenomen. Het COA houdt de opvangkosten in op het leefgeld van asielzoekers, maar in veel gevallen is dat geld al uitgegeven voordat het COA de eigen bijdrage kan innen. Het is daarom verstandig dat nu gekeken wordt naar die juridische grondslag voor gegevensdeling door UWV en de Belastingdienst met het COA. Komt er op korte termijn meer duidelijkheid over de verkenning van de eigen bijdrage en de juridische grondslag?

Voorzitter. Uiteraard moet de prikkel om te werken behouden blijven. Zo snel mogelijk meedoen moet de ambitie zijn. Drempels voor het in dienst nemen van asielzoekers en statushouders moeten dan ook uit de weg worden geruimd. Zo hebben werkgevers er last van dat asielzoekers regelmatig van de ene naar de andere opvanglocatie worden verplaatst, waardoor de tijd en de energie die ze in hun opleiding of inwerkperiode investeren verloren gaan. Ook het feit dat het COA vaak onbereikbaar is voor werkende asielzoekers en hun werkgevers vormt een probleem.

De wirwar van regelingen en loketten werkt ook averecht. Werkgevers hebben behoefte aan administratieve eenvoud, deskundige begeleiding en één herkenbare toegang tot dienstverlening. Nu hebben zij te maken met een kluwen van gemeenten, Werkcentra, taalaanbieders, jobcoaches, onderwijsinstellingen en verschillende subsidieregelingen. Vooral voor kleinere werkgevers is dit ondoenlijk.

Het beleggen van bepaalde taken bij regionale Werkcentra in plaats van bij gemeenten zou kunnen helpen om meer samenhang te brengen in de aanpak. Pakt de minister al deze knelpunten op en, zo ja, wanneer horen we daar meer van? Wil hij toezeggen dat hij met gemeenten, de regionale Werkcentra en sectoren afspraken gaat maken over één herkenbare werkgeversroute waarin dienstverlening wordt gebundeld en werk, vaktaal en inburgering beter op elkaar aansluiten?

Gemeenten krijgen de rijksvergoeding voor inburgering pas wanneer een statushouder daadwerkelijk is gehuisvest en staat ingeschreven in de BRP, terwijl we allemaal weten dat de gemiddelde statushouder nu nog jaren in een azc verblijft na een koppeling aan een gemeente. Veel statushouders willen dolgraag aan de slag, maar het is niet mogelijk omdat de rijksvergoeding voor inburgering pas na een paar jaar volgt. Wat doet het kabinet om deze financiële belemmering voor gemeenten zo spoedig mogelijk weg te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

nemen, zodat ze niet langer hoeven te wachten met huisvesting om met de inburgering te beginnen? Wanneer is dit gerealiseerd?

Voorzitter. Terwijl de belofte "nooit meer" was, is antisemitisme alomtegenwoordig. Dat vergt ook maatregelen op ieder terrein van de samenleving, zeker ook de inburgering en integratie van nieuwkomers. Hoe staat het met de acties om Holocausteducatie onder hen te versterken? Op dit moment loopt er op initiatief van de SGP een pilot voor inburgeringsbezoeken aan Joodse musea en herinneringscentra, zodat de Holocaust tastbaar en voelbaar wordt. Inburgeraars uit zeven gemeenten bezoeken het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam of het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Kan de minister ons uitgebreid informeren over de resultaten van deze pilot? Zet hij in op een structureel vervolg? Is hiervoor dan voldoende budget vrijgemaakt? Zo niet, dan zullen we een voorstel doen om dat te regelen.

In Duitsland kent men een zogeheten verklaring van verbondenheid met het Joodse volk. Deze wordt door nieuwkomers ondertekend zodra zij het Duitse staatsburgerschap ontvangen. Daarbij verklaren zij onder andere iedere vorm van antisemitisme en Holocaustontkenning af te wijzen. Ook moet men verklaren het Joodse leven te zullen beschermen. Ik vind het op een bepaalde manier altijd heel ontroerend om dat van de Duitse buren te horen. Momenteel wordt er gewerkt aan de aanpassing van de Nederlandse participatieverklaring. Wat zou het een belangrijke stap zijn in de strijd tegen het antisemitisme als een soortgelijke verklaring expliciet terugkomt in de Nederlandse participatieverklaring. Wil de minister hier dit plan omarmen en daarmee een duidelijk signaal afgeven richting onze Joodse Nederlanders dat hun plaats in onze samenleving bescherming verdient en dat voor antisemitisme geen plaats is in ons land?

Tot zover, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we door met de heer Ceder. Hij voert het woord namens de ChristenUnie.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank, voorzitter. Wat is een Nederlander? Ben ik een Nederlander? Zo ja, wat voor Nederlander ben ik dan? Ik heb mezelf deze vragen de afgelopen 37 jaar heel vaak moeten stellen, soms op eigen initiatief, geregeld als reactie op een directe vraag of situatie. Laat ik even mijn situatie schetsen. Ik ben in Amsterdam geboren en heb een mooi, rood, Nederlands paspoort. Mijn vader is in Suriname geboren en mijn moeder in Ghana. Omdat mijn ouders niet in Europa of Noord-Amerika zijn geboren, heb ik van het CBS het stempel "persoon met een niet-westerse migratieachtergrond" gekregen. Tot eind 2016 was de ontologische duiding wat meer recht voor zijn raap: een allochtoon. Turkije telt overigens niet mee voor Europa, en Azië uiteraard ook niet, maar mensen geboren in Japan en Indonesië daarentegen wel; zij hebben een westerse migratieachtergrond. O ja, en als je uit Oceanië komt, heb je ook een westerse migratieachtergrond. Logisch toch? Over de westerse gelijkenissen tussen Kiribati en Parijs zijn vast tientallen boeken geschreven.

En hoe zit het dan met mijn vader? Hij werd geboren in Suriname, dat toentertijd gewoon Nederlands grondgebied was. Is hij dan geen persoon met een westerse migratieachtergrond? Nee, helaas. Omdat mijn ouders geen westerse migranten zijn,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

ben ik dat dus ook niet. En dus deel ik in mijn hoofd een denkbeeldige boks uit aan onze kroonprinses Amalia. Volgens de statistische indeling zitten we namelijk als tweedegeneratiepersonen met een niet-westerse achtergrond volgens het CBS in Nederland in hetzelfde schuitje. Nou ja, soort van.

Voorzitter. Kortom, als ik mijn identiteit moet ontlenen aan hoe het CBS mij duidt, bekruipt mij een sterk onbevredigend gevoel. Er is toch meer dan de CBS-stempel? Als je met een Nederlands paspoort direct een echte Nederlander bent, is dat dan ook echt zo? Is dat het enige dat je hoeft te doen: een rood Nederlands paspoort verkrijgen? "Ik heb een bijdrage geleverd aan deze samenleving. Doet die er dan niet meer toe, vraag ik me af." Deze woorden sprak Ruud Gullit afgelopen zomer op tv over de manier waarop hier in de Tweede Kamer werd gesproken over afkomst, omvolking, remigratie en Nederlander zijn. "Want ik ben wel Nederlander. Ik voel me Nederlander. Ik ben trots op Nederland."

Voorzitter. Wat de heer Gullit in dit gesprek vertelt, speelt op heel veel plekken in het land, in huiskamers, op tv, op school, in mijn hoofd, bijvoorbeeld naar aanleiding van een selfie van de gekleurde Nederlandse internationals — vaak zijn zij gewoon in Nederland geboren — en de vele racistische reacties daarop. Hoe rijmen we dat met elkaar? Het speelt naar aanleiding van het succes van het Marokkaans elftal afgelopen zomer en de aantrekkingskracht op getalenteerde Nederlandse jongeren die uiteindelijk wel kiezen voor Marokko en bij de onderliggende identiteitsdiscussie die dat vaak losmaakt, maar ook rond jongeren die hier geboren zijn en zich afkeren van de Nederlandse samenleving en de beginselen van onze democratische rechtsstaat in woord of daad afwijzen, of rond de simpele discussie over de vraag of men vindt dat de Nederlandse taal nog voldoende in de buurt en wijken wordt gesproken.

Voorzitter. Wie de discussie over de Nederlandse identiteit en integratie een keer goed wil voeren, krijgt vaak als reactie — dat zal de minister straks ook zeggen — dat het niet uitmaakt waar je vandaan komt, maar welk paspoort je hebt. Juridisch gezien, zeg ik als oud-advocaat, klopt dat, gelet op de Rijkswet op het Nederlanderschap. Dit antwoord gaat echter voorbij aan de dieperliggende maatschappelijke vraag en behoefte aan sociale cohesie, wat we ook vandaag weer gehoord hebben. Wat maakt een Nederlander een echte Nederlander? Laten we daar eerlijk over zijn. Het is en zou meer moeten zijn dan het hebben van een papiertje, denk ik dan. Maar wat dan?

Voorzitter. Het gevoel van onbehagen in de samenleving groeit en in het politieke en maatschappelijke debat wordt het vaak platgeslagen tot of een migratieprobleem of een idealistisch opgeklopt beeld van een harmonieuze, multiculturele samenleving waar geen hoogspanning op zou staan door botsende waarden. Wie beweert dat dat wel zo is, wordt snel weggezet als racist. Ik ben ervan overtuigd dat de kloof in Nederland groeit door zowel een grotere culturele diversiteit en de uitdagingen die dat voor de samenleving met zich meebrengt, als doorgeslagen individualisme en liberalisme. Deze giftige cocktail die niet in de kern benoemd wordt, zorgt ervoor dat het woord "gemeenschap" is verworden tot een verkruimeld begrip. Eenieder geeft immers zijn eigen invulling aan het Nederlanderschap, maar als het Nederlanderschap alles kan zijn, dan is het uiteindelijk niets, met alle gevolgen van dien. Gemeenschapszin neemt af, in wijken, in buurten, in Nederland. Veel mensen zien de leefbaarheid van hun woonwijk in negatieve zin veranderen. Mensen herkennen door sociale en culturele afstand en door een taalafstand hun eigen buren niet meer. Vanuit deze onvrede zijn dergelijke

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

uitspraken herkenbaar en dus misschien ook wel te plaatsen. Mijn buurman heeft een Nederlands paspoort, maar waarom spreekt hij geen Nederlands? Een andere discussie: waarom juichte mijn buurjongen die in mijn straat geboren is en hier is opgegroeid afgelopen zomer harder voor Marokko dan voor zijn geboorteland Nederland? Wat deel ik nog met hem? Andere delen de frustratie zoals Ruud Gullit het verwoordde: wat ze ook doen, wat we ook doen, uiteindelijk zullen we toch niet als Nederlander gezien worden. Veel mensen voelen zich gereduceerd tot onderdeel van een probleemgroep in plaats van dat zij worden gezien als een eigen individu.

Voorzitter. Waar zie ik mijzelf dan? Ik herken mezelf in beide frustraties. Ook ik heb levendige discussies met vrienden over, heel plat gezegd, de keuzes die in Nederland opgeleide voetballers maken omdat ze vanuit hun hart kiezen voor een ander land. Dat mag, prima, maar wat ligt daar eigenlijk onder en wat maakt dat los over wat echt Nederlanderschap dan is? Ook ik en velen met mij herkennen de vermoeidheid dat je ondanks dat je een Nederlands paspoort hebt en hier bent geboren, voor sommigen eigenlijk nooit helemaal geïntegreerd lijkt te zijn. Ook vandaag is het woord "integratie" weer vaak gevallen. Maar als je dat afpelt en tot de kern komt, komt er geen antwoord, ook niet in de Kamer. Wanneer is deze tweedegeneratiepersoon — ik betrek het op mijzelf — met een niet-westerse achtergrond dan voldoende geïntegreerd? Wanneer is dat dan zo? Dat vraag ik bijvoorbeeld aan meneer Boon. Is een Amsterdams accent genoeg? Moet ik sinterklaas vieren? Moet ik lid worden van de Tweede Kamer, het hoogste orgaan van Nederland? Aan mevrouw Michon-Derkzen wil ik dan vragen: mag ik dan nog wel religieus-conservatief zijn, of ben ik daarmee "het gevaar"? Moet ik stoppen met naar de kerk gaan en moet ik mij een progressief-liberale yuppenlifestyle gaan aanmeten om te voldoen aan de maatstaven die kennelijk bij het Nederlanderschap horen? En wat als ik dat niet doe en er gewoon vanuit vrijheid voor kies om religieus-conservatief te blijven? Ben ik dan het gevaar voor de teloorgang van Nederland?

Voorzitter. Als oud-advocaat heb ik jarenlang vanuit mijn diepste overtuigingen verdedigd dat ieder in Nederland gelijk is, rechten heeft en zich daar in vrijheid op mag beroepen. In de loop van de tijd en ook als politicus ben ik steeds meer gaan inzien dat rechten alleen een samenleving niet bij elkaar houden, dat dat onmogelijk is, en dat we "vrijheid" uiteindelijk verkeerd definiëren, namelijk als negatieve vrijheid. Vrijheid wordt in onze hyperliberale en geïndividualiseerde samenleving vaak opgevat als het recht om te doen en laten wat je wil, zolang je de rechten van anderen niet inperkt. Deze negatieve vrijheid wordt verdedigd door met name liberale politici, met als probleem dat je ook geen groepen meer kan aanspreken die juist een beroep doen op die vrijheid en keuzes maken waarvan we allemaal aanvoelen dat ze niet bijdragen aan de sociale cohesie.

Positieve vrijheid daarentegen gaat over de vrijheid om verantwoordelijkheden te kunnen dragen en bij te dragen aan wat goed is, niet alleen voor jezelf, maar ook voor de gemeenschap. Deze vorm van vrijheid leidt tot een samenleving waarin mensen zich op hun verantwoordelijkheden laten aanspreken en betrokkenheid tonen. De gemeenschap mag dus een appel doen op het individu, want alleen zo kom je tot wat in het christelijk-sociaal denken de vita beata wordt genoemd, het goede leven. Als het klopt dat we een verkeerde definitie van "vrijheid" hanteren in het debat, en dat geloof ik persoonlijk, dan is een kernelement van het Nederlanderschap dus niet alleen het paspoort dat je draagt of hoeveel eeuwen of dagen je familie al dan niet in Nederland woont, maar vooral mensen die het begrip van positieve vrijheid naleven en toepassen:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

meedoen en je volop inzetten voor juist de gemeenschap in Nederland. Ik ben benieuwd hoe deze liberale minister dit betoog ziet en weegt.

Voorzitter, ik zag een interruptie, dus ik stop even.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Een mooi en interessant betoog. Ik weet niet wat er verder nog gaat komen, maar nu al complimenten. In het betoog beluisterde ik dat je Nederlander bent als je een paspoort hebt. Toch komt daar steeds discussie over. Betekent dat feitelijk nou niet dat we te veel mensen het Nederlanderschap hebben gegeven, terwijl ze bijvoorbeeld niet eens de taal spreken? Is de taal niet bij uitstek een voorwaarde voor het niet de jure maar de facto zijn van Nederlander?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Daar zal ik later in mijn betoog op komen, als ik wat praktischer word. Ik denk inderdaad dat als je elkaar niet kan verstaan, je elkaar ook niet kan begrijpen, in letterlijke zin maar ook als gemeenschap. Ik denk inderdaad dat het paspoort een middel is dat we hebben om een onderscheid te kunnen maken tussen wie wel of niet Nederlander is, maar als we die sociale cohesie willen herbouwen en stimuleren en weer een appel willen kunnen doen op mensen, dan zou je dat appel eigenlijk ook in het verkrijgen van een paspoort beter moeten omvatten. De instrumenten die wij voorhanden hebben, zijn natuurlijk inburgering en taal. Zo zijn er nog een paar andere zaken, zoals de participatieverklaring. Dat moeten we aanscherpen. Maar als je alleen dat doet en niet dat appel doet en elkaar aanspreekt, dan heb je iemand die een participatieverklaring ondertekent — zoals de heer Flach die graag wil aanscherpen, waar ik overigens ook voorstander van ben — maar dan heb je in de samenleving alsnog niet wat je wil.

Dus om erop terug te komen en mijn antwoord misschien in te korten: ja, ik denk dat je strenge eisen mag stellen en die in samenhang moet bezien met hoe je de positieve vrijheid zoals ik die verwoord, namelijk een appel doen op elkaar, kan verstevigen, ook in de middelen die we hebben en binnen de kaders van de rechtsstaat.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
De zogenaamde Z-route is nu een soort vergaarbak van mensen die om welke reden dan ook niet kunnen voldoen aan de taaleis en die daar dan op een gegeven moment een gesprek over hebben en een zetje krijgen, stel ik mij zo voor. Die leidt dan via een individuele beoordeling alsnog tot het Nederlanderschap. Betekent het niet dat we daarmee moeten stoppen?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
In brede zin denk ik dat de Z-route niet misbruikt zou moeten worden en dat je daar kritisch naar moet kijken. Ik sta er dus open voor om die flink in te perken tot gevallen waarvan ik denk dat je onvermijdelijk tot de menselijke maat zou moeten komen. Dit is misschien een extreem voorbeeld, maar je hebt bijvoorbeeld gevallen waarin iemand vanwege een verstandelijke beperking gewoon niet kan voldoen aan de eisen. Zeggen wij dan: mensen met een verstandelijke beperking mogen geen Nederlander meer worden? Zo'n uitspraak zou ik niet willen doen; zover zou ik niet willen gaan. Maar u hoort mij al zeggen dat uitzonderingen ook uitzonderingen moeten blijven. Het zou geen verkapte route mogen zijn om die plichten — daar wil ik het over hebben — te ontwijken. Ik ben benieuwd naar de antwoorden van de minister, maar ik ben niet principieel tegen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

het aanscherpen van de route. Het moet doen wat het behoort te doen, zodat men in zeer uitzonderlijke situaties alsnog het Nederlanderschap kan verschaffen. Dat zijn namelijk groepen of mensen van wie je redelijkerwijs niet kunt verwachten dat ze aan de andere eisen kunnen voldoen.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dit geeft wat mij betreft wel perspectief. Als je de stukken nu leest, lijkt het wel alsof het pas af is wanneer iemand een Nederlands paspoort krijgt. Dat kan niet zo zijn; dat moet iets bijzonders zijn. Als je verstandelijk gehandicapt bent en je een heel gezin hebt dat gewoon de B1-toets heeft gehaald, dan kan ik het mij voorstellen dat het misschien al te bar is. Maar nu lijkt het een soort sluiproute te zijn om alles en iedereen die om welke reden dan ook het niet voor elkaar krijgt toch ook maar het Nederlanderschap te geven, terwijl het Nederlanderschap echt iets uitzonderlijks is. Daar moet je trots op zijn en je moet in ieder geval in het Nederlands kunnen uitleggen waarom je het hebt.

De **voorzitter**:
De heer Ceder, u mag uw betoog vervolgen. Ik ben persoonlijk ook heel benieuwd hoe straks …

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Volgens mij was dit inderdaad een opmerking en geen vraag aan mij. Ik hoor dus graag wat de minister hierover te zeggen heeft.

Voorzitter. Ik kom terug op het verhaal over vrijheid en plichten. Wat is hierin de rol van de overheid? Ik zie een overheid die de negatieve vrijheid benadrukt: iedereen heeft rechten en vrijheid. Dat klopt ook, maar in plaats daarvan moet de positieve vrijheid centraler worden gesteld. Men heeft namelijk ook een plicht richting elkaar, richting de gemeenschap. Dat moet worden uitgedragen. Aan de heersende opinie en handelswijze zie ik dat maar met moeite begrip kan worden opgebracht voor het benadrukken van de plichten en de verantwoordelijkheden die ook onvoorwaardelijk verbonden zijn aan het Nederlanderschap. Dat is kwalijk, want het is cruciaal om de samenleving bijeen te houden.

De overheid en het maatschappelijk debat zijn verstrikt geraakt in wat ik een neerwaartse moderne vrijheidsparadox noem. Dat zie je bijvoorbeeld bij de discussie die ontstaat rondom de kleine stappen die we zetten richting een dienstplicht. Die is bedoeld om onze vrijheid te garanderen. Maar omdat we de negatieve vrijheid de afgelopen decennia benadrukt hebben in plaats van de positieve, hebben mensen vanuit die vrijheid enorme weerstand tegen alleen al de conceptuele gedachte. Die weerstand is misschien juist een bedreiging voor diezelfde vrijheid. Dat gesprek krijgen we niet meer los.

Voorzitter. Mensen zijn dus niet alleen vrij van bemoeienis, maar hebben ook een plicht om mee te doen en bij te dragen. Voor nieuwkomers betekent dit wat ons betreft een stevige integratieverplichting en een onderschrijving, in woord en daad, van de democratische waarden die horen bij ons Nederlanderschap. Deze positieve verplichting vraagt ook van mensen die het progressief liberalisme als enige waarheid prediken, dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

ze andere mensen niet wegzetten als niet-deugers of als minderwaardig. Ik vraag me af hoe de minister deze rol van de overheid ziet, zowel richting nieuwkomers als richting mensen van de tweede en derde generatie, die dus al veel langer een Nederlands paspoort hebben; dat is een discussie waar we niet aan toekomen. Ik vind dat we dat gesprek in volheid met elkaar zouden moeten voeren. Hoe geeft de minister dit vorm in beleid? In het regeerakkoord staan mooie woorden over een interreligieuze dialoog, maar wat betekent dit concreet? Hoe voert deze minister de motie-Bamenga c.s. uit die vroeg om structurele middelen voor dialoog en ontmoeting tussen mensen van verschillende culturele en religieuze achtergronden?

Voorzitter. Mijn fractie — u heeft mijn betoog gehoord — kan de plannen van dit kabinet rond het meer inzetten op werk voor nieuwkomers steunen. Via werk draag je letterlijk bij aan de gemeenschap en kun je een band opbouwen met collega's. Werk kan ook een motor zijn voor het leren van Nederlands door dialoog met elkaar. Tegelijkertijd moeten we voorkomen dat we in een hyperfocus komen en enkel nog kijken naar het hebben van een baan. Ik heb liever dat de statushouder een leerwerktraject volgt met uitzicht op een duurzame baan in bijvoorbeeld de zorg of de bouw dan dat de statushouder direct aan het werk gaat als Uberpizzabezorger, want daarbij heeft die persoon geen contact met collega's en fietst die alleen de hele dag. Hoe ziet de minister dit? Wat betekenen de plannen van de minister voor de mogelijkheid van scholing voor nieuwkomers? Erkent de minister dat het belangrijker is wélke baan een nieuwkomer heeft dan dát een nieuwkomer een baan heeft? Niets ten nadele van pizzabezorgers overigens, want ik maak vaak van hen gebruik, maar laten we met elkaar erkennen dat dat misschien niet de meest perfecte instapbaan is als we het hebben over sociaal contact en Nederlands leren. Dat kunnen we volgens mij allemaal erkennen.

Ik heb ook een vraag over de financiering voor de inburgeringstaken van gemeenten. Het is bij de minister bekend: er zijn tekorten, ook na de extra injectie van de Miljoenennota. Met de Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers krijgen gemeenten nog nadrukkelijker taken voor de begeleiding naar werk. Hoe ziet de minister dit als iets realistisch, gezien de budgettaire ruimte die gemeenten hebben?

Voorzitter. We hebben het net gehad over taal. Zoals ik al zei, is dat het fundament van onze samenleving. Het is daarom ook goed nieuws dat er sinds de Wi2021 meer inburgeraars hun examen halen op een hoger taalniveau dan vroeger. Maar wat mij betreft kan het percentage hoger. Hoe zorgen we ervoor dat dit percentage fors omhooggaat? Welk doel heeft het verlengen van de inburgeringstermijn precies?

Voorzitter. We hebben het over taal voor nieuwkomers en statushouders, maar ik wil het ook hebben over taal voor arbeidsmigranten. We zien in de wijken waar al minder Nederlands gesproken wordt, dat arbeidsmigranten deze verplichting juist niet hebben. Zij zijn niet verplicht om taallessen te volgen en leven daarnaast ook vaak in hun eigen taal- en cultuurbubbel. Hoe staat het met de eerder aangenomen motie die taallessen een nadrukkelijkere verantwoordelijkheid zou maken voor werkgevers? Wat is het huidige beleid van het kabinet? Herkent de minister mijn analyse en angst? Op welke wijze kunnen we hier een stap vooruit zetten?

Tot slot, voorzitter. In mijn betoog heb ik willen uiteenzetten hoe de ChristenUnie naar het vraagstuk van integratie in de samenleving kijkt. Nederland is geen hotel waar je je bord na het ontbijt laat staan en de was aan de ander laat. Nee, Nederland is ons

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gemeenschappelijke huis, waar we samen voor zorgen en waarin we dezelfde taal spreken om elkaar te verstaan. Maar het is ook een huis waar iedereen een steentje bijdraagt om het huis op orde te houden en elkaar aanspreekt op het moment dat dat niet gebeurt, zowel in woord als in daad. Dat doet iedereen, van Ruud Gullit tot Annabel Nanninga tot Mpanzu Bamenga, André Flach, Mona Keijzer en vele anderen in deze zaal en in het land. En ook mevrouw Michon-Derkzen natuurlijk!

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Hartelijk dank voor uw inbreng. We gaan naar mevrouw Keijzer en daarna gaan we schorsen voor de lunch. Ik denk dat de minister zich ook moet voorbereiden, want hij moet onder andere ingaan op Isaiah Berlin en het vrijheidsdenken, dus ik ben heel benieuwd. Nadat mevrouw Keijzer haar inbreng heeft gedaan, gaan we dus drie kwartier schorsen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dank dat ik nog even wat mag zeggen, voorzitter. Mevrouw Michon-Derkzen zei net dat zij een achternaam heeft die nog enigszins het idee geeft dat ze wellicht van een andere afkomst is, maar mevrouw Michon-Derkzen weet helemaal niet wat er allemaal in mijn stamboom van de Keijzers zit …

(Hilariteit)

De **voorzitter**:
Geheimen worden nu onthuld!

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
… of in die van de Koningen, de Buijsen of de Zwarthoeden, om zo maar eens de achternamen van mijn vier opa's en oma's te noemen. Laat staan die aan de kant van mijn man!

Maar dank, voorzitter. Nederland heeft een eigen geschiedenis, cultuur en identiteit. Samen hebben we een democratische rechtsstaat gevormd, waarin onderlinge verbondenheid tussen burgers, verantwoordelijkheid, gelijkwaardigheid en vrijheid centraal staan. Deze samenleving is gevormd door een gedeelde geschiedenis, een gedeelde taal en een democratische rechtsstaat die die rechten en die vrijheid beschermt. Die waarden zijn niet vanzelfsprekend, dus we moeten ze beschermen en doorgeven aan de volgende generaties. Inmiddels staan deze rechten, die vrijheid en die verantwoordelijkheid lang niet meer voor iedereen vrij ter beschikking. Migratie en integratie raken namelijk direct de sociale samenhang, de veiligheid en het vertrouwen binnen de samenleving. We weten uit onderzoek dat grote heterogeniteit, dus mensen van verschillende afkomsten, talen en nationaliteiten, invloed heeft op het welbevinden in wijken.

Culturele diversiteit ís een verrijking, maar vraagt ook om duidelijke afspraken over kernwaarden die onze samenleving bijeenhouden. Daarom hebben we ook migratiebeleid dat hier rekening mee houdt, ook met de draagkracht van ons land. Een land kan alleen open blijven wanneer het grenzen, cultuur en rechtsorde weet te beschermen. Dat lukt dus al een tijdje niet. Het is belangrijk dat de overheid bij integratie

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

oog heeft voor het beschermen van de democratische rechtsorde, die gelijkwaardigheid en de scheiding van kerk en staat, om nog eens een punt te noemen dat onder druk staat. Welke mensen komen hier nou binnen? In hoeverre onderschrijven zij de waarden waarop onze samenleving is gebouwd? Uit allerlei enquêtes weten we dat dit inmiddels niet meer zo is.

Voorzitter. De fundamentele waarden zijn we aan het kwijtraken. Dat is een groot probleem. Al generaties lang maken mensen met een migratieachtergrond deel uit van onze samenleving. Velen hebben hier een toekomst opgebouwd, net als hun kinderen en kleinkinderen. Nederland kent al eeuwenlang uiteenlopende culturele en religieuze levensbeschouwingen en politieke stromingen: protestants, katholiek, moslim, Joods, links, rechts en noem het allemaal maar op. Die verscheidenheid is waardevol en siert onze samenleving.

Voorzitter. Die vrijheid brengt ook een verantwoordelijkheid met zich mee. Die verscheidenheid kan alleen bestaan binnen één gedeelde democratische rechtsorde. Het is de bereidheid om mee te doen, verantwoordelijkheid te nemen en de rechtsstaat te respecteren. Dat maakt uiteindelijk samenleven succesvol. Een multiculturele samenleving sec als beleidsideologie wijs ik dan ook af. Beleid dat ertoe leidt dat groepen zich structureel afzonderen van de samenleving of hun culturele en religieuze voorschriften boven de wet plaatsen is een heilloze weg. Wij willen graag een Nederlandse democratische rechtsstaat, geworteld in vrijheden en verworvenheden. Die waarden en vrijheden vormen een normatief kader. Dit zijn hoog-overwoorden. Het gaat bijvoorbeeld over de vraag "mag je geloven", maar ook over de vraag "mag je ook stoppen met geloven en ben je dan veilig?"

Voorzitter. Dit betekent nadrukkelijk niet dat ik tegen een samenleving ben waarin er mensen met verschillende culturele en religieuze achtergrond zijn, absoluut niet. De gebruiken, de kleding die mensen dragen, maakt de samenleving veelkleurig. Dat is alleen maar iets wat mooi is. Maar we hebben wel een gedeelde taal en rechtsorde nodig op basis waarvan burgerschap kan worden gevormd. De gevolgen van de ontwikkeling van de afgelopen jaren worden steeds zichtbaarder in de wijken. In 2024 stond er in De Telegraaf een artikel waarin de Schilderswijk werd getypeerd als een parallelle samenleving waarin je volledig "allochtoon" kon leven. Er ontstaan eigen netwerken en er is weinig contact met buurtgenoten. Er is openlijke afkeer van Nederlandse vrijheden. De Nederlandse taal wordt ook lang niet meer door iedereen gesproken en begrepen. Dat is gewoon geen goede zaak. Daarom is het nodig dat wij migratie echt gaan beperken. We zullen een pas op de plaats moeten maken, a omdat de keten het niet meer aankan en b om eindelijk verder te komen met elkaar in dit hele debat, in plaats van dat er constant een nieuwe toestroom is van mensen die op een totaal andere manier naar de samenleving kijken.

Voorzitter. Als je de stukken leest, lijkt het wel alsof het Nederlanderschap iets is wat zal en moet, alsof je pas gelukkig kunt zijn in Nederland als je Nederlander bent. We moeten daarmee stoppen. Al sinds 2017 — moet je nagaan — staat er in regeerakkoorden dat B1 de norm moet worden voor het Nederlanderschap. Waarom gebeurt het niet? Ik las in de stukken dat we nu voor de zoveelste keer een consultatie ingaan over deze vraag. Moeten we dat afgrijselijke, stroperige beleidsvormingsinstrument van ons niet eens stoppen? Dit is iets wat we al jaren willen. Voer het gewoon in, en anders: tempo! Leg het morgen ter inzage. Deze stukken liggen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

allang klaar in alle laden op de ministeries. Waarom duurt het zo lang?

Voorzitter. Over de Z-route heb ik al het een en ander gezegd. Ik snap prima dat mensen die hier komen op een of andere manier bijgepraat moeten worden over gebruiken in Nederland, enzovoort, enzovoort. Maar zonder het spreken van de Nederlandse taal word je gewoon geen Nederlander. Punt. Dat moet het uitgangspunt zijn. Ik vraag de minister wat er nodig is om dat voor elkaar te krijgen.

Voorzitter. De werkloosheid. Een recent NOS-artikel gaf aan dat veel statushouders die net in Nederland zijn eerst moeten inburgeren. Dat maakt dat ze niet ook onderwijs of werk kunnen doen. Echt, alsjeblieft zeg! Inburgering is niet 60 uur in de week in een klaslokaaltje zitten. Je leest volgens mij in de memorie van toelichting dat waar een intensief taaltraject van twintig uur per week het meest passend is voor de een, een ander wellicht meer gebaat is bij een intensiteit van tien lesuren in de week. Nou, dan kan je nog heel wat uren aan het werk. Trouwens, is werken niet dé manier om de Nederlandse taal te leren?

Voorzitter. Ook wat betreft de uitvoering bij de gemeenten valt dezelfde conclusie te trekken: het kan allemaal wel een beetje daadkrachtiger. Het is net ook aan de orde geweest. Je komt hier naartoe. Je wil wat van je leven maken. Doe dat dan ook. Dan helpt het als er op gemeentelijk niveau gestopt wordt met pamperen en doen alsof deze mensen niks aankunnen. Er staat één ding vast wat betreft wat deze mensen hebben meegemaakt om in Nederland te komen: het zijn doordouwers. Behandel ze dan ook als zodanig.

Voorzitter. Het is aan onze generatie om de waarden van dit land te beschermen. Onze voorouders hebben eeuwenlang met eigen handen ons land beschermd tegen het hoge water. De lange strijd tegen dat water heeft ons karakter gevormd. Dat is een erfenis waar we trots op mogen zijn. Die moeten we doorgeven aan de kinderen en de mensen die hier naartoe komen. Laten we samen precies op dezelfde manier de waarden en de cultuur die ons land kent, beschermen. Laten we voorkomen dat een multiculturele samenleving als beleidsideologie onze samenleving verder verzwakt. We moeten staan voor Nederland zoals dat door ons en onze voorouders is opgebouwd. Mensen die hier zijn, zijn welkom, maar onder onze voorwaarden.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We zijn toe aan de schorsing. Ik denk dat we schorsen tot 13.55 uur. Dan hebben we ongeveer drie kwartier. Er zijn best wel veel interrupties gebruikt. Het gemiddelde is acht, maar sommigen hebben het dubbele gebruikt. Ik stel voor dat we in de beantwoording van de minister toch een limiet gaan stellen. Dan lijkt acht mij echt maximaal. We moeten namelijk ook op tijd een tweede termijn kunnen doen en kunnen afronden. Maar mevrouw Keijzer wil daar weer iets over zeggen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Ik vind het een beetje bijzonder dat er op dit moment zo'n obsessie lijkt te zijn met interrupties. Als we het gewoon schriftelijk af willen ronden met elkaar, dan kan dat, maar interrupties maken ook het debat. Kunnen we niet met elkaar afspreken dat interrupties onder de 30 seconden niet meetellen? Ik heb dat een keertje bij OCW

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

meegemaakt. Dat loopt als een trein. Mensen houden zich in.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Boven de 30 seconden tellen ze keer twee.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dat kan wat mij betreft ook, maar gewoon kort interrumperen en verhelderende vragen stellen komt het debat ten goede.

De **voorzitter**:
Dat kan, maar dan moet je wel een limiet hebben, anders heeft het geen zin om te tellen of het wel of niet boven de 30 seconden is. De ervaring leert ook dat bijna niemand erin slaagt om binnen 30 seconden een interruptie te plaatsen. Ik stel dus voor dat we ons toch beperken tot acht interrupties. Als er dan echt nog voldoende tijd is, ben ik wat coulanter.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik ben in ieder geval blij dat de minister normeert en ook deze vorm van positieve vrijheid aan de Kamer gunt, dus dank daarvoor.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We maken er 14.00 uur van; we ronden af. Ik schors tot 14.00 uur.

De vergadering wordt van 13.13 uur tot 14.05 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Dit is het wetgevingsoverleg Inburgering en integratie. We zijn toe aan de eerste termijn van de regering, bij monde van de minister van Werk en Participatie. Ik geef hem het woord.

We hebben maximaal acht interrupties afgesproken voor deze termijn.

Minister, gaat uw gang.

Minister **Aartsen**:
Dank, voorzitter. Dank aan de Kamerleden voor het debat vandaag. Er is veel gewisseld.

Ik kreeg van de heer Ceder de open uitnodiging om als liberale minister te reflecteren op eigenlijk een vrij fundamentele vraag: wanneer ben je nou Nederlander? De woorden "progressieve liberalen" en "conservatieven" kwamen al voorbij. Mevrouw Michon-Derkzen heeft al in geuren en kleuren verteld op welk spectrum ik als liberaal sta. Ik denk dat we dus best een eind tot elkaar kunnen komen. Het voordeel van liberalen en conservatieven is dat die elkaar meestal weten te vinden in de positieve en negatieve vrijheden die er zijn.

Het kabinet richt zijn pijlen qua integratie- en inburgeringsbeleid aan de ene kant op zorgen dat mensen volwaardig meedoen en mee kunnen doen. Dat zit hem erin dat mensen betaald aan het werk zijn, het liefst zo snel mogelijk — daar zal ik straks uitgebreid wat meer over gaan zeggen — maar dat ze ook meedoen in de samenleving.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dat kan met vrijwilligerswerk zijn, met zorgen, maar ook door hun buren tegen te komen, boodschappen te doen, naar verjaardagen te gaan, naar ouderavonden te gaan en de Nederlandse taal te leren. Aan de ene kant moeten we zorgen dat dat gebeurt en aan de andere kant moeten we zorgen dat mensen dat ook kunnen doen. Aan de andere kant kom je op de negatieve vrijheden uit, op het beschermen van onze open, vrije samenleving. Dan doet het er eigenlijk niet zoveel toe van welke generatie je bent of welke kleur paspoort je hebt.

Ik herken de dilemma's die de heer Ceder schetst: aan de ene kant is er het ongemak dat je voelt als mensen die in Nederland geboren en getogen zijn, met een Marokkaanse achtergrond en een Marokkaans paspoort, voor het Marokkaanse team gaan spelen, maar daartegenover staat dat als ze voor het Nederlandse team gaan spelen en ze een foto op Instagram plaatsen, daar ook allerlei uitsluitende en racistische drek onder komt. Volgens mij is dat ook precies waar we elkaar weten te vinden: het zorgen dat mensen volwaardig mee kunnen doen in de samenleving.

Er is in het debat veel gezegd dat bijna theologische discussies opleverde. Mijn beleid richt zich volgens mij vooral op een pragmatische aanpak: zorgen dat we nu ook gewoon snel tot acties overgaan. Aan hele grote dikke beleidsstukken na anderhalf jaar heeft volgens mij niemand wat. Ik ben echt gericht op snelle acties, op doorbraken. Dat is mijn tweede punt: focus. We moeten echt focussen op waar we nou het verschil kunnen maken. Vandaar dat werken en meedoen een van de hoofdfocussen van mijn beleid is, omdat ik echt zie dat we een stelsel van inactiviteit hebben gebouwd. Ik zal daar zo meer over zeggen. Daarin kunnen we met de juiste focus echt een aantal doorbraken realiseren en ook zorgen voor impact. Dat gaat om de vragen: wat is de rol van de overheid, waar kun je echt impact maken en welke knoppen kun je morgen omzetten? Ik vraag intern bij ons altijd: welke handtekening kan ik morgen als minister zetten zodat we ook echt daadwerkelijk iets anders gaan doen? Mooie woorden zijn één ding, en visie en richting geven zijn belangrijk, maar mijn focus als minister zal vooral liggen op het weghalen van concrete belemmeringen en het omzetten van concrete knoppen zodat we dingen anders gaan doen dan we gisteren deden.

Voorzitter. Ik zal beginnen met het blokje werken en meedoen. Daar zit heel veel in. Hetzelfde geldt voor het blokje inburgering. Dat ligt eigenlijk in het verlengde daarvan. Ik ga proberen om niet te veel te dubbelen, maar dat wordt best lastig in het geheel. Daarna heb ik nog een kopje integratie en een kopje varia.

Voorzitter. Ik zei het al: werken en meedoen is een belangrijk onderwerp voor dit kabinet en ook voor mij als minister. Ik geloof er ook in. Ik mag minister van Werk zijn. Wij zijn ook het ministerie van Werk en het is belangrijk om die kerntaken van dat ministerie, namelijk werken en inburgering, ook echt centraal te zetten. Als ik gewoon naar de cijfers kijk, zie ik mensen namelijk jarenlang wachten. Ze wachten jarenlang in een azc en ze wachten jarenlang in de inburgering, en daarmee creëren we echt een stelsel van inactiviteit.

Ik vind het om drie redenen belangrijk dat we echt vol inzetten op werken en meedoen. De eerste reden is dat het goed is voor de Nederlandse samenleving. Er is in de geschiedenis al een relatie tussen migratie en de sociale zekerheid. Die relatie is er al een ruime eeuw, maar juist ook voor de draagkracht in de samenleving is het belangrijk dat mensen vanaf dag één meedoen en deelnemen aan de samenleving. Dat doet wat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

met de draagkracht en het draagvlak in de samenleving. Het is ook goed voor onze economie. Ik ken inmiddels geen ondernemers en sectoren meer waarin ze geen tekorten hebben en waarin ze niet staan te springen om mensen. Sterker nog, we halen honderdduizenden mensen van buiten Nederland naar Nederland toe, die ook de Nederlandse taal en de Nederlandse cultuur niet machtig zijn, om te werken in tal van sectoren. Maar het is vooral voor mensen zelf belangrijk. We hebben in deze Kamer flinke discussies met elkaar over de instroom en over de opvang en dat is allemaal gelegitimeerd — het is goed dat we die discussie voeren en het kabinet doet er alles aan om de instroom zo laag mogelijk te krijgen — maar laten we ook de discussie voeren over de vraag wat we doen als mensen eenmaal mogen blijven. We weten dat mensen blijven en lang blijven. Daarom moeten we volgens mij voor een ander stelsel kiezen, want ons huidige stelsel is een stelsel van inactiviteit, zoals ik al zei. De eerste paar jaar laten we mensen in een azc zitten. We leren hen dat je in Nederland vooral moet wachten, dat je niet kunt en mag deelnemen. Vervolgens laten we mensen als statushouders nog een aantal jaar zitten. Dan moeten we niet gek staan te kijken als mensen na twee jaar statushouder te zijn geweest — dan woon je dus vaak al vijf jaar in Nederland — voor 80% nog niet werken. We zien die enorme aantallen in de bijstand. We zien dat in allerlei cijfers terugkomen. Dat betekent dat we daar iets aan moeten doen. Ik geloof er niet in dat mensen beter worden van niks doen. We leren mensen gewoon niks doen, hè. We geven als signaal: wacht maar in het azc op uw status, wacht u maar op een woning, wacht maar op uw inburgering en wacht u maar op uw uitkering. En dan gaan we na zeven jaar zeuren dat die mensen aan het wachten zijn en niet meedoen aan onze samenleving. Ja, dat hebben we als normstelling ingezet.

Vandaar dat de belangrijkste doelstelling van mijn beleid is werk centraal te stellen. Ik zal zo wat zeggen over de afruil met taal, want we moeten taal daarbij niet vergeten, zeg ik tegen de heer Van den Brink. Dat doen we ook niet. We schieten hier niet in door. Maar het is wel een heel taai systeem. In de asielfase moeten we dit al doorbreken en ook in de inburgering moeten we dit doorbreken. We hebben dit stelsel heel complex gemaakt met elkaar. Vandaar dat ik soms stevig de nadruk leg op werk, omdat ik bang ben dat we anders nooit door die taaiheid van dat systeem heen beuken met elkaar. Het is een enorm complex stelsel waar we doorheen moeten.

Vandaar dat we gaan werken met een target: 75.000 nieuwkomers aan het werk. Alle partijen die daarbij betrokken zijn hebben zich daaraan gecommitteerd: COA, IND, UWV, VNG. Iedereen wil ook. Daarom hebben we gezegd: we moeten met drie doorbraken gaan werken. We moeten ervoor zorgen dat werk centraal komt te staan in de inburgering. Een van de eerste dingen die we al gedaan hebben, is het beter mogelijk maken van het combineren van werk en inburgering. Dat die combinatie verschrikkelijk ingewikkeld is, blijkt ook uit het rapport van de Algemene Rekenkamer. Als je op dinsdagmiddag om 13.00 uur een taalles moet volgen, kan je niet werken. Dan zegt een werkgever ook: aan jou heb ik niks; laat maar. Het gaat om dat soort praktische dingen. Ik kom zo op nog een aantal andere praktische belemmeringen terug. We moeten ervoor zorgen dat werkgevers deze groep ook echt zien staan. Daar zijn we druk mee bezig. Vorige week hebben we de eerste ondertekening gehad met MKB-Nederland. We hebben een convenant gesloten. De overheid haalt belemmeringen weg, bijvoorbeeld met de werkvergunningen, en de sectoren zorgen ervoor dat er geïnvesteerd wordt in deze mensen. Overal in Nederland zoeken we mensen, of het nou gaat om de schoonmaak, de logistiek of de energieleveranciers, die we inmiddels hebben gesproken. Overal snakken ze naar extra handjes, bijvoorbeeld in de bouw, om bij te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dragen aan Nederland en aan een nieuw Nederland voor heel veel mensen. Het zou mooi zijn als we dat kunnen doen.

Tot slot moeten we actief zijn in de opvang. Ik spreek daar veel over met mijn collega Van den Brink. De opvang staat gewoon zwaar onder druk. Dan hebben we de keuze: laten we die mensen niks doen en laten we hen de hele dag hangen en wachten? Ik geloof qua mensbeeld dat dat niet goed is. Voor de mensen die kansrijk zijn — dat onderscheid maken we wel in het nieuwe Migratiepact — willen we gaan starten met de Nederlandse taal. Vanaf dit jaar willen we starten met een aantal proeven voor een taalboost. Dat gaat direct om taal. Dan leer je niet hoe je de huisarts belt, maar hoe je werkt op de werkvloer. Zo krijgen mensen vanaf dag één niet de theorie, maar vooral de praktijk mee van de samenleving. We zorgen ervoor dat we alle belemmeringen die er zijn in de opvang, waar mensen op dit moment tegen aanlopen, wegnemen.

Ik zal zo de drie doorbraken langslopen, maar eerst nog een paar algemene punten en vragen. Mevrouw Michon vroeg mij naar de ambitie met betrekking tot het target van 75.000 en of het mogelijk is om een ingroeipad te maken. We zijn daar nog mee aan het stoeien. We zien dat we nu vooral van start zijn en een aantal maatregelen nemen, maar het grootste resultaat zal er pas in 2029 of 2030 zijn, want het heeft even tijd nodig voordat je wet- en regelgeving kunt maken. Maar ik hoop toch dat we de eerste 10.000 tot 15.000 in 2027 hebben weten te bereiken. Daar hoort u dan pas in de rapportage in 2028 over. Ik merk dat er heel veel energie vrijkomt. Dat is ook een heel andere manier van werken voor het ministerie. Gemeentes bellen ons, werkgeversplatforms bellen ons, allerlei clubs bellen ons: hoe kunnen we meedoen, wat kunnen wij doen en hoe kunnen we ons steentje bijdragen? Ik merk dat er op dit punt enorm veel energie vrijkomt, maar het is wel even zoeken hoe we dat goed vertalen naar concrete cijfers. We verwachten in 2027 toch wel 10.000 tot 15.000 mensen extra aan werk te hebben geholpen.

De heer Boon vroeg mij heel specifiek hoe het zat met de 36% statushouders uit 2022 die na drie jaar werkt. Hij vroeg of ik daar breed nog wat meer informatie over had. Ik kan die tabelletjes, cijfers en feiten hier allemaal gaan opdreunen, maar ik weet niet of dat het debat ten goede komt. Anders wil ik voorstellen dat ik dat nog even voor de begroting van SZW op papier zet. Ik zeg er ook maar even bij dat we de cijfers hierover niet helemaal goed bijhouden; ik heb dat ook gezegd in antwoord op de Kamervragen van de heer De Beer en de heer Bolhuis. Statushouders, nieuwkomers, genaturaliseerde … Denk ook aan de herkomst; de heer Ceder noemde het net ook al. Ze vallen ook weer in allerlei wettelijke systemen. We hebben een systeem in het COA, het asiel, statushouders, statushouders in de inburgering en oude inburgeringssystemen. Ik zou het niet per se "vervuilde data" noemen, maar we hebben het hoe en wat niet helemaal scherp. Ik zet dat dus graag even netjes op papier, want dan weten we ook exact waar we met elkaar over praten. Ik denk dat dat deze discussie alleen maar ten goede kan komen.

De heer **Boon** (PVV):
Dit is geen interruptie, maar het is even kort ter aanduiding. Het gaat mij niet per se om die groep, maar het gaat er inderdaad om wat "gewerkt" is, dus wanneer van iemand wordt genoteerd dat hij gewerkt heeft. Ik heb weleens een technische briefing gehad. Daar kwam uit dat als iemand één uur in de week werkte, die persoon als werkende werd geregistreerd. Dat soort vragen heb ik gesteld. Als u daar een schriftelijk antwoord op geeft, is dat perfect.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Aartsen**:
Over die definities kunnen we een schriftelijk antwoord geven.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog. Nee, er is toch nog een interruptie van de heer Van den Brink.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zie dat de minister zijn mapje dichtdoet. Ik had nog wel een vraagje. Ik had inderdaad gevraagd hoe je voorkomt dat die extra nadruk op werk … Komt dat nog? Ik begrijp van wel. Oké, dan is het goed.

Minister **Aartsen**:
Dat was het algemene mapje werk en meedoen. We gaan nu naar de drie doorbraken. De eerste gaat over het zorgen dat werk in het hele stelsel van inburgering centraal komt te staan. Dat zit dus vooral op de combinatie van inburgering en werk. Dat blijkt op dit moment heel moeilijk in de praktijk. Daarom zijn we heel blij met de pilots met de startbanen die al lopen. Daar zijn een aantal vragen over gesteld. We werken namelijk, naast de experimenten met de startbanen, met het systeem van abc: a job, a better job, a career. Mevrouw Michon vroeg mij of een startbaan hetzelfde is als een a-baan. Het antwoord daarop is nee. Eigenlijk willen we daar juist een soort doorgaande lijn in maken. Als iemand in de asielfase binnenkomt, wil je zorgen dat hij een a-baan krijgt. Dat is, nogmaals, omdat werken beter is dan niks doen in een azc. We weten gewoon dat zo'n asielfase heel lang kan duren, dus dan zorg je ervoor dat die a-baan eigenlijk daar plaatsvindt. We gaan natuurlijk wel kijken, bijvoorbeeld met intermediairs, uitzendbureaus en het UWV, hoe je in die azc's al kan zorgen dat iemand die met een zorgachtergrond binnenkomt, ook al is het in de schoonmaak, wel in de schoonmaak in een zorgomgeving komt te werken. Dat probeer je wel te doen. Maar de a-baan is er echt op gericht om mensen van geen baan naar een baan te brengen.

De startbaan is vooral bedoeld voor de combinatie met inburgering. We zien namelijk dat je voor de stap erna toch iets meer Nederlands nodig hebt. Ik ben bij een aantal bedrijven geweest, bijvoorbeeld Heijmans. Dat is een mooi bedrijf. Het doet echt fantastische dingen. Maar ze geven mensen pas een plek vanaf het punt dat er inburgering heeft plaatsgevonden. Dan ben je al vijf jaar onderweg. We zijn dus ook een beetje aan het kijken hoe je bedrijven kan verleiden om iemand, ook als die nog niet perfect Nederlands spreekt of nog niet op B1-niveau zit, toch een plek te geven. Het idee van die startbanen, maar overigens ook van die a-banen, is dat die in een Nederlandstalige omgeving zijn. Het idee is ook om dat te doen in combinatie met taalles. Bij zo'n startbaan kan het ook zo zijn dat je één uur per dag, aan het einde van de werkdag, nog even taalles krijgt, zodat je daar uiteindelijk beter in bent richting die inburgering.

Voor die a-baan, a job, en better job is het dus nodig dat belemmeringen ten aanzien van de diploma's worden weggehaald. Daar zijn ook een aantal vragen over gesteld. Op dit moment zijn we druk bezig met de erkenning van diploma's. Dat doen we enerzijds met afspraken met de sectoren. Laten we natuurlijk wel wezen: uiteindelijk zijn het de werkgevers die die diploma's moeten erkennen. We hebben daarvan een formele erkenning, maar de grootste belemmering is natuurlijk het volgende. Bij een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

verpleegkundige in Syrië kan je dat niet een-op-een kopiëren naar Nederland. Zelfs in de schoonmaak moet je in Nederland werken met formulieren en moet je weten wat gevaarlijke stoffen zijn en hoe je bepaalde doseringen doet. We hebben een heel papieren Nederland met elkaar. Dat is heel anders dan hoe het in andere landen is. Ook al heb je dus de formele diplomaerkenning, dan moet je nog steeds zorgen dat het diploma ook toepasbaar is op het werk.

Daarom zijn we ook aan het nadenken over bijvoorbeeld het erkennen van beroepsvaardigheden via skillspaspoorten, een erkenningscertificaat of vaardighedenpaspoorten. Daar zijn al allerlei methodologieën voor, maar je wilt dat natuurlijk ook vooral in samenspraak met de sectoren doen. Daarom gaat dit onderdeel ook echt een plek krijgen in de sectorafspraken. Daarmee doe ik ook gelijk de vraag van de heer Bamenga over het ervaringscertificaat af. We moeten natuurlijk eerlijk zijn: u kunt zich voorstellen dat een formeel certificaat in de bouw relatief eenvoudig is, maar in de zorg, waar we terecht een inspectie en BIG-registraties hebben, wordt een ervaringscertificaat al wat troebeler, om het zo maar even te noemen. Die winstwaarschuwing geef ik hier dus ook even mee. Aan de ene kant proberen we er dus vooral voor te zorgen dat er formele diplomawaardering is en dat die binnen zes weken plaatsvindt. Aan de andere kant zorgen we ervoor dat we aan de slag gaan met erkenningscertificaten bij de verschillende sectoren.

De heer Van den Brink vroeg terecht: slaat de minister niet een beetje door met zijn nadruk op werk? Ik snap die zorg. Tegelijkertijd denk ik dat het in deze fase even nodig is om door de taaiheid van het systeem heen te komen. Maar we laten taal absoluut niet los. Het is ook niet zo dat werk ten koste gaat van taal. Uiteindelijk wil je de taal combineren met de werkvloer. Je collega is immers je beste woordenboek, zeg ik weleens. Het is dus een kwestie van niet alleen zorgen dat je in een a-baan meer doet dan je nu doet, maar ook dat je doorstroomt naar een b-baan, dat je op de werkvloer Nederlands spreekt, dat je op het werk taallessen kan krijgen en dat je uiteindelijk in je inburgering echt op het B1-taalniveau komt. Daarom hebben wij gezegd over het taalniveau in de inburgering: B1 laten we niet los. Er liggen soms ook adviezen om dat wel te doen, maar we laten dat hoge niveau niet los, maar de termijn waarop je daarnaartoe kan werken wel. Zo bieden we ruimte voor werk.

De heer Flach vroeg: is de minister bereid om een ingroeimodel in de sociale zekerheid te verkennen? Het antwoord is ja. Dat doen we al. Er loopt op dit moment al een verkenning om te kijken hoe je de Participatiewet zo kan inzetten dat die beter aansluit. We zien dat nu de prikkels verkeerd staan in de Participatiewet, wat er eigenlijk voor zorgt dat het voor nieuwkomers heel moeilijk is om aan het werk te gaan. Wij zijn op dit moment dus bezig met kijken naar een soort out-of-the-boxaanpak. We zijn aan het verkennen. Ik ga in januari ook op werkbezoek in Denemarken en Zweden, waar ze al hebben gekeken hoe je bijvoorbeeld een voorliggende voorziening van de bijstand kunt creëren, waarbij de focus echt komt te liggen op zorgen dat mensen mee kunnen doen en kunnen gaan werken. We zien gewoon dat die twee wetten niet goed op elkaar inwerken. Het antwoord op die vraag is dus ja.

Mevrouw Michon vroeg mij nog naar de 75.000 nieuwkomers en de startbanen. Ze vroeg hoe daar private intermediairs in worden betrokken. Ik denk dat zij een belangrijke rol kunnen spelen, mits goed geborgd, in met name de a-banen, in de asielzoekerscentra. Zij kunnen snel een check doen van wat deze mensen kunnen. Zij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

kunnen zorgen dat mensen ook direct aan de slag kunnen. Ik heb daar wel van gezegd: ik wil daar in een apart convenant met de uitzendsector wel een paar goede afspraken over maken. Ik wil namelijk vooral dat die mensen Nederlands leren en geen Pools als ze in een logistiek centrum gaan werken. Ik ben er toch maar even een beetje stellig in, maar mensen moeten wel Nederlands leren en geen andere, Oost-Europese, talen. Dat moet dus geborgd zijn. Ten tweede moet je borgen dat deze mensen door kunnen groeien naar de volgende stap. Dat staat nog los van de hele discussie over de uitzendsector, waar u ook met mijn collega Vijlbrief over spreekt. Wat dat betreft verwelkomen wij de Wtta op 1 januari aanstaande.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik kan de minister heel goed volgen, maar ik heb even twee aanscherpingen hierop. De private intermediairs hebben nu geen positie bij de Meedoenbalies in de asielzoekerscentra. Dat zou dan wel moeten, want juist de mensen uit die groep weten nog niet eens waar ze zich gaan vestigen. Je inburgering start bij vestiging. Ik snap goed dat de minister zegt dat dan eigenlijk je startbaan begint, maar in het traject daarvoor — asielzoekers aan het werk — gaat het in de regel om functies die je via een uitzendbureau krijgt, waarvoor iemand relatief makkelijk te plaatsen is. Voor hen moet er dus ook een plek zijn. Is de minister het daarover met mij eens?

Minister **Aartsen**:
Ja. We zijn nu bezig met de Meedoenbalie nieuwe stijl, omdat de Meedoenbalie überhaupt nog geen arbeidstoeleiding kende. Ik hoop die verkenning nog dit jaar af te ronden. De Meedoenbalie was alleen nog maar gericht op vrijwilligerswerk. We hebben daarom gezegd: laten we er überhaupt voor zorgen dat die Meedoenbalie wordt omgebouwd. Ik mag het officieel geen werkbalie noemen, want de Meedoenbalie is een vast concept, maar mijn werktitel is altijd "de werkbalie". Dat is stap één. Stap twee is vervolgens: wie zijn daarbij betrokken? In mijn filosofie horen daar aan de ene kant het UWV en de gemeente bij, omdat je die doorlopende lijn wel wil hebben, maar moet er ook een plek zijn voor de uitzendsector, mits we daarmee goede afspraken kunnen maken natuurlijk.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik hoop heel erg dat het betere hier niet de vijand wordt van het goede, want ook de gemeente waarin het azc ligt, weet immers niet of die mensen in haar gemeente of zelfs in haar regio worden geplaatst. Dat hoor je ook gewoon terug, hè? Ik vind het dus wel heel mooi om te zien dat de regio dan toch zijn best doet om die asielzoekers aan het werk te krijgen. Als ze uiteindelijk in een heel andere provincie terechtkomen, doe je dat misschien wel niet in die doorlopende lijn. Ik zou de minister dus willen aanmoedigen. Als we het werk op één zetten, dan kan er een knip komen in die doorlopende lijn. Maar ja, dat kan ons allemaal überhaupt in het leven overkomen. We moeten ons daar dus niet blind op staren, want je weet gewoon niet waar iemand wordt gevestigd. Dat wordt natuurlijk het doekje voor het bloeden, zo voorspel ik, als het allemaal niet lukt. Er zijn immers nog geen huizen en je weet niet waar je terechtkomt. Dat zou ik heel zonde vinden.

Minister **Aartsen**:
Dit herken ik enorm. Daarom is het ook mijn beleid om op meerdere knoppen tegelijkertijd te duwen. We moeten niet vier of vijf jaar gaan wachten totdat wij het perfecte systeem hebben georganiseerd; we moeten ervoor zorgen dat mensen die in

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

een azc zitten gewoon morgen lekker aan de slag kunnen, want dan leren ze collega's kennen en dan leren ze ook gewoon meedoen in de samenleving. Dat doet ook veel met de samenleving zelf, en overigens ook met de omgeving van zo'n azc. Dat zien we op plekken. In het azc in Sint-Michielsgestel, waar ik ben geweest, is de arbeidsparticipatie 70%. In de omgeving van dat azc kijkt men heel anders naar het azc dan op plekken waar de arbeidsparticipatie nog geen 10% is, zoals in de meeste azc's het geval is. Daar is dus enorm veel te halen, maar we moeten het allebei doen. We moeten ervoor zorgen dat die a-banen er snel komen en dat mensen snel aan het werk komen, maar ik wil mij er ook voor inspannen dat de gemeenten, het UWV en het werkcentrum een plek krijgen in een azc. Je wil namelijk ook afspraken maken met het COA, zodat iemand die in een azc zit en in die regio een arbeidsovereenkomst en een taalbuddy heeft, niet helemaal naar de andere kant van het land wordt verhuisd omdat dat toevallig goed uitkomt in de logistiek van het COA. Daar moeten we ook afspraken over maken: als iemand een arbeidsovereenkomst heeft, dan mag hij daar ook blijven. Dat is moeilijk, maar dat moeten we wel proberen te doen. En dan kun je ook gesprekken voeren met werkgevers, zo van "u kunt ervan op aan dat deze persoon in deze regio blijft, dus als u tevreden bent, kunt u in deze meneer of mevrouw gaan investeren". Dat wil je namelijk ook, want dan krijg je de doorstroom naar die b-baan.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank aan de minister. In mijn inbreng heb ik al vele complimenten gegeven. Ik denk dat hij echt wel het juiste pad volgt. De dingen die hij zegt, klinken mij in ieder geval als muziek in de oren. Ik wil even ingaan op het laatste. Ik ben met heel veel nieuwkomers en statushouders in gesprek gegaan. Als ik dan vroeg hoelang ze moesten wachten voordat ze aan de slag konden, hoorde ik veel "een jaar", "twee jaar" of "drie jaar". Als ik dan vroeg hoeveel verhuisbewegingen ze hadden gehad, hoorde ik dat dit soms wel dertien verhuisbewegingen waren. Dat is best wel ernstig, zeker op het moment waarop je een baan wilt. Daarom ben ik blij dat de minister zegt: als iemand een baan heeft, moeten we kijken hoe we hem in ieder geval in de regio kunnen behouden. Zegt de minister daarmee ook dat werk in principe voor de verhuisbewegingen zou moeten gaan? Die verhuisbewegingen hebben volgens mij veel meer te maken met de procedure en ook met het COA. Zegt de minister dat? Ik zou er in ieder geval blij mee zijn als de minister van plan is om dit voorop te stellen.

Minister **Aartsen**:
Dit programma doe ik samen met mijn collega Van den Brink. We trekken hier echt samen in op. Het is ons streven om ervoor te zorgen dat werk boven de verhuisbewegingen gaat. Het is makkelijk om dat te zeggen, maar het is wel ons streven. Er zijn ook medische redenen waarom mensen ergens anders heen zouden moeten. Je hebt ook te maken met overlastgevers. Je kunt het dus niet zo stellig zeggen. De situatie in het COA is op dit moment ook echt … Ik heb heel veel begrip voor de mensen die zeggen: wacht even, leuk dat de minister dit zegt, maar wij doen heel hard ons best om te voorkomen dat mensen in het gras moeten slapen. De situatie daar is dus echt anders. Maar ik ben heel blij dat het COA heeft gezegd: wij snappen de ambitie, laten we kijken hoe we dit voor elkaar kunnen krijgen. Het is dus niet met één handtekening te regelen, maar het is wel onze ambitie. Uiteindelijk is dit toch een groot deel van het probleem van het hele stelsel van inactiviteit. Ik heb gesproken met een jongen, een Irakees van 27 jaar, een automonteur. Ik weet niet wie van jullie, excuus, wie van u, de auto nog naar de apk moet brengen, maar dan weet je dat we die mensen heel hard kunnen gebruiken. Maar inderdaad is hij ook tien keer verhuisd. Mensen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

geven het op een gegeven ogenblik natuurlijk op. Hier zit dus ook wel echt de kern van de inzet van het kabinet. Laten we er nou voor zorgen dat die plekken er komen. Dan kun je dit systeem ook laten draaien.

De heer **Bamenga** (D66):
Zou de minister misschien kunnen aangeven wanneer hij kan terugkomen op het resultaat hiervan? Ik snap de inzet van de minister, maar aangezien we toch al praten over targets vraag ik hem of hij iets kan zeggen over wanneer wij iets kunnen terug horen over de resultaten hiervan.

Minister **Aartsen**:
Ik zal even nadenken over wanneer dat kan. We spreken in ieder geval dit jaar nog over onder andere dit soort knelpunten. Dat is namelijk ook een van de voorwaarden die werkgevers aan ons stellen. Ik ga heel even nadenken of ik misschien een voortgangsbrief kan toezeggen over dit onderwerp, want er zullen ongetwijfeld meer vragen zijn et cetera. Dan kan ik ergens in Q1 terugkomen op dit programma.

De **voorzitter**:
De heer Bolhuis ook nog.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Ik heb een vraag aan de minister. Er is steun voor deze beweging om op minder verhuizingen te sturen en werk voor te laten gaan. Wij horen dat ook veel. We hebben ook een SER-advies gehad dat hier werd toegelicht, waarbij het ook heel duidelijk werd genoemd. Ik wil nog even ingaan op die 75.000 banen. Ik ben even benieuwd wat voor soort banen dit zijn. Een van de adviezen is namelijk ook dat het duurzaam werk moet worden en dat je moet kunnen doorontwikkelen. Wat meet de minister precies met die 75.000 banen? Zit daar ook duurzaam werk bij?

Minister **Aartsen**:
Het antwoord op die vraag is ja en nee. Wij kiezen bewust voor de abc-aanpak. Mijn filosofie is: een baan is beter dan geen baan. Dat zijn de a-banen: schoonmaak en ook horeca en logistiek. Dat zijn mensen die we kei- en keihard nodig hebben in dit land. Als morgen alle schoonmakers stoppen, hebben we een groot probleem. Dat zijn bij uitstek banen waar mensen relatief eenvoudig in kunnen stappen, dus die tellen zeker mee. Nogmaals, ik denk dat dat goed is voor het draagvlak in de samenleving, voor de Nederlandse economie en voor de mensen zelf. Maar wij nemen nadrukkelijk het advies van de SER mee. Mensen moeten niet in een a-baan blijven hangen. Mensen moeten wel door naar die b-baan en liefst zelfs naar een c-baan. Daarom maken we afspraken met werkgevers over voorschakeltrajecten en ontwikkelpaden, zodat ze die volgende stap ook kunnen zetten. Ook de startbanen in de inburgering moeten uiteindelijk b-banen zijn, waardoor je die doorlopende lijn als het ware weet te borgen.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Duidelijk. Maar is de minister dan ook het volgende van plan? Die 75.000 banen gaan gemonitord worden. Mevrouw Michon heeft er ook vragen over gesteld. Kan de minister dan ook toezeggen dat daarbij wordt gekeken welk gedeelte hiervan a-banen zijn en welk gedeelte b-banen? We willen natuurlijk wel weten of er een bepaalde duurzaamheid en voortgang in zit en het niet alleen banen zijn waarin een asielzoeker begint en vervolgens blijft hangen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Aartsen**:
Ik snap de wens, maar we moeten ook oppassen dat we geen stickertjes op banen gaan plakken. Ik kan u vertellen dat ik na dit weekend niet weet of ik zelf een heel duurzame baan heb, om dat grapje er maar eens in te gooien. Laten we wel wezen: uiteindelijk is iedere baan nuttig in dit land. Ik zou daar ook geen stickers op willen plakken. De filosofie is echt dat je mensen direct aan het werk wil helpen en die volgende stap wil zetten, vandaar dat we die abc-aanpak hebben. We kunnen niet uitsplitsen wat een a-baan en wat een b-baan is. Dat verschilt ook per persoon. Dat verschilt vervolgens per sector. Maar ik snap de oproep. De zorg van de heer Bolhuis is volgens mij: hoe voorkomen we nou dat er zo meteen 75.000 mensen in een a-baan zitten en niemand is doorgestroomd? Daarvoor moeten we volgens mij kijken naar de aanpak die we hebben voor doorstroming en duurzame banen. Beoordeel dan ook vooral de afspraken die we met werkgevers maken om die b-banen goed te realiseren.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Voorzitter. Ik had nog één vraag. Die ging over de drie jaar extra tijd die wij inburgeraars geven wanneer ze minstens 28 uur per week werken. De vereiste is dus minimaal 28 uur per week gemiddeld over de afgelopen drie maanden. Eén week is dus niet voldoende. Het moet echt over de afgelopen drie maanden het geval zijn. Het is zo dat de verlenging pas na tweeënhalf jaar kan worden aangevraagd en dat de verlenging geldt voor de tijd dat je hebt gewerkt. Heb je vier maanden gewerkt, dan krijg je vier maanden uitstel. Of het is per blokken van drie, geloof ik. Zeg ik dat goed? Nee. Heb je vier maanden gewerkt, dan krijg je vier maanden uitstel. Stop je met werken en heb je vier maanden gewerkt, dan heb je vier maanden uitstel. Als je dan stopt met werken, eindigt daar de periode waarop je een verlenging kan krijgen. Ga je weer werken, minimaal drie maanden lang 28 uur, dan gaat die periode weer lopen.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Aansluitend daarop heb ik twee vragen over de verlengingsregeling. Worden in die sectorale afspraken dan ook afspraken gemaakt over de ruimte die werknemers krijgen om inburgeringsonderwijs te volgen? Dat zou dan ook van twee kanten moeten komen. Een tweede punt daar is: het zou ook mooi zijn als dan met de gemeenten de afspraak wordt gemaakt dat in het PIP wordt vastgelegd dat daarna de inburgering wél wordt afgemaakt. We zijn bang dat dat een beetje wegloopt.

Minister **Aartsen**:
Dat snap ik heel goed, vandaar dat we inderdaad ook zeggen: die b-baan moet in combi met het PIP, de inburgering, zijn. Daar heeft u dus helemaal gelijk in. Daar moeten we dit ook weten te borgen. Nu is inburgering een heel gescheiden systeem van werk. Dat moet veel logischer in elkaar worden geschoven. Ik zal zo wat meer zeggen over de Z-route en het inburgeringsstelsel, maar we gaan ook kijken: kun je nou niet gewoon een werkroute creëren in het inburgeringsstelsel, zodat je werk, taal en inburgering goed kan combineren met elkaar? Uiteindelijk zou centraal moeten staan dat dat veel meer in elkaar overloopt, omdat het nu twee verschillende systemen zijn.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Voorzitter. Dan over doorbraak twee, die gaat over de bereidheid en het commitment bij werkgevers. Ik ben heel blij dat we deze maand een eerste convenant hebben kunnen sluiten met MKB-Nederland. Op dit moment zijn we met allerlei sectoren in gesprek. Ik hoop nog dit jaar, misschien begin volgend jaar, een eerste handtekening te kunnen zetten met een aantal sectoren om inderdaad de volgende stap te kunnen zetten. Ik merk ook bij allerlei partijen enthousiasme, bijvoorbeeld bij de techniek, bij logistiek Nederland en bij de netbeheerders, waar ze er enorm om zitten te springen, in de bouw, in de schoonmaak, noem het maar op, en overigens ook in de zorg en in de kinderopvang. Dat zijn plekken waar mensen echt kei- en keihard nodig zijn om die stap te kunnen zetten.

Ze hebben wel gezegd: zorg er nou voor dat je knelpunten aanpakt. Daarom hebben we dat ook toegezegd. Dat was onder andere een van de vragen van de SGP: pakt de minister ook knelpunten aan? Ja. Sterker nog, we hebben juist ook aan de achterban van MKB-Nederland, VNO-NCW en AWVN gevraagd: stuur ons nou eens een lijstje van dingen waar u tegenaan loopt. Ik hoorde dat ook op meer plekken terug. Het betreft een herkenbare werkgeversroute, één plek waarin het duidelijk is. Dat doen we zowel met een sectorale aanpak, dus via de afspraken die ik met de sectoren maak, als met een aanpak via de verschillende regio's. Ik heb binnenkort weer een bijeenkomst met alle arbeidsmarktregio's. Ook daar zal het verzoek zijn: kijk nou in je eigen arbeidsmarktregio, in Zeeland, in Limburg, in Friesland, hoe je een goede aanpak kunt maken, zodat je ook een regionale aanpak hebt.

Er zijn ook wat vragen gesteld over werken en meedoen op niveau. De heer Bamenga heeft mij dat ook gevraagd. Ik heb al uitleg gegeven over de a- en b-banen, maar we zijn ook bezig met bijvoorbeeld sectorale ontwikkelpaden en voorschakeltrajecten. Ik ben heel blij dat de SER heel duidelijk heeft gezegd dat zij bereid zijn om de portemonnee daarvoor te trekken en om via de O&O-fondsen die voorschakeltrajecten en ontwikkelpaden te betalen, want ik zeg ook tegen werkgevers: u heeft een probleem, namelijk mensen tekort, en wij hebben de oplossing, namelijk mensen die graag willen werken.

Ik sprak een netbeheerder die zei: de komende periode komen we gewoon 30.000 man tekort om ervoor te zorgen dat het netwerk wordt aangelegd, dat er kabels worden getrokken en energiehuisjes worden geplaatst. Mijn antwoord daarop was: dat komt goed uit, want ik heb nog een aantal mensen die heel graag de handen uit de mouwen willen steken; als u maar de begeleiding en de ontwikkeling betaalt. Ik ben ook blij dat de O&O-fondsen via de SER hebben toegezegd om financieel bij te dragen aan die trajecten.

Hoe zorgen we er nou voor dat ook gemeenteambtenaren aansturen op werk passend bij het niveau? Zoals ik al zei zijn we nu met de VNG aan het kijken naar die hele nieuwe aanpak Werk en Meedoen voor Nieuwkomers. We gaan daarover ook een convenant sluiten. Dit moeten we goed borgen en dit zal daarbij een belangrijke stap zijn. We moeten ervoor zorgen dat in de asielfase mensen direct aan het werk kunnen, zodat je in de statushoudersfase, in de inburgeringsfase mensen met een b-baan kunt laten werken op een niveau dat past, en doorstroming in combinatie met taal.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Er werd verder gevraagd naar de uitbreiding van de vakroutes en de leer-werktrajecten. Ook dit zal een plaats krijgen in de verschillende afspraken die we gaan maken met de werkgevers. Zo ben ik op dit moment in gesprek met de technische sectoren en de zorg om de vakroutes en leer-werktrajecten daarin te plek te geven.

Hoe kun je, nu er een verblijfsvergunning voor maximaal drie jaar wordt gegeven, ervoor zorgen dat mensen vaardigheden opdoen die ze kunnen gebruiken in het land van herkomst? Ook dit lijkt mij logisch. Juist de aanpak van meedoen vanaf dag één zorgt ervoor dat mensen die moeten terugkeren niet eerst jarenlang hebben hoeven wachten in een azc maar nieuwe vaardigheden hebben kunnen ontwikkelen die ze in het land van herkomst kunnen gebruiken. Dat geldt voor meer zaken als je gewoon aan het werk bent.

Mevrouw Michon vroeg mij nog naar de noodzaak van de basisinfrastructuur en alles wat wij hebben in dit land. Dit is natuurlijk steeds het dilemma bij beleid: gaan we weer een nieuwe structuur en een nieuwe aanpak bedenken? Wij hebben gezegd: nee, wij gaan echt gebruikmaken van de regionale arbeidsmarktinfrastructuur en waar nodig, bijvoorbeeld met intermediairs of sectoraal, gaan we aanvullen. We gaan echter niet weer een heel nieuw systeem optuigen. Dat lijkt me onverstandig.

Meneer Bamenga stelde mij nog een gewetensvraag, namelijk: is de minister bereid om ondernemerschap mee te laten wegen in zijn aanpak? Met pijn in het hart moet ik daarop zeggen "nee" en ik zal ook uitleggen waarom. Ik ben langs geweest bij Qredits: dat was echt fantastisch om te zien. Tegelijkertijd zien we dat de uitdagingen op dit moment zo groot zijn — ik zal er zo nog meer over zeggen — dat we wel moeten focussen. Die focus ligt echt op het omhoogtrekken van dit hele programma. Dat is een ongelofelijke klus. Bij het ministerie werken wij er met man en macht aan om dat voor elkaar te krijgen. Dat betekent ook dat je in je doelgroepen wel moet focussen op waar je de meeste impact kunt bereiken. Ja, het is sympathiek en ik ben ook blij met die ondernemersscholen van Qredits, maar ik wil dit geen prominente plek geven in de aanpak. Ik wil me namelijk op dit moment focussen op de kern. Als ik zie dat er nog zo verschrikkelijk veel mensen regulier langs de kant staan, dan is dat primair mijn focus, ondanks dat ik er wel heel erg van gecharmeerd ben.

Voorzitter. Het laatste blok over werken en meedoen gaat over doorbraak drie: actief vanaf dag één in de asielfase. Dan gaat het met name om de Reba-gelden, zoals we dat noemen, de bijdrage in de kosten die van asielzoekers wordt gevraagd voor hun eigen opvang.

De **voorzitter**:
Een ogenblik, er is nog een vraag van de heer Bamenga.

De heer **Bamenga** (D66):
Het antwoord van de minister lijkt mij wel pijnlijk; nee zeggen tegen ondernemerschap. Volgens mij is ondernemerschap volwaardig, zeker als mensen als ondernemer in Nederland komen en hun skills, vaardigheden en talenten willen blijven gebruiken in Nederland. Onlangs ben ik iemand tegengekomen. Ik had pech op de snelweg. Ik had het ijskoud — het was superkoud — en had toevallig geen jas bij me. De beste man stopte en zei: heb je hulp nodig? Hij hielp mij met de lekke band van mijn auto. Hij bleek

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

in het land van herkomst automonteur te zijn geweest. Eigenlijk kon hij hier als ondernemer verder, maar hij had te maken met allerlei obstakels. Ik heb ook in het vorige WGO een voorbeeld gegeven van een schilder die tegen allerlei obstakels aanloopt. Zegt de minister nu dat hij op geen enkele manier aandacht heeft voor al deze mensen, die heel veel skills hebben en eigenlijk door kunnen gaan met hun ondernemerschap in Nederland? Of moet ik het anders interpreteren als de minister zegt dat hij daar geen prominente plek voor wil bieden? Ik heb hier namelijk ook een motie over ingediend. Die is aangenomen en had volgens mij ook oordeel Kamer gekregen van de minister. Volgens mij moeten ook deze mensen ervan kunnen genieten dat de minister die belemmeringen kan wegnemen om ervoor te zorgen dat zij hiermee verder kunnen gaan.

Minister **Aartsen**:
Dan verstaan we elkaar inderdaad verkeerd. Mijn punt is dat ik dit geen prominente plek ga geven in het beleid, ook in het kader van focus. We hebben een beperkte hoeveelheid geld en een beperkte capaciteit, die ik nu echt richt op het voor elkaar krijgen van de drie doorbraken. Als mensen het ondernemerschap omarmen, is dat natuurlijk fantastisch. Ik zeg altijd: heel veel van deze mensen komen uit landen waar überhaupt geen sociale zekerheid bestaat. Er zijn heel veel landen waar mensen moeten werken of ondernemen, maar op heel veel van die plekken bestaat de sociale zekerheid niet of nauwelijks. Deze mensen zijn dus gewend om te werken en te ondernemen. Maar ondernemen in Syrië of in Eritrea is natuurlijk echt wel een stuk anders dan in Nederland.

We hebben het hier vaak over bureaucratie. Als je die verhalen hoort … Ik ben toevallig vorige week bij de Ondernemersschool van Qredits langs geweest. Ja, dan zie je wel het grote verschil in bureaucratische rompslomp tussen Nederland en heel veel andere landen als het gaat om ondernemerschap. Ik zou willen voorstellen dat u mij dit even laat meenemen. We gaan richting de Voorjaarsnota kijken hoe we dit programma ook financieel goed kunnen laden. Dat zal ook een stukje herprioritering vragen en we moeten kijken hoe we dat goed organiseren. Laat me dit punt dan ook meenemen. Er zijn nu al mooie initiatieven die ontstaan zonder tussenkomst van mij als minister. Kijk dan of je die initiatieven ook kan doorzetten.

Voorzitter. Dan het puntje over vanaf dag één werken en meedoen in de asielfase. Een van de belemmeringen die we zien, is de berekening van de Reba. Asielzoekers moeten terecht een bijdrage leveren aan hun eigen opvangkosten. Het liefst hebben we het dan over de werkelijke opvangkosten, want de opvang van asielzoekers in Nederland kost best wel veel geld. Tegelijkertijd zien we nu ook dat niet werken meer wordt beloond dan wel werken. Dat kan natuurlijk nooit de uitkomst zijn. Daarom hebben de minister van Asiel en Migratie en ik gezegd: we gaan eens even kijken naar die berekening. Je wil immers dat mensen een bijdrage blijven leveren aan de asielkosten, maar tegelijkertijd wil je ook dat werken gaat lonen en dat iemand er niet op achteruitgaat als hij gaat werken. Dat mag niet de bedoeling zijn. Daarom betrekken we de prikkel tot werk nadrukkelijk bij de verkenning en het onderzoek naar de Reba.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Dat is dan tegelijkertijd een uitvoering van de motie-Stoffer. Wanneer krijgen we daar informatie over? Het is goed dat dit nu onderdeel van de verkenning is, maar de uitkomst daarvan lijkt me zeer interessant.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Aartsen**:
Het zijn twee verschillende dingen. We hebben ten eerste de berekening van de Reba-gelden en de prikkel tot werk. Dat wordt onderzocht. Ten tweede wordt ook de gegevensdeling tussen het COA en het UWV onderzocht, zodat het COA niet achter het net komt te vissen. Dat is een hele belangrijke. We zijn op dit moment beide aan het uitzoeken. De juridische grondslag voor die gegevensuitwisseling regelen we voor de zomer van 2027 middels een SUWI-besluit en over het onderzoek naar de werkprikkel in de Reba … Ik kijk even naar mijn ambtelijke ondersteuning: welke termijn kunnen we daarop plakken? Ah, in de toegezegde voortgangsbrief, hoor ik. Sorry, ik moest even twee dingen uit elkaar houden. We regelen de gegevensuitwisseling dus voor de zomer van 2027 met een daadwerkelijk besluit en de resultaten van het onderzoek naar de werkprikkel in de Reba krijgt u in Q1 van 2027 in de voortgangsbrief.

Dan de belemmeringen die zijn opgebracht, waaronder het alternatief voor de rijbewijzen, waarop de heer Bolhuis wees. Dit is terecht. Ik herken dit inderdaad. Ik ken ook heel veel sectoren die zeggen: ik heb allerlei mensen die graag zouden willen werken, maar die niet mogen autorijden, terwijl ze wel het Nederlandse examen voor autorijden hebben gedaan. Dat komt omdat een rijbewijs in Nederland een ID-bewijs is. Mensen die nog geen uitsluitsel hebben voor een verblijfsstatus, geven wij geen ID. Ik kan u toezeggen dat ik met mijn collega van IenW ga verkennen wat hiervoor nodig is. Ik kom er in de toegezegde voortgangsbrief op terug wat de status daarvan is. Dit is best wel complex natuurlijk. Tegelijkertijd zien we in andere Europese landen dat dit wel tot de mogelijkheden behoort. We moeten hier wel wat dingen voor aanpassen, maar het zou van de zotte zijn als mensen wel mogen werken, maar niet in een bestelbusje mogen rondrijden, terwijl ze wel de Nederlandse examens, zowel theorie als praktijk, hebben gedaan. Het is dus een enorme belemmering waarmee we aan de slag willen.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Heel hartelijk dank voor deze toezegging. Fijn dat die gedaan wordt en fijn dat we het allebei herkennen als iets wat opgelost moet worden. Ik snap dat het complex is, maar het kan in andere landen inderdaad wel. We kijken uit naar hoe dit uitgewerkt gaat worden. Dank.

Minister **Aartsen**:
Dank.

Er waren wachttijden voor de bsn-nummers. Ik kan u melden dat die inmiddels vorig jaar zijn ingelopen en dat er een nieuw planningssysteem is geïntroduceerd, waardoor we nieuwe vertragingen voorkomen. Mochten er knelpunten zijn, kijken we samen met BZK en AenM hoe we die knelpunten kunnen oplossen. Maar tot op heden loopt het inmiddels wel weer een stuk beter.

Een andere belemmering is onder andere de tewerkstellingsvergunningsplicht. Die wordt ervaren als bureaucratisch en als rompslomp, met name door mkb'ers, waardoor mensen dus niet zo snel aan het werk zijn. Ik heb opdracht gegeven aan het UWV om te kijken hoe we hier een veel eenvoudiger alternatief voor kunnen vinden, zodat als mensen kansrijk worden geacht om in Nederland te verblijven, ze ook gewoon aan het werk kunnen. Ik verwacht op korte termijn de Kamer een brief te kunnen sturen over wat de alternatieven zijn. Dan kunnen we ook daar een besluit over nemen om dat voor

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

elkaar te krijgen.

Mevrouw Nanninga vroeg mij nog waarom een asielzoeker mag werken zonder burgerservicenummer en hoe we voorkomen dat dit tot problemen gaat leiden. Asielzoekers die al beschikken over een bsn mogen al werken. Maar volgens Europese regels mogen asielzoekers ook zonder bsn niet zomaar geweigerd worden op de Nederlandse arbeidsmarkt. Dat levert dus in de praktijk wat knelpunten op. Daarom zijn we nu bezig met nieuwe regels om ervoor te zorgen dat aan asielzoekers die geen bsn hebben, maar dus niet geweigerd mogen worden, slechts voor drie maanden een tewerkstellingsvergunning kan worden afgegeven. Dat ontwerpbesluit ligt inmiddels bij de Raad van State. Hiermee zorgen we ervoor dat asielzoekers zonder bsn niet voor langere tijd kunnen werken en beperken we dus ook het risico dat ze ten onrechte werken en een werkgever daar een fikse boete voor krijgt.

Voorzitter. Mevrouw Michon vroeg nog: kunnen we nou niet kijken of we taallessen kunnen verplichten in het azc? Op dit moment is het dus een vrijblijvend iets. We gaan wel echt aan de slag om voor de kansrijke asielzoekers onder de noemer van het Migratiepact een taalboost te geven met een intensief programma waar mensen snel, in de eerste maanden al, leren over de Nederlandse taal, samenleving en arbeidsmarkt. Daar beginnen we in 2027 al mee met tien nieuwe COA-locaties. Ik kan u wel toezeggen dat we gaan kijken en onderzoeken of het mogelijk is om meer prikkels voor deelname te creëren, al dan niet als verplichting. Maar dat doe ik echt nog even in een onderzoekende sfeer.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik heb een korte inhoudelijke vraag. Zou dat kunnen worden meegenomen in die verkenning? Ook daar gaat het namelijk om een prikkel voor die groep kansrijken. Die wil je natuurlijk aan het werk hebben. Er moet dus in financiële zin voldoende prikkel zijn, maar diezelfde groep wil je eigenlijk ook gewoon in dat taalboostprogramma hebben zitten. Ik zou zeggen: dat is een groot cadeau; doe dat vooral. Kan dat worden meegenomen in die verkenning?

Minister **Aartsen**:
Dan zou ik een andere verkenning moeten toezeggen, want de huidige Reba-verkenning loopt al. We horen dit vaker terug. Het is inderdaad een mooi cadeau als je kansrijk wordt geacht in Nederland. Je meldt je uiteindelijk aan om hier te mogen blijven. Laten we dan kijken hoe we dat op een slimme manier kunnen doen, zodat er mogelijk verplicht of in ieder geval redelijk dwingend voor wordt gezorgd dat mensen Nederlands leren. Ik stel dus voor dat ik dat punt ga verkennen. Dan kom ik met een update daarover in de voortgangsbrief. Wat betreft de toezegging: ik moet even kijken wanneer die voortgangsbrief komt, maar dat terzijde.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Dan is werken en meedoen klaar. Ik ga naar het blokje inburgering. Er zijn veel vragen gesteld over het inburgeringsstelsel. Laat ik vooropstellen dat het huidige stelsel echt een enorme stap vooruit is ten opzichte van de vorige wet. Ik hoorde een aantal zaken voorbijkomen, maar we hebben de taaleis natuurlijk fors verhoogd, van A2 naar B1.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Onder de oude wet hadden mensen de mogelijkheid van een ontheffing van de inburgeringsplicht, maar dat is nu niet het geval. Ik denk dat dat heel belangrijk is. Ik kom zo over de Z-route te spreken, maar het feit dat we die ontheffingsmogelijkheid niet hebben, zorgt ervoor dat we vrij dwingend tegen mensen kunnen zeggen: dit is het niveau dat we van u verwachten.

Het is misschien goed om een aantal zaken uit elkaar te halen. We hebben een inburgeringsplicht, waar uiteindelijk een examen dan wel een gesprek aan vast zit om die af te ronden. Dat is een wettelijke verplichting. Dat staat in principe los van naturalisatie. Ja, als iemand B1 haalt, heb je wel de mogelijkheid om te zeggen: aan dat onderdeel van de eisen voor naturalisatie is voldaan. Maar naturalisatie kent ook een aantal zwaardere vereisten. Zo moet je vijf jaar in Nederland zijn, en er zijn nog een paar andere eisen waar je aan moet voldoen. Het is niet zo dat als je aan je inburgeringsplicht hebt voldaan, je automatisch een Nederlands paspoort krijgt. Zo werkt het niet. Er zijn wel een aantal dingen te verbeteren ten aanzien van het inburgeringsstelsel en de naturalisatieverplichting. Ik kom daar zo nog op terug. Maar het is geen toegang tot naturalisatie, tot een Nederlands paspoort.

Ik ben blij dat we deze wet nu hebben. We kunnen hier echt stappen mee zetten. Volgend jaar start de grote wetsevaluatie. Daar kunnen we een aantal zaken in meenemen, maar het hele idee was ooit juist een hybride stelsel, waardoor je tussentijds ook nieuwe wijzigingen kunt aanbrengen. Dat doen we nu al door werk centraal te stellen waar het mogelijk is, door andere routes te verkennen, maar ook door ervoor te zorgen dat er minder mensen in de Z-route zitten en daarvoor een aantal wijzigingen te doen.

De heer Van den Brink vroeg mij nog naar de wachttijden tussen het PIP en de start van de taallessen. We zien nu dat daar gemiddeld ongeveer drie maanden tussen zit. Ik zal in overleg treden met het CBS om te kijken of we dit mee kunnen nemen in de verschillende monitoringspunten.

Voorzitter. Ik zal eens wat zeggen over de Z-route. Ik denk dat dat verstandig is. Er zijn veel vragen over gesteld. Dan doe ik daarna naturalisatie.

De **voorzitter**:
Een ogenblik. Mevrouw Michon-Derkzen.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik probeer elke keer in één interruptie een inhoudelijk punt te maken. Dat scheelt allemaal weer moties en toestanden in het vervolg. Dat doe ik nu dus weer. De minister zegt terecht: de PIP-termijn gaat naar beneden, naar drie maanden. Is hij daar tevreden mee? Wat is de ambitie? Wat zou een reële PIP-termijn die we allemaal nastreven, moeten zijn? Wat is daarvoor nodig?

Minister **Aartsen**:
De opmerking van mevrouw Michon was terecht, namelijk dat er te veel wachtenden in het stelsel zitten. Dat is zo in het azc, dat is zo voor statushouders in het azc en vervolgens is dat ook zo in het inburgeringsstelsel. Dit onderdeel zou ik graag willen meenemen, niet alleen in de evaluatie, maar ook in de gesprekken die ik met de VNG heb lopen. Je wilt dat het één vloeiende beweging wordt, met daarbij de voorkeur dat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

mensen al werk hebben in het azc, dat ze dat werk kunnen behouden en dat ze daar een PIP aan kunnen toevoegen. Ik kom daar zo op terug.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Voorzitter. Nogmaals, we hebben nu een tussenevaluatie gehad van de Z-route. Laat ik er duidelijk over zijn: ik vind de instroom van de Z-route te hoog. Het kan niet zo zijn dat gemiddeld een derde van de statushouders gebruikmaakt van de Z-route. Mijn voorganger heeft ooit gezegd: dit is juist een plek waarin mensen instromen die de Nederlandse taal niet machtig zijn. Als jij hier als analfabeet uit Afrika komt, dan wil je vooral aan het werk. Je wil dan niet in klaslokalen zitten, als je dat niet kan of als dat niet mogelijk is. Dat moet dan de uitkomst zijn. Dat is nu niet de uitkomst. Nu is de instroom te hoog. Voor de mensen is het niet goed. Het past overigens ook niet bij de doelgroep. We zien dat de doelgroep statushouders vooral uit jonge mensen bestaat, of in ieder geval uit mensen onder de 36 jaar. Ik ben nu zelf 36, dus alles onder de 35 vind ik inmiddels jong. Ik denk dat we het erover eens zijn dat het jonge mensen zijn. Die horen niet in de Z-route huis, althans, niet als het hun doel is om volwaardig mee te doen. Je wil dat mensen van 33, 34 en 35 de Nederlandse taal leren op B1-niveau, omdat ze nog een jaar of 60 in Nederland moeten verblijven en deel moeten nemen aan de samenleving.

Daarom zijn wij met een aantal maatregelen bezig. We willen de route op zichzelf optimaliseren en zorgen dat die beter aansluit. We willen ook dat de route veel meer uitgaat van het potentieel van mensen, dus dat we bijvoorbeeld kijken: is dit iemand die analfabeet is en wat is zijn toekomstperspectief? Nogmaals, hierbij zal werk centraal moeten worden gesteld. Dat betekent dat we de regelgeving zullen gaan aanpassen door deze route meer in te richten op werk en door de combinatie met inburgering mogelijk te maken. Nu kiezen mensen ook voor de Z-route omdat het vaak de enige mogelijkheid is om op een goede manier werk en inburgering te kunnen combineren. We kijken ook naar het flexibiliseren. We gaan de komende tijd zorgen dat we op deze manier de Z-route gaan verbeteren.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik heb het in mijn betoog ook aangegeven: meer dan een kwart is gewoon te veel. De minister geeft aan dat het om jongeren gaat. Volgens mij kunnen er twee zaken aan de hand zijn: of de regels zijn complex, of we hebben te maken met complexe mensen, of in ieder geval met hele complexe uitdagingen. Ik vraag me af of de minister nader kan duiden hoe het kan dat een merendeel van jongeren in deze route instroomt. Is het niet een weeffout? Of hebben we met een doelgroep te maken waar we niet op voorbereid zijn?

Minister **Aartsen**:
Eenduidigheid vind ik lastig om te geven. De cijfers laten van alles en nog wat zien. Daarom denk ik dat het verstandig is om de route nu te optimaliseren en dingen te verbeteren. Ik noemde het net al: we zien dat de B1-route, die juist bedoeld was voor de combinatie met werk, bijna niet te doen is als je aan het werk wil of aan het werk gaat, door het taalaanbod dat we daarvoor hebben neergezet. Als je gewoon lekker aan de slag wil, als je aan het werk wil, kies je dus voor de Z-route. Als we die er nou eens uit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

halen en zorgen dat werk en inburgering gecombineerd kunnen worden, scheelt dat al enorm. Als we zorgen dat we de urennormen wat aanscherpen, zien we ook daardoor, denk ik, vervolgens een verbetering van het aantal mensen in de Z-route.

Uiteindelijk is het, denk ik, dus verstandig om vooral te kijken of we de huidige Z-route wat kunnen verbeteren en aanscherpen, en kunnen zorgen dat de instroom naar beneden gaat — daarover ben ook in gesprek met de gemeentes — voordat we concluderen dat er echt een weeffout in de wet zit. Als dat wel zo is, zal dat ook moeten blijken uit de wetsevaluatie die voor volgend jaar gepland staat.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik vind het toch voorzichtig van de minister, terwijl hij het volgens mij zou moeten omkeren: in principe maakt niemand gebruik van de Z-route, behoudens zeer exceptionele uitzonderingen. Ik heb in mijn betoog net het voorbeeld gegeven van iemand waarvan je het cognitief gewoon niet kan verwachten. Bij laaggeletterdheid of een verstandelijke beperking kan ik me voorstellen dat je iemand niet eindeloos in een onzekere situatie kan houden. Maar dat is toch een vrij beperkte groep? Daarom is mijn vraag aan de minister: erkent de minister dat de Z-route eigenlijk door niemand gebruikt zou mogen worden, tenzij het om zeer exceptionele uitzonderingsgronden gaat? Zo ja, moeten we dan niet gewoon gaan afbakenen wie dat zijn?

Minister **Aartsen**:
Dan komen we op een dilemma dat zich misschien niet helemaal leent voor een interruptiedebatje als dit. De vraag is dan namelijk wel wat je met de rest van de groep doet. In het oude stelsel hadden we een lage taaleis met een grote mogelijkheid tot ontheffing. In het nieuwe stelsel hebben we daarvan gezegd: dat willen we niet, we verhogen de taaleis — dan wordt het moeilijker om in te burgeren — en we schaffen ook de ontheffingsmogelijkheid af. Ik denk dat dat verstandig en terecht is: als je in Nederland komt, ligt de lat hoog. Dat verwachten we ook. Maar als dan ook de Z-route verdwijnt, is wel de vraag wat je dan doet met de mensen die B1 niet kunnen halen. Ga je dan weer een ontheffingsmogelijkheid erin zetten of laat je mensen jaren gevangen zitten in het inburgeringsstelsel? Dat zou dan namelijk het alternatief zijn, als je B1 niet kan halen en je geen ontheffing hebt en de Z-route wordt afgeknepen. Wat doe je dan met de mensen die daarin blijven hangen? Dan blijven mensen in taallessen zitten en dat lijkt me ook niet verstandig.

Ook hier moeten we volgens mij dus zoeken naar veel meer pragmatische oplossingen, zorgen dat het geen sluiproute is en zorgen dat er gerichtheid is op werk en meedoen. Ook als je de Nederlandse taal niet machtig bent en niet kan lezen en schrijven, kan je wel gewoon werken. We zoeken allerlei mensen op het land, in de techniek, in de logistiek en in de schoonmaak. Dat kan je allemaal prima doen zonder Nederlands te lezen en schrijven. Dat zou mijn primaire focus dan zijn in de Z-route, voordat we een heel nieuw stelsel gaan optuigen.

De **voorzitter**:
Afrondend, de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik ben hier zo fel op omdat de minister suggereerde dat het niet hebben van een Nederlands paspoort, terwijl je wel gewoon met de legale status in Nederland kan

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

werken, leven en functioneren en hier je hypotheek kan aanvragen, gelijk staat aan een enorme gevangenisstraf. Volgens mij kan je prima leven in Nederland zonder dat je uiteindelijk je inburgeringscursus hebt afgerond en alle rechten hebt die daarbij komen kijken. Het is dus geen gegeven dat iedereen per se kan inburgeren, of dat nou via de reguliere route of de Z-route is. Dan sluit je namelijk een compromis over de hoge standaard die wij eigenlijk allemaal willen stellen. Mijn vraag aan de minister is dus als volgt. Ik proef uit de woorden van de minister dat eigenlijk wel het uitgangspunt is dat iedereen die inburgeringscursus linksom of rechtsom haalt. Maar dat is toch niet de bedoeling geweest van de wet en van het inburgeren überhaupt? Ik vraag me af of de minister aan mij kan bevestigen dat dat eronder ligt.

Minister **Aartsen**:
We moeten niet doen alsof B1 als taalniveau gelijkstaat aan een PhD of aan het halen van je doctoraal. B1 zit volgens mij nog onder het niveau dat basisschoolleerlingen weten te krijgen. Ik wil dus toch even benadrukken dat we het hebben over mensen die dat niet halen. Dat kunnen mensen zijn die 32 jaar oud zijn. Ik zei net al: hopelijk blijven die mensen hier nog 60 jaar, als ze mogen blijven en gevlucht zijn. Die mensen blijven dan waarschijnlijk lange tijd in Nederland. Dan wil je toch op z'n minst dat ze op basisschoolniveau … Nogmaals, B1 is onder basisschoolniveau. 1F is basisschoolniveau. Je wilt toch dat mensen op dat niveau kunnen spreken met hun buren, in de supermarkt of op de werkvloer. Je wilt ook dat ze kunnen lezen en schrijven, want ze krijgen brieven van de Belastingdienst, van de dokter en van hun pensioenfondsbeheerder en noem het allemaal maar op. Ik snap dus de wens om de instroom in de Z-route zo laag mogelijk te houden; ik waarschuw alleen voor het alternatief, namelijk het loslaten van allerlei verplichtingen in andere routes, omdat ik die eisen niet per se heel hoog vind.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Volgens mij lopen hier de twee doelen van inburgering door elkaar heen. We hebben aan de ene kant de plicht om in te burgeren. En als je B1 niet redt, nou ja, vooruit, dan maar de Z-route. Ik denk dat dat prima is om te doen, maar op een gegeven moment zet je wel een punt: nu ben je ingeburgerd voor de wet. Maar dat is iets anders dan dat je een Nederlands paspoort krijgt. Ziet de minister dat ook zo? Ik zie hem nu knikken. Is het daarom dan niet verstandig om die hele Z-route ook los te knippen van de vraag of je uiteindelijk in aanmerking kunt komen voor een Nederlands paspoort, de zware, medisch vast te stellen, uitzonderingen daargelaten?

Minister **Aartsen**:
Ja. Dat is de reden waarom de minister van AenM en ik op dit moment broeden op een wetsvoorstel om de naturalisatie-eis te verhogen van A2 naar B1. Zoals terecht gememoreerd door mevrouw Keijzer staat dat al sinds 2017 in allerlei wetsvoorstellen, maar we hopen die stap nu ook echt te gaan zetten met elkaar. Ik hoop u daar voor de kerst wat meer over te kunnen vertellen. Dat is dus één: het verhogen van de grens om het Nederlandse paspoort te krijgen. Ik zei net al dat het niet zo is dat je automatisch toegang krijgt vanuit het inburgeringssysteem, maar doordat je die grens daar ook verhoogt, heb je dus een loskoppeling van het inburgeringssysteem et cetera. Het is niet zo dat de Z-route leidt tot een Nederlands paspoort, behalve als iemand bij het advies een ontheffing kan krijgen voor aantoonbaar geleverde inspanningen; dat zou je als een sluiproute kunnen zien. Dan is er wel een mogelijkheid. Dat is ook precies waarom we hebben afgesproken om een zeer beperkte ontheffingsmogelijkheid in te bouwen op het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

moment dat je B1 bent. Mevrouw Keijzer en ik zijn het erover eens dat je ervoor moet zorgen dat die twee dingen zijn losgekoppeld. We zijn op dit moment bezig om op die manier naturalisatie van de Rijkswet op het Nederlanderschap los te koppelen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dan hebben we dit punt opgelost, maar dan blijft de vraag staan wat de individuele beoordeling inhoudt. De heer Boon heeft een aantal voorbeelden genoemd van die inspanningen. Zou het de moeite waard zijn om aan mensen die de Z-route doen, te vragen of ze dit doen omdat ze hiermee uiteindelijk dat Nederlandse paspoort kunnen bereiken? Los daarvan: als we met elkaar vaststellen dat de Z-route nooit tot een Nederlands paspoort kan leiden, zware situaties en medisch vast te stellen hoge uitzonderingen daargelaten, dan moeten we dat duidelijk maken. Dan is dat duidelijk voor mensen die hiernaartoe komen en die denken dat het een zekere weg naar een Nederlands paspoort is en dat ze alleen een paar uur aanwezig hoeven te zijn in een klasje. Dat is misschien wat hard, maar wel heel helder.

Minister **Aartsen**:
Zoals ik al zei, is het nu niet standaard mogelijk om met de Z-route aan te kloppen voor een Nederlands paspoort. Er is inderdaad wel een mogelijkheid voor een ontheffing. Op dit moment bekijken we of we die ontheffing nog wenselijk vinden als we B1 verhogen voor het verkrijgen van een Nederlands paspoort. Ik moet het nu zo formuleren omdat wij er op dit moment nog op broeden. Het formele besluit is nog niet genomen. Maar u begrijpt dat we breed bekijken hoe we het taalniveau verhogen voor het Nederlands paspoort en hoe we deze routes daarbij betrekken. Ik denk dat we ook op dit punt niet zo ver van elkaar af zitten, maar we moeten in de tijd wel even de juiste beslissingen nemen.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Afrondend. We zitten al sinds 2017 niet zo heel ver van elkaar af, maar elke keer zijn er weer bezwaren, onderzoeken, consultaties en weet ik wat allemaal, die ertoe leiden dat het niet gebeurt. Ik denk dat ik niet zozeer deze minister hoef aan te sporen, maar ik ga wel bezig met een motie om ervoor te zorgen dat er op dit punt ook duidelijk een uitspraak van de Kamer ligt. Dit moet gewoon stoppen. Als nota bene de heer Pechtold, een prominente D66'er, verbijsterd vaststelt dat mensen die geen woord Nederlands spreken een paspoort krijgen, dan hebben we het gelijk definitief aan onze kant.

Minister **Aartsen**:
Ik zal me niet uitlaten over de contacten die ik met de burgemeester van Delft heb gehad over dit onderwerp. Maar het gaat hem aan het hart. We zijn het eens.

Zoals gezegd bekijken we op een kritische manier of we die Z-route kunnen aanpassen. Dat doen we enerzijds binnen de evaluatie van de wet. Die start volgend jaar. Dan kom je op wat meer fundamentele zaken. Tegelijkertijd moeten we ook in het hier en nu een aantal zaken verbeteren. Zoals ik al zei, is het aan de ene kant positief dat we nu de Z-route hebben, want de ontheffingsroute in het vorige systeem was slechter dan dit. Aan de andere kant moeten we kritisch zijn op wat er nu voorligt. Daar werken we op dit moment aan.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dan nog een paar losse vragen. Telt bidden en deelnemen aan religieuze bijeenkomsten waar geen woord Nederlands wordt gesproken mee voor de Z-route? Het antwoord daarop is nee. Het is misschien goed om te zeggen dat er inderdaad allerlei participatieactiviteiten zijn — ook daar kijken we op dit moment kritisch naar — maar die moeten in ieder geval altijd in een Nederlandse omgeving plaatsvinden. De punten die zijn aangedragen, bekijken we kritisch. Het is wel zo dat twee keer 800 uur voor zowel participatie als taal intensief is. We kijken op dit moment of je die participatie-uren wat meer kunt richten op bijvoorbeeld betaald werk.

Dan de vraag van de heer Bamenga.

De **voorzitter**:
Wacht even, want er is een vraag van de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
De minister geeft aan te broeden op een weging of een uitkomst van de weging. Ik vraag me af of de minister kan zeggen voor wanneer hij daar uitsluitsel over geeft. Als de heer Pechtold dit al vindt, zoals mevrouw Keijzer zegt, dan kunnen we dit volgens mij Kamerbreed ondersteunen. Ik vraag in ieder geval om een toezegging over de termijn waarop hier een ei over wordt gelegd.

Minister **Aartsen**:
Nogmaals, ik verwacht dat we op korte termijn iets kunnen zeggen over de naturalisatie. Dat zit bij mijn collega van AenM. Daar gaat het punt van de heer Pechtold over. Laat ik het punt van de Z-route meenemen in de voortgangsbrief.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Dank. Tot slot heb ik nog de vraag van de heer Bamenga of gewerkte uren die zijn gemaakt vóór de start van de Z-route meetellen. Ja, wij zijn aan het verkennen of je die ook kan laten meewegen in de urennorm van de participatie. Als mensen gewoon aan het werk zijn in een azc, zou het namelijk heel gek zijn als dat niet meetelt in de inburgering een jaar later. Het kan ook een mooie stimulans zijn om mensen aan het werk te helpen in het azc.

De **voorzitter**:
Gaan we dan naar het blokje integratie?

Minister **Aartsen**:
Nee, we zitten nog in het blokje inburgering, voorzitter. Wat ik nu voor me heb, ging over de naturalisatie. Heb ik daarmee alle vragen beantwoord? Bijna allemaal.

De heer Boon vroeg mij nog of het mogelijk is om mensen uit te zetten op het moment dat ze zich niet aan de Nederlandse wetten houden. Het antwoord daarop is, zoals zo vaak gezegd, nee. In Nederland gelden Nederlandse wetten. Die gelden voor iedereen. Iedereen krijgt daarbij dezelfde straf. Bij ernstige strafrechtelijke antecedenten is het binnen het Unierecht wel mogelijk om de verblijfsstatus van statushouders in te trekken.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mijn collega van AenM heeft u daar wel vaker over geïnformeerd.

Er werd gevraagd of ik bereid ben om integratie als eis te stellen in de inburgering. Het antwoord daarop is: ja, dat doen we al. Dat is het hele idee van inburgering. Daar zitten juist ook allerlei culturele zaken in. Het gaat niet alleen maar om taal, maar ook om hoe de Nederlandse samenleving werkt. Denk aan wat bijdraagt in de participatieverklaring: man en vrouw, homo en hetero, vrijheid van meningsuiting et cetera, et cetera. Dat is ook een antwoord op een vraag van de heer Van den Brink. Die culturele elementen zitten ook vrij fundamenteel in de inburgering. Het is dus niet alleen taal, maar het heeft ook te maken met hoe je naar de Nederlandse samenleving kijkt en met de spelregels die hier gelden.

Er werd gevraagd: wat kan de minister doen om het verzuim bij taalscholen omlaag te brengen? Dat zijn twee dingen. Het eerste is dat we nu zien dat werken vaak een reden is voor dat verzuim. Het makkelijker maken van die combinatie gaat hopelijk bijdragen aan het naar beneden brengen van dat verzuim. Het tweede is dat het aan taalscholen en gemeenten zelf is om toe te zien op verzuim. Het is aan gemeenten zelf om boetes uit te delen wanneer mensen er met de pet naar gooien. Taalscholen krijgen geen financiële compensatie op het moment dat iemand niet verschijnt, dus ook daar zit een prikkel om dat te doen.

De heer Boon vroeg: wat heeft de minister gedaan met de fraude bij de Gambiaanse taalschool? Dit signaal is uiteraard nader onderzocht. Er zijn geen aanwijzingen voor fraude gevonden. De regels bij afname van examens worden daar goed nageleefd. Wij blijven uiteraard wel scherp op fraude. Dat heeft u ook gezien in de brief over taalscholen in Marokko die wij u stuurden. Daar heb ik u direct over geïnformeerd. Het gaat om slechts negen fraudegevallen. Vergeleken met de Nederlandse scholen is dat relatief weinig. We vonden het verstandig om u daar wel netjes over te informeren, want fraude is onacceptabel. De IND-medewerkers hebben de verdachte aanvragen gelijk gecheckt. Er is aangifte gedaan tegen degene die het examen daadwerkelijk heeft behaald. De aanvragen voor het verblijf zijn afgewezen.

De **voorzitter**:
Een ogenblik. De heer Van den Brink.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik had een vraag over het vorige punt, het punt dat u net maakte. U zegt dat gemeenten verantwoordelijk zijn voor het terugdringen van dat verzuim. Ik had ook een vraag gesteld over de invloed van het Migratiepact daarop. Ik spreek mensen die zeggen: ik zit nu wel op die taalschool, maar zodra ik werk heb, stop ik ermee, want over drie jaar moet ik in mijn eigen inkomen kunnen voorzien. Hoe ziet u de relatie tussen die twee?

Minister **Aartsen**:
Nogmaals, we proberen ervoor te zorgen dat mensen die vanuit het Migratiepact aan het werk gaan — dat is wat "in eigen inkomen voorzien" betekent — dat kunnen combineren met taalles. Dan heb je geen verzuim, want als je werk en taalles gewoon goed kunt combineren, is er geen sprake van verzuim. Daarom zeg ik dat we nu juist zien dat werk de reden voor verzuim is. Dat knelpunt lossen we dus op landelijk niveau op. Als mensen er echt met de pet naar gooien, is het aan gemeenten om mensen te beboeten. Uiteindelijk zitten hier de prikkels ook correct, omdat een taalschool financieel pech heeft

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

als er te veel verzuim is. Dan hoop je dat ook een gemeente daarop wordt aangesproken, met de vraag of de gemeente iets aan deze mensen kan doen omdat die er met de pet naar gooien. Als werk de reden is, willen we werken en inburgeren combineren.

De **voorzitter**:
De minister kan door met zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Dan de SPUK's. Het is een belemmering dat gemeenten pas een uitkering ontvangen op het moment dat iemand daadwerkelijk in de gemeente woont, na huisvesting. We zijn op dit moment bezig met het wijzigen van de SPUK, waardoor we kunnen zorgen dat we dit knelpunt oplossen. Dan kunnen we zorgen dat de financiering richting gemeenten — ik snap het probleem van de gemeenten — ook vóór huisvesting in de gemeente mogelijk wordt. Wij verwachten dat dit vanaf 2028 mogelijk zal zijn.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik wil nog even één vraag stellen over het verzuim bij taalonderwijs. Is de minister al ingegaan op überhaupt de rol van gemeenten bij de wettelijke eis voor taal? De minister zegt hier namelijk terecht: het is aan de gemeente om te kijken of degene met een PIP ook taalonderwijs volgt; dat moet je bijhouden. Maar we hebben de vorige keer met elkaar gedeeld dat we meer voorbeelden hebben van gemeenten die niets doen aan het handhaven van de taaleis dan van gemeenten die dat wél doen. Die gemeenten doen dat ook met open vizier. Als we dat al weten, waarom hebben we dan het vertrouwen dat zij controleren op het verzuim? Wat vindt de minister er daarnaast van? Ik vind dit namelijk echt ernstig.

Minister **Aartsen**:
Ik denk dat er nu twee dingen door elkaar heen lopen. We hebben de taaleis in de inburgering, of eigenlijk de taallessen in de inburgering. Dat betekent dat gemeentes boetes kunnen uitdelen als je er met je pet naar gooit. Maar je moet uiteindelijk wel gewoon de inburgeringseisen halen. Mevrouw Michon refereert aan de taaleis in de Participatiewet. Daarover hebben we, ook mijn voorgangers, inderdaad een flinke discussie gehad met de gemeenten. Van gemeenten die inderdaad openlijk hebben gezegd dat ze niet op de taaleis handhaven, heeft het kabinet gezegd: als er praktische knelpunten zijn waar gemeenten tegenaan lopen, lossen we die op, maar we houden ons in Nederland gewoon aan de wet, net zoals we dat bij de Spreidingswet doen. Dat is ook weer een pragmatische oplossing. Dat heb ik ook in de brief gezet. Ik heb dus ook heel duidelijk tegen de VNG gezegd: als colleges van B en W principieel zeggen dat ze de taaleis niet gaan uitvoeren, dan start ik onmiddellijk met interbestuurlijk toezicht. Dan gaan we die discussie ook niet meer aan. Dat doen we bij de Spreidingswet ook niet. De wet is gewoon de wet, punt. Daarmee is het klaar. Als er knelpunten zijn in de taaleis van de Participatiewet, dan kijken we daar uiteraard naar met elkaar. Dat is gewoon bestuurlijk netjes.

De **voorzitter**:
Uw zevende interruptie, mevrouw Michon-Derkzen.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Ik zal me echt inhouden. Het punt is als volgt. Ik kan de minister goed volgen als hij zegt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dat de taaleis uit de Participatiewet komt, maar we hadden tot voor kort het systeem dat je een tijdelijke verblijfsvergunning van vijf jaar kreeg, die daarna een vaste verblijfsvergunning werd. Dat hele treintje van vijf jaar, dan vast en daarna een keer opgaan voor naturalisatie doorbreken we nu met het Migratiepact. We hebben nu namelijk alleen nog maar tijdelijke verblijfsvergunningen van drie jaar. Ik vind dat inburgering daarmee dus ook interessanter wordt. Een gemeente zei eerder: "Wij bieden taalles aan. Kijkt u zelf maar wat u doet en of u gaat. Ik zie het eigenlijk wel bij de Participatiewet." We zien hoe slecht dat dan gaat. Dat kan nu niet meer, omdat je dus ook die tijdelijke verblijven hebt. Dat is eigenlijk hetzelfde als de discussie over de Z-route of ligt in het verlengde daarvan. In mijn ogen heb je daardoor als gemeente nu meer in handen om veel meer te sturen op taal tijdens het inburgeringstraject. Dat zou je ook moeten doen. Ziet de minister dat ook? Het is immers alleen aanbodgericht. Het is aanbodgericht tot en met het examen. Nou, het kan dat je het examen niet haalt. Dat kan goed. Dan haal je het niet. Dat maakt allemaal niet uit. Ziet de minister dat het hele probleem van de taaleis in de Participatiewet juist begint bij inburgering? Dat zie je ook aan de cijfers. Ziet de minister dat de gemeenten juist daar iets meer aan zouden moeten doen en dat ook kunnen doen doordat we nu alleen nog maar tijdelijke verblijfsvergunningen afgeven?

Minister **Aartsen**:
Ik zie dat dit met elkaar samenhangt. Het begint eigenlijk al in de asielfase. Als mensen in de asielfase aan het werk gaan, daardoor met een taalboost Nederlands leren en drie jaar in een asielfase zitten voordat ze uiteindelijk in de inburgering komen, dan staan ze ten opzichte van het stelsel dat we nu hebben, al met 20-0 voor. Uiteraard hebben die dingen met elkaar te maken. Het is gewoon belangrijk: in de Participatiewet geldt een taaleis en die moet netjes worden gehandhaafd. Het punt van mevrouw Michon is terecht.

Door de uitspraak van de Raad van State en de Europese rechter is de boetemogelijkheid op rijksniveau weggevallen en daardoor staan wij op rijksniveau met lege handen. Dat heb ik ook in een brief laten weten. Bij de evaluatie van de wet moeten we de vraag meenemen hoe we dat gaan oplossen. Het is aan gemeentes om boetes op te leggen als mensen zich niet inspannen, maar uiteindelijk blijft die verplichting wel bestaan. Ik denk dat dat ook verstandig is. Juist als je de naturalisatietermijn gaat verhogen, wat wij graag willen, zorg je ervoor dat er een enorme prikkel ontstaat om de Nederlandse taal goed te leren, want dan heb je B2 nodig om een Nederlands paspoort aan te kunnen vragen.

Hiermee heb ik ook de vraag van de heer Flach beantwoord.

Voorzitter. In het verlengde van de uitkering van de SPUK aan gemeentes zijn wij ook bezig met het structurele probleem van gemeenten. Dit betreft een vraag van de heer Ceder. We zien dit probleem. Op dit moment zijn we met hen in gesprek om te bezien hoe we zowel de nieuwe … Hier ontstaat een stapeling van problemen. Er moet nog een korting van 10% op de SPUK voor inburgering worden ingevuld; die komt nog van het vorige kabinet. We hebben verder nog de nieuwe ambitie van dit kabinet op het gebied van werk en meedoen, en dan zijn er inderdaad nog de kosten die behoorlijk knellen gelet op de reguliere middelen. Vandaar dat we hebben voorgesteld dat het Rijk en gemeenten samen nagaan hoe we dit kunnen oplossen, want ik zie morgen niet automatisch meer geld uit de hemel vallen voor dit soort dossiers, al helemaal niet als

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dat structureel is. De gemeenten hebben altijd het adagium "meer taken, meer knaken", maar andersom kan het dus ook: minder taken is minder knaken, of in ieder geval dezelfde hoeveelheid knaken.

Overigens hebben we in dezen een goede overeenstemming gevonden bij de eenmalige middelen die we hebben verstrekt. Toen hebben we gezegd: laten we hier nou gewoon eens met elkaar naar kijken. We kunnen het voor gemeenten bijvoorbeeld wat eenvoudiger maken om het PIP uit te voeren, zonder alle toeters en bellen. We kunnen de werkroutes introduceren, waardoor minder intensieve begeleiding nodig is omdat dingen gewoon al vanzelf gaan. Je kunt mensen uit een boekje leren hoe ze met een zieke naar de huisarts kunnen gaan, maar als mensen al vijf jaar aan het werk zijn en al collega's hebben aan wie ze dat ook kunnen vragen, dan kunnen ze ook op zo'n manier leren hoe dat werkt. Mijn veronderstelling is dat wij daar samen met gemeenten uit gaan komen.

De heer Bolhuis stelde een vraag over de NT2-docenten. Kunnen wij mensen bij elkaar brengen? In het verleden hebben wij al werkgevers en werknemers bij elkaar gebracht, maar uiteindelijk is het aan henzelf om hier afspraken over te maken. Ik zie nu dus niet welke nieuwe stappen ik zou kunnen zetten voor een cao voor taaldocenten. Het is echt aan werkgevers en werknemers zelf om dat te initiëren. Wij hebben dat al gedaan. Mijn voorganger heeft u daarover geïnformeerd op 16 oktober 2025. Wij zien overigens wel de wachttijden voor de taallessen. Wij zien ook dat er inderdaad een tekort is aan taaldocenten. Tegelijkertijd zien we dat dit niet een prangend tekort is dat uitspringt boven de tekorten die we op heel veel plekken in de samenleving zien. Ongeveer 60% van de taalscholen heeft meer dan één vacature. Dat betekent dat 40% geen vacatures heeft. Nou, dat is een beetje vergelijkbaar met de rest van de samenleving. Inmiddels hebben we overal arbeidstekorten. Dus ja, dit is een punt van permanente aandacht, maar het is niet zo concreet van zorg dat we er nu gelijk in moeten stappen als overheid.

De vraag over …

De **voorzitter**:
Ogenblik, ogenblik. De heer Bolhuis.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Ik heb toch het gevoel dat de minister het probleem nu wat kleiner maakt dan het in ieder geval gaat zijn, want er worden steeds meer eisen gesteld op het gebied van taalonderwijs. Er wordt eigenlijk gezegd, ook door de minister in het eigen beleid, dat het flexibeler moet worden, dat het moet worden gecombineerd met werk, dat het moet geschieden op de werkvloer en ga zo maar door. Ik denk dat dit een groeiend probleem kan worden. Het is belangrijk dat je dan kijkt naar de arbeidsvoorwaarden van de taaldocenten, ook omdat je weet dat er allerlei aanbestedingen zijn waarbij er wordt geconcurreerd met roc's en dergelijke. Mijn verzoek aan de minister is eigenlijk of hier nog een keer naar kan worden gekeken en of de minister deze partijen nog eens aan tafel kan zetten. Ik denk dat het belangrijk is om te kijken hoe we de arbeidsvoorwaarden structureel verbeteren.

Minister **Aartsen**:
Ik wil best nog een poging wagen om ze aan tafel te krijgen. Dat kan ik dus wel toezeggen. Ik probeer alleen wel even de verwachtingen te managen, zeg maar. Dit is al

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

een keer eerder gebeurd. We hebben ook best wel wat stappen gezet, ook met de taaldocenten. We hebben er bijvoorbeeld voor gezorgd dat taaldocenten in opleiding direct aan de slag kunnen. Mensen die meer ervaring hebben — ik ben ondertussen even aan het zoeken in mijn papieren — dus NT2-docenten in opleiding kunnen direct aan de slag. Specifieke groepen die niet gecertificeerd zijn maar wel ervaring hebben als het gaat om NT2-docentschap, mogen tijdelijk voor de klas staan. We hebben ook coulance getoond ten aanzien van de tijdelijke overschrijding van de groepsgrootte. Een van de drie aandachtspunten van de aanpak is het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden. Maar ik wil nog best een poging wagen om de werkgevers en werknemers specifiek op dit punt bij elkaar te brengen.

De **voorzitter**:
De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Aartsen**:
Voorzitter. Er zijn nog twee korte vragen. Zou de onderwijsroute niet beter kunnen worden ondergebracht in een publiek bekostigd stelsel, bijvoorbeeld via de mbo's en de roc's? Op dit moment is er geen aanleiding om dat te doen. Dit punt kunnen we zeker wel meenemen in de wetsevaluatie. Die doen we samen met OCW, ook om de onderwijsroute opnieuw tegen het licht te houden. Tot nu toe zijn de ervaringen met de onderwijsroute te beperkt om hier serieus een andere conclusie te trekken dan het systeem dat we nu al hebben.

Tot slot was er de vraag of ik de groep van 27-plussers kan meenemen in de wetsevaluatie voor verdere praktijkervaring en een verplichtend element voor scholing. Ja, dit kan ik meenemen, omdat we zien dat de onderwijsroute voor 27-minners in ieder geval belangrijk is. Een onderwijsplicht voor 27-plussers wordt wel ingewikkeld. Die hebben we voor Nederlanders namelijk ook niet. Daar zit je natuurlijk ook met een stukje bekostiging en hoe je dat gaat organiseren. We kunnen wel de vraag meenemen hoe je ervoor kunt zorgen dat mensen die in potentie een opleiding willen volgen, ook die van 27-plussers, wel een plek kunnen krijgen in het onderwijsveld in Nederland.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Ik hoorde de minister een kleine brug maken. Hij zei: we gaan een evaluatie doen van de Wet inburgering en daarin zouden we kunnen meenemen of de publieke infrastructuur een rol kan spelen. Dat was nog net geen toezegging, maar het lijkt me goed dat de minister hier een toezegging doet om dit inderdaad mee te nemen in de evaluatie. Dat scheelt ook weer moties en dergelijke.

Minister **Aartsen**:
Ja, dit kunnen we meenemen in de evaluatie. Er is ook al een tussenevaluatie geweest.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dank voor dit antwoord van de minister op de vraag over de 27-plussers. U zegt: nieuwkomers die willen, zouden daar eigenlijk al een route in moeten kunnen vinden. Bij Nederlanders zeggen we dat je tot je 18de naar school moet. Je moet dus een zekere basis hebben om het leven in te kunnen. Als je die basis niet hebt als je hier later komt, wat is er dan op tegen om met enige verplichting te zeggen: je zorgt wel dat je een startkwalificatie haalt, ook al kom je hier op je 28ste binnen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Aartsen**:
Omdat we zeggen dat mensen de inburgering moeten volgen. Daarmee zorgen we ervoor dat ze in ieder geval de taal hebben geleerd en ook de Nederlandse cultuur. Nu een onderwijscomponent verplicht stellen voor mensen boven de 27 is wel echt een enorme stap boven op wat we nu al doen. Dan krijg je een heel ander stelsel. Je krijgt ook een enorme botsing met allerlei doelgroepen die dat op dit moment behelst. Nogmaals, het is goed om straks bij de evaluatie te bekijken hoe je mensen die boven de 27 zijn een plek kunt geven, al dan niet via voorschakeltrajecten of leer-werktrajecten, in het onderwijsveld. Maar om dat nu op deze manier met een verplichtend karakter te doen, gaat echt wel heel veel stappen verder dan wat we nu hebben. Een mooie ambitie, maar voor nu een paar stappen te ver, denk ik.

De **voorzitter**:
Minister, u heeft volgens mij nog integratie en varia. Ik wilde even weten hoeveel tijd u nog nodig heeft. We hebben namelijk nog een uur en we moeten ook nog een tweede termijn doen. Ik was dus even benieuwd hoeveel tijd u nog nodig denkt te hebben.

Minister **Aartsen**:
Dit kan kort.

De **voorzitter**:
Oké. Dan gaan we even door. Gaat uw gang.

Minister **Aartsen**:
Ik heb de introductie op integratie al eerder in mijn beantwoording op de heer Ceder gegeven, dus ik zal mijn verhaal in algemene zin overslaan. Daar zijn de volgende vragen over gesteld. Herkent de minister dat de islam een vaste invloed heeft op integratie en de normen en waarden van ons land? Zoals ik al eerder zei, is integratie voor mij meedoen in de samenleving aan de ene kant, maar ook het beschermen van de open en vrije samenleving aan de andere kant. We zien inderdaad dat bepaalde religies of bepaalde interpretaties van religies van mensen uit andere landen kunnen botsen met de manier van een open en vrije samenleving zoals we hier hebben. Dat is ook de reden waarom we bij de inburgering zeggen: we leren mensen over de Nederlandse samenleving, de Grondwet, vrijheid van meningsuiting, gelijkheid van man en vrouw, seksuele geaardheid en dat soort zaken. We moeten met elkaar ook zien te bewaken dat je die open en vrije samenleving houdt. Dat betekent aan de ene kant, nogmaals, allerlei verworvenheden, maar andere kant ook vrijheid van godsdienst. Ik heb hier al eerder in het debat ten aanzien van de islam gezegd dat de rechtsstaat en de Grondwet voor mij uiteindelijk het kader zijn waarin dit kabinet opereert. Op het moment dat mensen binnen de Grondwet, binnen het wettelijk kader en binnen wat we met elkaar acceptabel vinden blijven, bestaat er vrijheid van godsdienst. Op het moment dat je daarbuiten komt, dan moeten we daar stevig op ingrijpen.

Dat raakt ook de vraag van de heer Ceder ten aanzien van de rol van de overheid, omdat ik denk dat de overheid er is om die grenzen ook goed te bewaken. Ik denk dat je met beleid een heel eind komt als het gaat om een bijdrage leveren aan de gemeenschap. Tegelijkertijd geloof ik niet in de almacht van de overheid en geloof ik niet dat wij op iedere hoek van de straat verbinding en samenleving of maatschappelijke samenhang met elkaar kunnen afdwingen. Uiteindelijk zijn heel veel van de onderwerpen die ook vandaag zijn besproken en gewisseld zeer interessant, maar is het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

toch ook een maatschappelijke discussie, een sociale discussie, over hoe je met elkaar omgaat, welke plek je elkaar geeft en welke ruimte je elkaar geeft in de samenleving.

De heer Bamenga vroeg mij naar het inspectierapport van JenV ten aanzien van vroegsignalering voor links- en rechts-radicalisme en -extremisme. SZW ontwikkelt een generiek preventief beleid om radicalisering tegen te gaan. Dat doen we met de Expertise-unit Sociale Stabiliteit. We ondersteunen daarbij met name gemeenten en professionals om ze te helpen om preventie en radicalisering tegen te gaan. Dat is, denk ik, ook de rol die je hebt als Rijksoverheid. Wij kunnen dat niet zelf doen, maar je kunt bijvoorbeeld gemeenten handreikingen doen om ervoor te zorgen dat zij geholpen worden met expertise, kennis en kunde ten aanzien van radicalisering en preventie daarvan.

Dat was het algemene blokje integratie, voorzitter. Dan het blokje dat een beetje verder gaat binnen integratie. Dat gaat over ongewenste buitenlandse inmenging. Daar zijn ook een aantal vragen over gesteld. Ik heb al eerder aangegeven dat wij rijksbreed zeggen dat we de open en vrije samenleving moeten beschermen. Ongewenste buitenlandse inmenging is daarbij onwenselijk. Daarom gaat de NCTV al sinds 2018 ongewenste buitenlandse inmenging tegen. Dat doen we op vier manieren: zicht houden op de dreiging, investeren in weerbaarheid, daadkrachtig optreden en versteviging van internationale samenwerking. SZW neemt daarbij met name bewustwording, signalering en weerbaarheid voor zijn rekening. Tegelijkertijd zien we dat de beste manier om dit te bestrijden toch vooral is om uiteindelijk ook binnen een wettelijk kader te kunnen ingrijpen. De regering vindt het dan ook spijtig dat de Wtmo is afgewezen in de Eerste Kamer, want dat was bij uitstek een manier om ongewenste buitenlandse financiering aan te pakken, ook op de punten die mevrouw Nanninga eerder noemde; financiering en dit soort stromen. Het is heel jammer dat die wet het niet heeft gehaald in de Eerste Kamer. Mijn collega van JenV gaat een nieuwe poging wagen om te zorgen voor een wettelijk kader om dit tegen te kunnen gaan.

SZW zelf zorgt met name voor handreikingen voor gemeentes, zodat daar kennis en kunde ontstaat. Ook kijken we hoe we samen lokale aanpakken tegen kunnen gaan. Daarnaast monitoren wij ongewenste buitenlandse beïnvloeding vanuit een meer sociaal aspect, bijvoorbeeld als het gaat om de Iraans-Nederlandse gemeenschap en de oorlog in Iran. Op basis van de contacten die we hebben opgebouwd monitoren we hoe de spanningen zich ontwikkelingen in de samenleving en bekijken we wat we daartegen kunnen doen.

Dat over OBI.

Dan de vragen over ...

De **voorzitter**:
Ogenblik. Een interruptie van mevrouw Nanninga. Mevrouw Michon-Derkzen, u heeft nog één interruptie, hoor; u mag zo nog een keer.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Het zou ons allemaal weer een motie schelen als de minister in het kader van wat hij net zei en waar ik me voor een groot deel ook in kan vinden, zou kunnen toezeggen dat er geen zaken meer worden gedaan met organisaties zoals de Moslimbroederschap of

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

organisaties die daaraan zijn gelieerd. Het Rijk is nu nog heel vaak opdrachtgever. Als we daar nou eens mee ophielden. Als de minister dat zou willen toezeggen, zou dat heel mooi zijn.

Minister **Aartsen**:
Dat gaat dan om de Moslimbroederschap?

De **voorzitter**:
Verduidelijkt u het even.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Als ik het mag verduidelijken: het gaat om organisaties zoals de Moslimbroederschap, Diyanet, organisaties die gelieerd zijn aan buitenlandse regeringen, vaak met een religieus karakter. Ik kan proberen het in een motie scherp op te schrijven, maar als de minister gewoon zegt "dat vinden wij niet wenselijk, daar gaan wij geen opdracht meer bij uitzetten", in het kader van kennis en kunde vergaren en dergelijke, dan zou dat wel schelen.

Minister **Aartsen**:
Er lopen nu een paar dingen door elkaar heen. Daarom stelde ik even de vervolgvraag. Ik ga proberen om ze uit elkaar te trekken, als u dat goedvindt, en dan doe ik gelijk het laatste stukje van dit blokje. Het kabinet heeft gezegd: organisaties die integratie tegengaan ... Daar schaar ik de Moslimbroederschap onder, maar het vervelende is dat die zich niet inschrijven bij de Kamer van Koophandel in Nederland, dus dat is wat ingewikkeld. Het kabinet heeft daar al eerder van gezegd: in het kader van OBI, ongewenste buitenlandse beïnvloeding, vinden wij het onwenselijk om daarmee samen te werken. Ik ben nu met mijn collega van JenV bezig om te kijken, ook in het wettelijke kader, hoe je dat kunt borgen. Nogmaals, ze schrijven zich niet in bij de Kamer van Koophandel. Het lijkt me ook onverstandig om op basis van nieuwsberichten of dingen die we hebben gehoord te zeggen: daar werken we niet meer mee samen, daar werken we niet meer mee samen en daar werken we niet meer mee samen. Daar moeten we een kader voor hebben. Dat doe ik op dit moment met mijn collega van JenV, in het kader van OBI. Dat kan ik mevrouw Nanninga toezeggen.

Zelf noemde ze Diyanet of ISN als voorbeeld. Ik heb daar een aantal vragen over gekregen. Eerder heb ik gezegd dat de samenwerking die destijds is aangegaan door het Kennisplatform Inclusief Samenleven, KIS ... Ik zal zo nog ingaan op de casus-KIS, omdat daarover ook vragen zijn gesteld. Nu even over ISN. Daarvan heb ik al gezegd dat ik dat onverstandig vond in die context, omdat dat namelijk raakt aan de onafhankelijkheid en de wetenschappelijke kwaliteit. Als je doel is kennis vergaren om wetenschap te bedrijven, dan moet je je niet laten financieren door een belangenpartij. Dat is gewoon heel onverstandig. Als je onderzoek doet naar klimaatverandering, moet je je niet laten financieren door Greenpeace of Shell, want dan krijg je automatisch een gekleurd beeld aan de buitenkant. Dat vind ik onverstandig. Het is niet zo dat wij automatisch zeggen: wij werken in geen context meer samen met ISN. Uw Kamer zegt namelijk ook tegen mij: wij vinden het onwenselijk dat buitenlandse imams naar Nederland komen, want die spreken de Nederlandse taal niet, kennen de Nederlandse cultuur niet en prediken dingen die wij in Nederland helemaal niet prettig vinden. Daarom heeft uw Kamer al terecht een aantal keer tegen mij of tegen mijn voorgangers gezegd: kom nou met een Nederlandse imamopleiding. Dan leid je namelijk

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Nederlandse imams op die Nederlands spreken, de Nederlandse cultuur kennen en de Nederlandse media volgen. Dat is veel beter dan mensen uit Marokko of Saudi-Arabië hiernaartoe halen om hier te komen prediken. Om die opleiding op te kunnen zetten, moet je natuurlijk samenwerken met moskeeën in Nederland. Als wij het hier vanuit Den Haag gaan bedenken, wordt het namelijk een beetje lastig. Je moet dus samenwerken, onder andere met het Contactorgaan Moslims en Overheid, het CMO. Daar zit de ISN al in, maar je moet natuurlijk ook met de ISN praten, want die is uiteindelijk beheerder van moskeeën.

Dat is het dilemma waar de overheid natuurlijk breder in zit: als je iets wil bereiken, is het verstandig om toch te praten met de mensen die het uiteindelijk moeten uitvoeren. Ik wil dus vooral ook hier per context pragmatisch en zorgvuldig afwegen: is het nou verstandig om samen te werken? Ik vond dat in de KIS-context onverstandig, maar in de context van de imamopleiding vind ik het verstandig om te doen, afhankelijk van het onderwerp. Nogmaals, als het gaat om de brede vraag met welke organisaties je nou samenwerkt, heb ik al eerder toegezegd dat de minister van JenV en ik komen met een kader voor hoe we dat beoordelen en welke organisaties daartoe behoren. Dat moet je wel doen op basis van een beetje substantie en op basis van een gegrond onderzoek.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik begrijp en waardeer echt wel wat de minister zegt, maar de weg naar de hel is geplaveid met goede bedoelingen. Dit is precies waar het misgaat. Dat bedoel ik niet als beschuldiging, maar meer als de vraag: hoe komen we daar nou uit met z'n allen? Ik heb als journalist precies een casus als dit behandeld. Ik ga geen namen noemen, maar die casus ging over de posterboy van de Nederlandse imamopleidingen. Dat was dan precies zo'n figuur als waar de minister het nu over heeft. Ik ben toen een beetje gaan graven en wat haalde ik boven tafel? Een loonstrook aan die meneer uit Koeweit. Ik snap dat dit de kaders zijn waarbinnen de minister moet werken, maar de een speelt schaak en de ander is aan het dammen. Dat is hier een beetje het probleem. Dat is precies wat de minister voorstelt. Daarmee haal je alsnog de lange arm van Koeweit binnen. Dat kan soms door een journalist achterhaald worden, maar mijn indruk is dat die kennis gewoon niet voldoende aanwezig is op de ministeries, ondanks alle goede bedoelingen.

Minister **Aartsen**:
Dat is de reden waarom wij er als kabinet enorm van balen dat de Eerste Kamer de Wtmo heeft weggestemd. Dat was namelijk bij uitstek een instrument om buitenlandse inmenging via financiering — laten we wel wezen: uiteindelijk gaat het vaak via financiering — aan te kunnen pakken. Op dit onderdeel tasten wij als overheid in het duister, omdat we er geen instrument voor hebben. Daarom zal mijn collega van JenV nogmaals met zo'n initiatief komen. Ik hoop dat dat snel zal komen en ook snel door beide Kamers behandeld gaat worden. Maar het is natuurlijk wel heel zonde dat het parlement het kabinet niet zo'n instrument gunt om dit juist te bereiken.

Er zijn ook vragen gesteld …

De **voorzitter**:
Mevrouw Michon-Derkzen mag nog een interruptie plegen, minister.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Omdat het over het blok OBI en het contact met JenV ging, dacht ik: ik gooi mijn vraag hier ook even in. Die gaat namelijk over het meldpunt, wat ook valt in de categorie "grote ergernissen, we vragen er nu al 1.600 keer om, waarom lukt iets niet?" Als het inderdaad gaat over de bescherming van ongewenste invloeden, is het juist ook belangrijk om de mensen die daar last van hebben te beschermen of in ieder geval in beeld te hebben, bijvoorbeeld met een meldpunt. Dat lukt maar niet. Ik heb ook weer op een motie zitten broeden, maar dat wordt dan de zoveelste. Kan de minister hier nou iets over zeggen? Het valt onder JenV, maar we hebben het er hier met elkaar over en ook in deze commissie is het onderwerp veel pregnanter.

Minister **Aartsen**:
Eens. Het meldpunt had er ook al moeten zijn. Volgens mij heeft mijn collega van JenV dat ook al gezegd in het debat over de OBI, waar ik vanwege ziekte helaas niet bij kon zijn. Maar dat meldpunt had er inderdaad al moeten zijn. Ik heb begrepen dat de belemmering vooral zit in de vraag hoe je ervoor zorgt dat de mensen die daarnaartoe bellen voor duizend procent zeker weten dat het anoniem is. Je wilt natuurlijk niet dat dat ergens gaat zwerven. Met alles wat er in de wereld gebeurt, is het laatste wat je wil dat er wordt achterhaald dat je hebt gebeld als je iets meldt rondom Iran of wat dan ook. Dat wil je natuurlijk niet. Maar laat mij in de tweede termijn even terugkomen op wanneer dit nu op de rol staat.

De **voorzitter**:
Goed. De minister gaat verder met zijn termijn.

Minister **Aartsen**:
Er was een vraag gesteld over KIS. Ik heb al eerder aangegeven dat de financiering van KIS in principe gewoon doorloopt. We hebben daar een instellingssubsidie aan verstrekt. Dat is ongewijzigd. Ten aanzien van het onderzoek rondom moslimdiscriminatie hebben we een onafhankelijk onderzoek ingesteld. Omdat die onafhankelijkheid er is, bepaalt men ook het eigen tempo. Op dit moment is het nog in uitvoering. We verwachten dat het onderzoek van die onafhankelijke commissie ergens voor de kerst gereed is. Dan zullen wij dat ook z.s.m. naar de Kamer sturen. Een ander onderdeel dat denk ik goed is om te vermelden, is dat het Verwey-Jonker Instituut penvoerder is van KIS. Het instituut zit op dit moment in zwaar weer; het heeft surseance van betaling aangevraagd. Als het instituut uiteindelijk niet overleeft, zal de instellingssubsidie stoppen. We zijn op dit moment met Movisie in gesprek om te kijken hoe we in ieder geval de projectsubsidies kunnen doorzetten, omdat het belangrijk is om een kennisfunctie op dit thema te hebben. Parallel daaraan — daar zal ik zo wat meer over zeggen — zijn we aan het kijken of de huidige kennisfunctie nog wel past bij de onderwerpen die we hebben. Dat is iets wat we altijd doen. We kijken altijd hoe we de invulling op het gebied van wat we nodig hebben, hebben vormgegeven.

Ten aanzien van het punt van prioritering zijn er een aantal vragen gesteld over de aanpassing van het begrotingsartikel en over — hoe werd het ook alweer genoemd? — signalen dat bepaalde dingen niet meer worden gedaan en dat zaken zijn stopgezet. Naar aanleiding van de feitelijke vragen heb ik daar ook al een en ander op geantwoord. Vooropgesteld: het doel van mij als minister en de focus liggen op het zorgen dat werken en meedoen centraal komen te staan. Mensen moeten volwaardig mee kunnen doen. Ook de open en vrije samenleving moet beschermd worden. Dit betekent dat we een paar dingen aan het doen zijn. We hebben de Actieagenda Integratie en de Open

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

en Vrije Samenleving. Daar zitten drie pijlers in. Pijler één gaat over de normen en waarden van onze samenleving. Pijler drie gaat over de maatschappelijke samenhang. De tweede pijler is werken en meedoen. Het is een feit dat je iedere euro maar één keer kunt uitgeven. Er werken geen kabouters bij mij op het ministerie. Dat zijn kundige mensen, met maar twee handen en één hoofd. Zij werken heel erg hard, maar hebben ook maar een beperkte capaciteit. We zijn op dit moment zorgvuldig aan het wegen hoe je de beschikbare middelen en de beschikbare capaciteit moet inzetten. Dat betekent niet dat dingen niet meer gebeuren, maar als je werkgeversdeals wilt sluiten, dan zul je iets anders minder moeten doen. De reden dat ik de titel van het begrotingsartikel wil aanpassen, is dat ik vind dat het wettelijk kader, de inburgering en de integratie, centraal moet komen te staan. Daarom hebben we dat op die manier gedaan. Dus nogmaals, er worden geen zaken stopgezet, maar het is wel zo dat we, in het licht van de lopende taakstellingen maar ook de toekomstige taakstellingen, ook gewoon keuzes moeten maken ten aanzien van de beschikbare capaciteit en middelen. We hebben voor 2027 gezegd — dat heb ik nu ook gemeld bij de feitelijke vragen — dat we op een drietal projecten een aantal gelden gaan gebruiken voor werk en meedoen. Ook daar moeten we naar kijken. Dat hebben we dus op die manier gedaan.

Discriminatie en racisme is een ander onderdeel. Dit gaat alleen maar over de actieagenda. Daarbij hebben we gezegd: alle drie de pijlers blijven overeind, maar we leggen de focus op de tweede pijler. Dat is de prioriteringsslag die we daarin hebben gemaakt. Als het gaat om discriminatie en racisme is er iets anders aan de hand. Ik heb gemeld — laat ik daar duidelijk over zijn — dat het niet zo is dat er trajecten of andere zaken voortijdig zijn beëindigd of anderszins aangepast. Wat er wel gebeurt, is dat er op dit moment een rijksbrede verkenning plaatsvindt op basis van de vraag of de aanpak van discriminatie en racisme niet veel te versnipperd is. Dat is ook een van de aanbevelingen van de staatscommissie. Die zegt: zorg nou voor centrale regie, voor coördinatie en voor actie. We zijn op dit moment onder regie van de minister van Binnenlandse Zaken bezig met een kabinetsreactie, omdat we zien dat het heel erg versnipperd is en dat er een stukje logica ontbreekt. Moslimdiscriminatie valt onder Sociale Zaken; antisemitisme, gericht op een andere religie, zit bij het ministerie van JenV. Is dat nou logisch? Een ander onderdeel is dat dit ministerie zich bezighoudt met discriminatie op basis van huidskleur, omdat dat in het verleden zo is gegroeid ten aanzien van het onderwerp integratie. Daar zit natuurlijk wel de veronderstelling onder dat huidskleur iets te maken heeft met integratie. Je kunt je afvragen of mensen met een andere huidskleur thuishoren in het integratiedomein. Hetzelfde geldt voor Roma en Sinti. Dat thema is gemakshalve bij dit ministerie belegd, maar de vraag is of daar een relatie zit met integratie en inburgering. Dat zijn allemaal vragen die wij stellen. Daar hebben we nog geen antwoord op; dat zijn dilemma's. Maar in het kader van die rijksbrede verkenning zijn we op dit moment samen met BZK aan het kijken hoe we dat het beste kunnen vormgeven. Nogmaals, daarbij is het uitgangspunt dat er geen trajecten voortijdig worden beëindigd of anderszins aangepast.

Dat was het kopje integratie. Dan heb ik nog het kopje overig.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Dank voor het antwoord. Blijkbaar is er een rijksbrede verkenning gaande. Ik neem aan dat we erover geïnformeerd worden als die is afgerond en leidt tot ander beleid en ook de wens om budgetten anders in te zetten. Wanneer verwacht de minister dat die informatie naar de Kamer komt en dat ook eventuele begrotingswijzigingen of

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

beleidswijzigingen daarbij zitten?

Minister **Aartsen**:
Nogmaals, dat is een brede verkenning om versnippering tegen te gaan en het advies van de staatscommissie ten aanzien van de centrale regie op te volgen. Vragen over het onderdeel racisme en discriminatie zullen worden beantwoord bij de kabinetsreactie op de staatscommissie. Dan gaat het over de vraag wat je waar hebt georganiseerd, en niet over middelen en over meer of minder. De prioritering binnen het domein van integratie en inburgering valt samen met de begroting. Als we daar wijzigingen in aanbrengen … Nee, laat ik het anders verwoorden. Als we daar forse wijzigingen in aanbrengen, omdat we vinden dat werk en meedoen centraal moeten staan, dan zal ik dat laten weten bij de voorjaarsnotabesluitvorming. Ik zeg hierbij wel: we hebben een groot programma Werk en Meedoen Nieuwkomers. Daar zitten nog geen middelen achter, dus we moeten uiteindelijk wel slim gaan kijken wat we wel en niet doen. Dat hoort ook gewoon bij een doorontwikkeling. In het verleden, onder mijn voorganger, is er in de Actieagenda Integratie met name gekeken naar de eerste en de derde pijler. Ik denk dat het verstandiger is om te bekijken of je die tweede pijler niet veel centraler moet stellen.

De **voorzitter**:
Ik stel voor dat de minister nu de laatste vragen beantwoordt en dan de tweede termijn doet. We hebben namelijk nog 40 minuten. Als er nog een tweede termijn van beide kanten moet plaatsvinden, lukt dat anders niet. Ik vraag de heer Bamenga om zijn vraag los te laten. Ik weet dat u pas drie vragen heeft gesteld, maar de klok loopt. We hebben nog maar 40 minuten. Oké, u krijgt toch nog de gelegenheid. Dat betekent misschien dat we de tweede termijn niet kunnen voltooien.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel. Ik ben vandaag heel complimenteus geweest richting de minister. Ik denk dat dit een punt is waar ik misschien minder complimenteus over ben, simpelweg omdat we met z'n allen hebben afgesproken dat wij de aanpak van discriminatie, racisme, maar ook preventie wat betreft radicalisering wel degelijk als prioriteit hebben, maar ik het vervolgens niet terugzie. Je ziet het terug bij de aanpassing van het begrotingsartikel. Dat lijkt erop. We zijn daar aan de voorkant niet over geïnformeerd. Ik zou graag van de minister willen weten waarom dit op deze wijze is gegaan. Hoe kijkt de minister naar deze drie punten, die enerzijds als prioriteit in het coalitieakkoord worden genoemd en anderzijds afgeschaald worden?

Minister **Aartsen**:
Van dat laatste is geen sprake. De aanpak van discriminatie en racisme wordt niet afgeschaald. U vraagt mij te reageren op signalen. Ik probeer te verklaren waar de signalen vandaan komen. Op dit moment kijken we rijksbreed hoe het georganiseerd is en of het op de juiste plek georganiseerd is. Laat ik nogmaals duidelijk zijn: wat betreft racisme en discriminatie wordt er niets afgeschaald. Dat hebben we ook netjes laten weten in de brief vorige week. Over andere zaken heb ik het volgende gezegd. Dat betreft dus alles wat in de eerste en derde pijler van de actieagenda zit en te maken heeft met de open samenleving en het beschermen daarvan, dus zelfbeschikking en schadelijke praktijken aan de ene kant en maatschappelijke samenhang en ontmoeting aan de andere kant. Daarover heb ik gezegd: we zijn op dit moment aan het kijken of je daar niet veel meer focus in moet aanbrengen. Niet alles kan topprioriteit zijn. Je moet kijken waar je wat aan uitgeeft, zowel qua ambtelijke capaciteit als qua euro's. Daar zijn

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

op dit moment nog geen harde keuzes in gemaakt. We hebben alleen gezegd: om snel een start te kunnen maken, verschuiven we een aantal elementen in de projectsubsidies. Dit heb ik ook in de Kamerbrief netjes gezegd.

Ik kan u als Kamer altijd over iedere subsidie informeren. Op zo'n ministerie gaat het gewoon zo, binnen het begrotingsartikel. Over substantiële verschuivingen zullen we uw Kamer altijd netjes informeren. Ik probeer wel te zoeken naar hoe je een vrij stevige prioriteit in het coalitieakkoord, Werk en Meedoen, zowel qua ambtelijke capaciteit als qua financiering een beetje kan ondersteunen. Dan zou je binnen de andere pijlers moeten kijken of het wel effectief is. Heeft het wel effect? Kun je de middelen niet op een andere manier beter organiseren? Dat blijft uiteraard wel allemaal netjes binnen het begrotingsartikel.

De **voorzitter**:
Afrondend, meneer Bamenga.

De heer **Bamenga** (D66):
Werk en Meedoen is zeker een prioriteit. Ik heb net al aangegeven dat ik denk dat de minister daar heel goed mee bezig is. Het aanpakken van discriminatie en racisme heeft ook prioriteit. Ook de preventie wat betreft radicalisering en OBI heeft prioriteit, zoals net gezegd werd. In het debat waar de minister niet bij was, maar ik wel, werd aangegeven dat er in de tussentijd weinig is gebeurd, bijvoorbeeld wat betreft OBI. Ik ben drie jaar Kamerlid, maar ik heb nog nooit zo veel signalen gekregen dat er zo weinig gebeurt op het gebied van de preventie van radicalisering. Ik zou graag van de minister willen weten welke opdrachten hij geeft en welke bewegingen hij maakt. Over meedoen zegt de minister: we gaan niet wachten tot alles klaar is, maar we gaan nu al aan de slag. Ik zou de minister in dezen graag willen vragen om ook nu al aan de slag te gaan en werk te maken van de preventie rondom radicalisering, bij wijze van spreken, en ook van discriminatie en racisme, en daarmee niet te wachten tot die hele inventarisering is afgerond.

Minister **Aartsen**:
Maar alle initiatieven die op dat gebied zijn gestart, lopen ook gewoon en die lopen ook gewoon door. Ik probeer alleen wel aan te geven dat je niet alles topprioriteit kunt maken. De heer Bamenga noemt nu al een aantal onderwerpen: OBI, racisme en discriminatie en preventie van radicalisering. Dan heb je eigenlijk al bijna het hele speelveld te pakken. Je kunt niet alles topprioriteit maken. Je kunt maar één ding tegelijkertijd doen; dat geldt althans voor de mensen die eraan moeten werken. Vandaar dat we daarin ook gewoon keuzes moeten maken. We zetten niks stop. Nogmaals, de bestrijding van racisme en discriminatie is niet stopgezet en is ook niet afgeschaald. We zijn alleen op een intelligente manier aan het nadenken of dit nog wel de plek daarvoor is. Dat horen wij op een later moment. Als het advies is om het te houden zoals het nu is, dan blijven we ook gewoon doorgaan met wat we nu hebben.

De **voorzitter**:
Nu beantwoordt de minister alleen de variavragen nog, en dan gaan we over naar de tweede termijn. Ik ga geen interrupties meer toestaan. We lopen uit de tijd; interrumperen is nu niet meer mogelijk.

De minister.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Minister **Aartsen**:
Ik hoop dat u zo nog wel een kleine sanitaire pauze heeft voorzien.

Deze vraag heb ik al beantwoord, dus die hoef ik niet te doen.

Hoe lopen de pilots van de Holocausteducatie? De pilots lopen tot begin 2027. Daarna volgt de evaluatie. Uw Kamer wordt in Q2 geïnformeerd en dan zullen we ook verder kijken naar wat de kosten en de voorwaarden zijn voor een eventuele landelijke uitrol.

Kunt u kijken of antisemitisme en Holocaustontkenning een bredere plek kunnen hebben in de participatieverklaring? Daar wil ik best naar kijken, als die behoefte bestaat bij uw Kamer.

Een vraag van mevrouw Nanninga: wat is er vanuit het kabinet aangeboden aan DENK en wat voor afspraak is er gemaakt in ruil voor steun aan het Belastingplan? Het kabinet heeft niks afgesproken met DENK ten aanzien van het Belastingplan.

Dan de Nationale Dialoog. Tijdens de slotbijeenkomst van de Nationale Dialoog wordt teruggeblikt op de regionale dialogen. Daarna wordt bezien of en hoe er opvolging wordt gegeven aan de inzet van de dialoog en wat de samenleving hier zelf bij kan doen. Hierbij geldt dat zorgvuldige afweging nodig is met het oog op de middelen. Ik heb al eerder gezegd dat we daarnaar kijken.

Ten aanzien van de interreligieuze dialoog kan ik het volgende zeggen. Op dit moment kijken we vooral naar hoe we die initiatieven kunnen steunen. Er is een motie ingediend over structurele borging. Ik heb toen ook al aangegeven dat dat dus om structurele middelen vraagt en dat die hiervoor niet beschikbaar zijn. Als we dat willen — daarmee kom ik wel een beetje terug op het vorige punt — zullen we op een later moment moeten wegen welke middelen we dan vrij kunnen maken, maar dat betekent toch ook dat je andere dingen niet meer kunt doen. Ten aanzien van de interreligieuze dialoog heb ik al eerder aangegeven dat die ook in het coalitieakkoord staat. Het is dus logisch dat dat onderdeel een plek krijgt, net als werken en meedoen. Ik wijs er alleen wel op dat dat dan vraagt om een verschuiving van budgetten, want we kunnen niet alles doen.

Tot slot de vraag over arbeidsmigratie. Als u het goedvindt, speel ik die door naar mijn collega van Sociale Zaken. Ik kijk even naar de heer Ceder. Het gaat om de vraag over taaleisen en werkgevers, over arbeidsmigratie. Ik weet dat mijn collega van Sociale Zaken, mijn buurman, daar druk mee bezig is. Met uw welnemen stuur ik deze vraag naar hem door. Ik begrijp dat er vorige week een commissiedebat over arbeidsmigratie niet door is gegaan. Dat is uitgesteld naar 9 december. Nog twee weekjes geduld; vol verwachting klopt ons hart.

De **voorzitter**:
We gaan niet meer interrumperen, nu.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
U geleidt het door; wanneer krijg ik een reactie?

Minister **Aartsen**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Vóór het commissiedebat op 9 december.

De **voorzitter**:
Ja? Ja.

Wil de minister zijn handen wassen vóór de tweede termijn? Dan schorsen we even drie minuten. Daarna beginnen we aan de tweede termijn.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. We gaan verder met het wetgevingsoverleg over inburgering en integratie. We zijn toe aan de tweede termijn van de zijde van de Kamer. Ik hoop dat iedereen zich in die tweede termijn kort en bondig kan uiten. Dit is het moment om moties in te dienen, maar die moeten ook nog geapprecieerd worden. We hebben dus niet zo heel veel tijd. Als eerste geef ik het woord aan de heer Bolhuis namens de fractie van PRO.

De heer **Bolhuis** (PRO):
Voorzitter, dank u wel. Dank aan de minister en zijn staf voor de beantwoording van de vragen. Over het algemeen is de beweging die door de minister is ingezet: eerder taal, eerder aan het werk en het gesprek aangaan met sectoren en tekortsectoren. De minister heeft ook toegezegd om naar de verhuisbewegingen te kijken.

Ik had een aantal vragen en daar zijn toezeggingen op gekomen van de minister. De eerste ging over een tijdelijk rijbewijs of een alternatief daarvoor voor asielzoekers. Daarop zou de minister inderdaad bij de voortgangsrapportage terugkomen. Dat is in Q1. De andere discussie ging over de bsn-nummers. Daarover is aangegeven dat het tekort is opgelost. Ook was er natuurlijk het punt van de publieke taak van de roc's en dergelijke. Dat zou ook bij de evaluatie van de Wet inburgering terugkomen. Dat zijn toezeggingen die gedaan zijn. Ik zal daar dus geen moties over indienen, want ik ga ervan uit dat daar in Q1 op wordt teruggekomen. Het gebeurt niet vaak, maar ik heb dus geen moties deze keer.

Er zijn wel twee dingen waar ik me behoorlijk wat zorgen over maak. Ten eerste noem ik de doelstelling van die 75.000 banen. Het blijft toch zorgelijk dat niet wordt bijgehouden in hoeverre er doorgroei is en in hoeverre dat duurzame banen zijn. Daar maak ik me zorgen over. Kan de minister er toch op ingaan hoe we kunnen meten of monitoren dat dit echt duurzaam werk gaat worden? Anders doen we niks met de adviezen die we daarover bijvoorbeeld van de SER kregen.

Het tweede punt waarover ik me zorgen maak, betreft de bsn-nummers. De minister wil dat er eerder gewerkt gaat worden, in startbanen, en wil meer met werkgevers doen. Krijgen we dan niet opnieuw het probleem dat de bsn-nummers niet geleverd worden? Hoe zorgen we dat we dat niet opnieuw gaan tegenkomen?

Tot slot. Ik begrijp dat de aandacht voor racisme en discriminatie blijft — daar zijn we natuurlijk heel blij mee — en dat de actieagenda aangepast wordt. Ook hebben we de toezegging gekregen dat als er wijzigingen komen, budgettair of in beleid, die in de Voorjaarsnota worden toegelicht en medegedeeld. Dank daarvoor.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Daar hou ik het bij.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan de heer Bamenga namens D66.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Dank aan de minister voor de beantwoording van de vragen en voor de toezeggingen. Volgens mij heb ik er een stuk of drie, vier gehoord, maar dat zullen we zo direct horen. Ja, ik heb ze geteld.

Een aantal moties zal ik vanwege die toezeggingen niet indienen. Maar een aantal onderwerpen wil ik kracht bijzetten, dus daarop zal ik wel een motie indienen. Ik denk dat die de minister ook gaan helpen in de opdracht die hij heeft en het beleid dat hij voert.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het opbouwen van een eigen netwerk voor nieuwkomers bijdraagt aan veiligheid en sociale cohesie, en tevens werken en meedoen makkelijker maakt;

constaterende dat de regering reeds inzet op het opbouwen van een eigen netwerk voor vrouwelijke inburgeraars in het kader van veiligheid;

overwegende dat er diverse maatschappelijke organisaties actief zijn die nieuwkomers in brede zin ondersteunen bij het opbouwen van een netwerk;

verzoekt de regering het opbouwen van een netwerk voor nieuwkomers te stimuleren en hiervoor samenwerking op te zoeken met maatschappelijke organisaties,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Bamenga.

Zij krijgt nr. 8 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat onder meer de Algemene Rekenkamer en de SER wijzen op het onbenutte potentieel van nieuwkomers op de arbeidsmarkt;

overwegende dat de gepresenteerde Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers aanstuurt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

op het vinden van een baan, maar niet expliciet aanstuurt op in hoeverre het type werk aansluit bij de talenten, ervaring en opleiding van een nieuwkomer;

verzoekt de regering om binnen de aanpak tevens het vinden van werk op niveau te stimuleren met een vaste plek in de aanpak, gerichte maatregelen en bijbehorende monitoring,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Bamenga.

Zij krijgt nr. 9 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het onderzoeksrapport Statushouders en Ondernemerschap de regering adviseert ondernemerschap eerder en duidelijker zichtbaar te maken als mogelijkheid voor statushouders;

verzoekt de regering ondernemerschap te beschouwen als een volwaardige baan binnen de Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers en in lijn met het onderzoeksrapport maatregelen te treffen om ondernemerschap blijvend te stimuleren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Bamenga en Ceder.

Zij krijgt nr. 10 (37020-XV).

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Boon namens de PVV.

De heer **Boon** (PVV):
Voorzitter. Vanwege de tijd ga ik meteen over tot het indienen van mijn moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat op 18 december 2026 de bouw van een enorme Diyanetmoskee in

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Enschede moet beginnen;

overwegende dat:

- Diyanet onder invloed staat van het Turkse regime van Erdogan en de lange arm van Erdogan niets te zoeken heeft in Nederland;
- Nederland moet de-islamiseren in plaats van verder islamiseren;

verzoekt de regering de bouw van de Diyanetmoskee in Enschede tegen te houden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Boon en Wilders.

Zij krijgt nr. 11 (37020-XV).

De heer **Boon** (PVV):
De volgende motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat een Nederlands paspoort te makkelijk wordt weggegeven;

overwegende dat wie Nederlander wil worden, goed Nederlands moet kunnen spreken, verstaan, lezen en schrijven;

verzoekt de regering de minimumtermijn voor naturalisatie te verhogen naar twintig jaar legaal verblijf in Nederland en de Nederlandse taaleis voor naturalisatie aan te scherpen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Boon.

Zij krijgt nr. 12 (37020-XV).

De heer **Boon** (PVV):
Ik moet erbij zeggen dat de eerste motie over de moskee mede was ondertekend door het lid Wilders.

Dan de volgende motie.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat we het Nederlandse paspoort moeten kunnen afpakken van wie een ernstig misdrijf pleegt en ook een andere nationaliteit heeft;

verzoekt de regering met een wetsvoorstel te komen dat het mogelijk maakt om na een onherroepelijke veroordeling voor een ernstig misdrijf het Nederlanderschap van iemand met een dubbele nationaliteit in te trekken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Boon.

Zij krijgt nr. 13 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat inburgering een wettelijke verplichting is voor vreemdelingen met een verblijfsvergunning in Nederland;

overwegende dat herhaald en verwijtbaar verzuim bij inburgering duidt op onwil om te integreren;

verzoekt de regering om de Wet inburgering 2021 zodanig aan te scherpen dat inburgering een daadwerkelijk afdwingbare verplichting wordt en dat bij verwijtbaar en herhaald verzuim kan worden overgegaan tot intrekking van de verblijfsvergunning,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Boon.

Zij krijgt nr. 14 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat ongeveer 30% van de inburgeringsplichtige statushouders in de Z-route terechtkomt en daar geen taalexamen hoeft af te leggen;

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

constaterende dat activiteiten die niets met inburgering te maken hebben, zoals knutselen, het bezoeken van een kinderboerderij en het bezoeken van een moskee binnen de Z-route toch meetellen voor de inburgering;

overwegende dat wie hier mag blijven, goed Nederlands moet leren spreken, dat met een taalexamen moet bewijzen en dat die eis keihard moet worden gehandhaafd;

verzoekt de regering de Z-route af te schaffen en daartoe zo spoedig mogelijk een wetsvoorstel in te dienen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Boon.

Zij krijgt nr. 15 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat wie nationale symbolen zoals een Nederlandse vlag en onze (oorlogs)monumenten moedwillig bekladt of vernielt, hard moet worden aangepakt;

verzoekt de regering met spoed een voorstel in te dienen om de Rijkswet op het Nederlanderschap zo te wijzigen dat Nederland bij mensen met een dubbele nationaliteit het Nederlanderschap kan intrekken wegens het opzettelijk bekladden of vernielen van nationale symbolen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Boon.

Zij krijgt nr. 16 (37020-XV).

De heer **Boon** (PVV):
Voorzitter, tot zover.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan naar mevrouw Michon-Derkzen, die namens de VVD in tweede termijn spreekt.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Dank, voorzitter. Ik dank de minister hartelijk voor zijn beantwoording. Hij zou nog terugkomen op dat meldpunt voor OBI. Daar ben ik oprecht nog benieuwd naar. Ik heb een tweetal moties. Ik kijk uit — ik ga het niet herhalen, maar ik hoop wel dat het in de toezeggingen staat — naar de verkenning in Q1 naar de prikkels in het azc en naar de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

aparte verkenning naar de taalboost in het azc. Ik vind dat mooie verkenningen en ik kijk daarnaar uit. Sowieso zou ik de minister willen aanmoedigen om met dit werk en deze doorbraken door te gaan.

Om hem daartoe nog eventjes te stimuleren, heb ik dus twee moties. U begrijpt het, hè?

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het kabinet met de Aanpak Werk en Meedoen Nieuwkomers het doel stelt om in 2030 75.000 extra nieuwkomers aan een baan te hebben geholpen;

constaterende dat nieuwkomers bestaan uit statushouders, kansrijke asielzoekers en ontheemde Oekraïners;

overwegende dat we alle arbeidskrachten nodig hebben om de doelstelling op economische groei te behalen;

overwegende dat het hebben van werk bijdraagt aan het gevoel van voldoening en eigenwaarde van nieuwkomers;

overwegende dat statushouders recht hebben op een bijstandsuitkering zodra zij ingeschreven staan in een gemeente;

verzoekt het kabinet om haast te maken met de uitvoering van de aanpak en daarmee eind 2027 al 15.000 nieuwkomers aan een baan te hebben geholpen;

verzoekt het kabinet om prioriteit te geven aan statushouders binnen de aanpak om hiermee het aantal bijstandsuitkeringen terug te dringen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Michon-Derkzen.

Zij krijgt nr. 17 (37020-XV).

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Nu heb ik er ook nog een die ik wel indien, maar die ik ook weer terugtrek als de minister hier antwoord op geeft. Ik ben het lange wachten rond de taaleis bij de naturalisatie zo ongelofelijk spuugzat, dat ik de volgende motie indien.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

constaterende dat het kabinet zich heeft voorgenomen om de taaleis voor naturalisatie te verhogen naar B1 in het regeerakkoord;

overwegende dat de Nederlandse taal essentieel is voor een succesvolle inburgering in de praktijk;

verzoekt het kabinet om voor april 2027 het wetsvoorstel tot verhoging van de taaleis voor naturalisatie naar B1 in te dienen in de Kamer,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Michon-Derkzen.

Zij krijgt nr. 18 (37020-XV).

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we naar mevrouw Nanninga, namens JA21.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Dank, voorzitter. Er was nog een onbeantwoorde vraag uit de eerste termijn. Dat was de vraag hoe de minister apprecieert dat de minister van Onderwijs allemaal lieden van FEMYSO over de vloer heeft en weigert kennis te nemen van waarschuwingen van buitenlandse inlichtingendiensten daarover.

Daarnaast had ik nog gevraagd wat voor deal er met DENK is gesloten. De minister zegt dat dat er niet is en dat er niks is aangeboden over — dat zei hij specifiek — het Belastingplan. Ik zal het dus wel verkeerd geformuleerd hebben. Laat ik het zo zeggen: er is die dag een opvallende onderhandeling geweest en toen heeft DENK zodanig gestemd dat het allemaal heel goed uitkwam voor het linkse deel van de coalitie. Wat is daar beloofd? Er is iets beloofd, want de heer Van den Brink zei net bij een interruptie in de eerste termijn tegen mij dat er zeker afspraken zijn gemaakt, maar dat hij alleen niet wil zeggen wélke. Dat er geen afspraken zijn gemaakt, lijkt me dus niet waar. Ik ben reuzebenieuwd om welke het gaat, al vermoed ik zomaar dat ik daar geen antwoord op ga krijgen.

Dan heb ik nog wat moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat voor naturalisatie momenteel taalniveau A2 volstaat en het kabinet voornemens is dit te verhogen naar B1;

constaterende dat B1 binnen de huidige Wet inburgering reeds het uitgangspunt is voor

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

een groot deel van de inburgeringsplichtigen;

constaterende dat Frankrijk sinds 1 januari 2026 bij naturalisatie taalniveau B2 verlangt;

overwegende dat het verkrijgen van het Nederlanderschap een definitieve stap is waaraan een hoger niveau van taalbeheersing mag worden verbonden dan aan de reguliere inburgering;

verzoekt de regering bij de voorgenomen wijziging van het Besluit naturalisatietoets niet B1 maar B2 als reguliere taaleis voor naturalisatie vast te stellen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Nanninga.

Zij krijgt nr. 19 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het kabinet voornemens is inburgeraars die ten minste 28 uur per week werken, maximaal drie jaar extra tijd te geven om aan de inburgeringsplicht te voldoen;

overwegende dat werken een belangrijk onderdeel van integratie is, maar niet in de plaats kan komen van het leren van de Nederlandse taal;

overwegende dat moet worden voorkomen dat een verlenging van de inburgeringstermijn feitelijk leidt tot stilstand van het taaltraject;

verzoekt de regering als voorwaarde voor verlenging van de inburgeringstermijn vast te leggen dat gedurende de verlengde termijn aantoonbaar voortgang wordt geboekt met het leren van de Nederlandse taal;

verzoekt de regering verder de verlenging periodiek te herbeoordelen en deze niet voort te zetten wanneer niet langer aan de arbeidsvoorwaarde wordt voldaan of zonder geldige reden onvoldoende taalvoortgang wordt geboekt,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Nanninga.

Zij krijgt nr. 20 (37020-XV).

Motie

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat personen die zelf en van wie beide ouders in Nederland zijn geboren in de CBS-cijfers worden gerekend tot de bevolking met een Nederlandse herkomst, ook wanneer hun grootouders in het buitenland zijn geboren;

overwegende dat voor een treffende beoordeling van het integratiebeleid inzicht nodig is in maatschappelijke ontwikkelingen over meerdere generaties;

verzoekt de regering in overleg met het CBS en het SCP de derde en daaropvolgende generaties structureel te betrekken bij de monitoring van integratie, met aandacht voor taalbeheersing, onderwijs, arbeidsparticipatie, criminaliteit, uitkeringsafhankelijkheid en waardepatronen, en daarbij onderscheid te maken naar het geboorteland van de grootouders;

verzoekt de regering de Kamer voor het zomerreces te informeren over de beschikbare gegevens en de wijze waarop deze monitoring wordt ingericht,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Nanninga.

Zij krijgt nr. 21 (37020-XV).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het participatieverklaringstraject een inspanningsverplichting van minimaal 12 uur is, zonder toets op het onderschrijven van kernwaarden;

overwegende dat Oostenrijk in januari 2026 een waardenhandvest invoerde met sancties bij schending;

verzoekt de regering het participatieverklaringstraject expliciet in te laten gaan op de gelijkwaardigheid van man en vrouw, homoseksualiteit, het recht om je geloof te verlaten en vrijheid van religiekritiek, en weigering te laten meewegen bij naturalisatie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Nanninga.

Zij krijgt nr. 22 (37020-XV).

Mevrouw **Nanninga** (JA21):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Tot zover, voorzitter. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan is het woord aan de heer Van den Brink namens het CDA.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Dank aan de minister en zijn team voor de beantwoording van de vragen. Ik ben blij met de nadruk die er is gelegd op werk. Ik houd wel een beetje mijn zorgen over de vraag of dat niet ten koste gaat van de taal. Ik ga daar geen motie over indienen, maar ik wil wel heel graag gezegd hebben dat taal voor ons echt superbelangrijk is en blijft en dat werk dus nooit taal mag gaan verdringen. Het is mooi als je op je werk uit je woorden komt. Het is ook mooi als je, als er iets is, kan bellen met de dokter om te vertellen wat er met je aan de hand is. Dat moet volgens mij tegelijkertijd gebeuren.

Ik heb een motie klaarliggen, maar ik hoop dat ik 'm niet in hoef te dienen; dat kan met een knikje van de minister geregeld zijn. Gaat u bij de uitwerking van de verlengingsregeling met gemeenten in gesprek om te regelen dat in de PIP wordt vastgelegd dat het participatietraject in taal en burgerschap wel degelijk moet worden afgerond? Ja? Dan noteer ik dat als toezegging. Dank daarvoor.

Van de scholing voor 27-plussers heeft u gezegd: dat ga ik niet doen. Ik neem het mee als huiswerk voor onszelf om daar nog een keer goed over na te denken.

De enige vraag die dan nog openstaat, gaat over de interreligieuze dialoog. U zei net: er staat in het coalitieakkoord dat gezamenlijke initiatieven uit onder andere de christelijke, Joodse en islamitische gemeenschap worden omarmd en versterkt; dat gaan we ook doen. Vervolgens zegt u: maar ik heb er geen geld voor. Dus hoe zit het nou? Gaat u het wel doen of gaat u het niet doen? Daar zou ik graag nog een antwoord op willen.

In reactie op mevrouw Nanninga zeg ik nog: ik heb niet gezegd dat er geen afspraken gemaakt zijn met DENK; ik heb gezegd dat er geen afspraken zijn gemaakt over integratie.

De **voorzitter**:
Dank. Dan zijn we ... Nee, mevrouw Nanninga, we doen geen interrupties. De heer Flach.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik wil even iets corrigeren.

De **voorzitter**:
Nee, dat gaan we nu niet doen. Het staat allemaal in de Handelingen; u hoeft zich niet te herhalen. We gaan naar de heer Flach.

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik wil een persoonlijk feit maken.

De **voorzitter**:
Een persoonlijk feit.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Nanninga** (JA21):
Ik wou alleen nog even excuses maken aan de heer Van den Brink. Ik liet het in de eerste termijn voorkomen alsof de selectiecommissie voor het rondetafelgesprek haar werk niet goed had gedaan, maar dat was niet de suggestie die ik wilde wekken. Dat had ik nog even in mijn tweede termijn willen zeggen, maar dat was ik vergeten.

De **voorzitter**:
Heel goed. De heer Flach namens de SGP.

De heer **Flach** (SGP):
Dank, voorzitter. Ik heb helaas de beantwoording van de minister niet in deze zaal kunnen volgen, maar op afstand wel degelijk gevolgd. Ik kreeg zo ongeveer terug dat het wel in lijn was met hoe we de minister kennen. Ik wilde nog wel even iets checken. Ik heb een vraag gesteld over het opnemen van antisemitisme in de participatieverklaring. Toen zei de minister: als de Kamer dit wil, dan wil ik dit best meenemen in de aanpassing. Mag ik dat zien als: ik ga dat meenemen in de aanpassing? Kan dat met een knikje worden beantwoord? Anders moet ik een motie indienen. Oké, ik snap 'm. Dan lees ik de motie voor.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de participatieverklaring momenteel wordt aangepast;

constaterende dat in Duitsland sprake is van een "verklaring van verbondenheid", waarbij inburgeraars beloven het Joodse leven te beschermen;

verzoekt de regering de tekst van de participatieverklaring aan te vullen met een expliciete passage naar Duits voorbeeld, waarin de Holocaust, het afwijzen van antisemitisme en het belang van de bescherming van Joods leven worden benoemd,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Flach.

Zij krijgt nr. 23 (37020-XV).

De heer **Flach** (SGP):
Op het andere is de minister ook ingegaan. Dat zet ik bij dezen ook in een motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

constaterende dat verschillende Europese landen, waaronder Denemarken en Zweden, voorwaarden verbinden aan de toegang tot bepaalde sociale voorzieningen op basis van verblijfsduur en arbeidsverleden;

constaterende dat 60% van de mensen met een bijstandsuitkering van niet-Europese afkomst is;

overwegende dat een relatief groot beroep op de sociale zekerheid door personen met een migratieachtergrond de houdbaarheid en betaalbaarheid van het socialezekerheidsstelsel onder druk zet;

verzoekt de regering te verkennen hoe een ingroeimodel in de sociale zekerheid voor nieuwkomers vorm kan krijgen, waarbij verblijfsduur, arbeidsverleden en maatschappelijke participatie een rol kunnen spelen in de toekenning van uitkeringsrechten, hierbij de voorbeelden van Denemarken en Zweden te betrekken, en de Kamer hierover uiterlijk in het tweede kwartaal van 2027 te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Flach.

Zij krijgt nr. 24 (37020-XV).

De heer **Flach** (SGP):
Tot zover, voorzitter.

De **voorzitter**:
Het woord is nu aan de heer Ceder namens de ChristenUnie.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Voorzitter, dank u wel. Het is een beetje teleurstellend dat we het filosofische gesprek over negatieve vrijheid en positieve vrijheid niet hebben kunnen doorakkeren, maar ik heb van meerdere Kamerleden te horen gekregen dat we dit "de kern van dit debat" vinden, zoals één van hen het zei. Ik ben blij dat ik daar mijn steentje aan heb kunnen bijdragen. Dit wordt vast vervolgd.

Voorzitter. Ik heb samen met mevrouw Keijzer een motie over de Z-route. Dat moeten we nader specificeren. Als het echt bedoeld is als een uitzonderingscategorie, dan moeten we dat ook zo vormgeven. Die motie zal mevrouw Keijzer indienen.

Ik heb zelf nog een motie over de taaleis voor arbeidsmigranten. Die is vooral belangrijk voor hen die hier langer dan vier maanden werken. Ik heb het dan niet meteen over seizoensarbeid, maar over mensen die hier jarenlang blijven en dus ook in de woonwijken wonen. We mogen best vragen om met werkgevers te kijken hoe de Nederlandse taal ook via hen kan doorklinken in de Nederlandse wijken. Vandaar de volgende motie.

Motie

De Kamer,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat beheersing van de Nederlandse taal de basis vormt van de Nederlandse samenleving en veel arbeidsmigranten het Nederlands niet beheersen ondanks dat ze hier voor lange tijd zijn;

overwegende dat een taalniveau van A2 een minimumvereiste is voor een succesvolle integratie en veilige werkprocessen;

overwegende dat werkgevers een grote rol kunnen spelen in het faciliteren van taalontwikkeling voor arbeidsmigranten;

verzoekt de regering met werkgevers de mogelijkheden te bespreken hoe van arbeidsmigranten die langer dan vier maanden in dienst zijn, een taaleis op niveau A2 te vragen en indien nodig daarvoor passende taaltraining onder werktijd te bieden als onderdeel van hun integratie, en de Kamer hierover voor de Voorjaarsnota te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Ceder.

Zij krijgt nr. 25 (37020-XV).

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Tot slot, voorzitter. We hebben het gehad over begeleiden naar werk en begeleiding naar ondernemerschap, dus als zzp'er of op een andere wijze. We zien al dat dit succesvol werkt bij Oekraïners. In dit debat hebben we hiervoor weinig tijd gehad. Kan de minister toezeggen dat hij bij het verder uitwerken van begeleiding naar werk, de optie van ondernemerschap concreet mee zal nemen voor hen die dat kunnen? Ik denk dat dit de minister als VVD'er zou moeten aanspreken.

Tot zover, voorzitter. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Tot slot mevrouw Keijzer in de tweede termijn.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Dank u wel, voorzitter. De door de heer Ceder al aangekondigde motie, waar ook mevrouw Michon-Derkzen onder staat, is de volgende.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de zelfredzaamheidsroute bedoeld is voor inburgeringsplichtigen voor wie de B1-route niet haalbaar is;

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

constaterende dat de Z-route niet wordt afgesloten met een centraal taalexamen, maar met een eindgesprek;

constaterende dat uit het kwalitatieve onderzoek naar de Wet inburgering blijkt dat gemeenten en aanbieders binnen de Z-route geen concrete taalresultaten vastleggen en dat het eindgesprek in vier van de zeven gemeenten geen vaste vorm heeft;

overwegende dat de Z-route geen makkelijke uitweg mag worden door de te snelle afschaling vanuit de B1-route;

verzoekt de regering de Z-route aan te scherpen door concrete taalresultaten vast te leggen en het huidige eindgesprek te vervangen door een eindmeting waarmee wordt vastgesteld welk taalniveau is bereikt en in hoeverre de inburgeringsplichtige zelfredzaam is en kan participeren in de Nederlandse samenleving;

verzoekt de regering de mogelijkheden tot naturalisatie voor personen die de Z-route hebben afgerond maar niet voldoen aan het voor naturalisatie vereiste taalniveau, te beperken tot hoge uitzonderingsgevallen zoals bijvoorbeeld een verstandelijke beperking,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Keijzer, Michon-Derkzen en Ceder.

Zij krijgt nr. 26 (37020-XV).

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Voorzitter, de laatste motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Remigratiewet nog steeds van kracht is, maar de regeling die onder het wetsvoorstel ligt is dichtgezet waardoor er geen nieuwe aanvragen kunnen komen;

overwegende dat er mensen zijn die een dringende wens hebben om naar hun land van herkomst terug te keren maar deze terugkeer niet zelf kunnen betalen;

overwegende dat vrijwillige remigratie mensen een nieuw perspectief kan bieden en de druk op Nederlandse woningen en uitkeringen kan verminderen;

verzoekt de regering de Remigratiewet opnieuw open te stellen voor nieuwe aanvragen en hiervoor faserend over komende jaren middelen te reserveren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Keijzer en Nanninga.

Zij krijgt nr. 27 (37020-XV).

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):
Voorzitter, ben ik door mijn spreektijd heen? Dik? Dat is dan buitengewoon jammer. Ik was nog graag even ingegaan op het betoog van de heer Ceder, maar dat is dan voor een andere keer.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik wil het volgende ordevoorstel doen. 16.30 uur is eigenlijk de voorziene eindtijd van dit debat. Ik stel voor dat ik even kort schors en dat de minister dan begint met de appreciatie van de moties en dan kijkt of hij nog tijd heeft voor de beantwoording van de vragen. Ik wil om 17.00 uur echt klaar zijn, want verdere uitloop kan ook gewoon niet. Dan moeten de vragen eventueel schriftelijk worden beantwoord. Dus: eerst schorsen, dan de appreciatie van de moties en dan, mondeling dan wel schriftelijk, de beantwoording van de vragen.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

Minister **Aartsen**:
De moties zijn er nog niet. Ik zal eerst beginnen met de vragen, voorzitter, als u het goed vindt.

De **voorzitter**:
Ja, dan beginnen we toch met de vragen. Die worden kort beantwoord. De minister in tweede termijn.

Minister **Aartsen**:
De heer Bolhuis vroeg mij naar de 75.000 nieuwkomers en duurzame banen. Dat is vergelijkbaar met de vragen van D66. Ik zal ervoor zorgen dat we ook dit meenemen in het onderzoek dat we doen naar talenten van mensen die hier binnenkomen. Daar zijn we mee bezig, met een groot onderzoek. We zullen ook daarin meenemen hoe we de vinger aan de pols kunnen houden inzake deze zorg. Dat gaan we op die plek doen.

We zullen de vinger aan de pols houden hoe het nu gaat met het bsn. We hebben veel contacten met de VNG. We zullen een vinger aan de pols houden of er meer wachtlijsten ontstaan.

Ik kan toezeggen dat ik de Kamer even informeer bij substantiële financiële wijzigingen. Dat doe ik dan even in de voortgangsbrief en niet bij iedere projectsubsidie, want dan worden we gek. Ik stel voor dat als er een substantiële verschuiving plaatsvindt — wat logisch is omdat we aan het kijken zijn welke middelen beschikbaar zijn en hoe we het gaan doen; dat hoort gewoon bij de herprioritering — ik de Kamer daar uiteraard netjes over zal informeren.

Mevrouw Michon vroeg mij naar het meldpunt OBI. Ik kan u vertellen dat mijn collega van JenV daar morgen een brief over gaat sturen naar u. Zo bouwen we de spanning nog wat op. Ik heb inderdaad een toezegging gedaan om het Reba-onderzoek mee te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

nemen in de voortgangsbrief. Ik heb ook gezegd dat we gaan starten met een onderzoek naar prikkels in het azc voor de taaleis. Dat zijn wel twee losse zaken.

Mevrouw Nanninga vroeg mij nog naar mijn collega van OCW en FEMYSO. Ik verwijs naar het kader dat we gaan ontwikkelen om te kunnen beoordelen wat anti-integratieve organisaties zijn waarmee het kabinet niet meer wil samenwerken. Dat zal ik samen met mijn collega van JenV in het kader van OBI oppakken.

Mevrouw Nanninga vroeg mij ook naar de afspraken met DENK. Ik kan nogmaals alleen namens het kabinet spreken en het kabinet heeft niets aan DENK beloofd ten aanzien van het Belastingplan en heeft ook geen afspraken gemaakt.

De heer Van den Brink vroeg mij nog naar de interreligieuze dialoog. In het coalitieakkoord staat inderdaad dat we dat gaan doorzetten, maar in het coalitieakkoord zijn daarvoor geen financiële middelen beschikbaar gesteld. Ik neem dit mee bij de herprioritering, zoals ik net al aankondigde. In het voorjaar zal ik dit ook aan u laten melden. Die ambitie is er uiteraard wel, net zoals bij werk en meedoen. We moeten dit gewoon voor elkaar krijgen. Tegelijkertijd moet het dan wel ergens anders vandaan komen; dat is het dilemma. Volgend jaar is de slotbijeenkomst. Voor die tijd zal ik u informeren over hoe we het gaan doorzetten.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat laatste gaat over de nationale dialoog, denk ik.

Minister **Aartsen**:
Nee, de interreligieuze dialoog. Ik kom er in ieder geval op terug en zal daarin ook meenemen hoe het financieel zit. De ambitie hebben we dus, maar dat zal dan mogelijk weer ten koste gaan van andere dingen, want zo werkt dat in de begroting.

De heer Ceder vroeg me nog naar het ondernemerschap en dat is een mooi bruggetje naar de moties, want een van de moties gaat daarover, de motie van de heer Bamenga, die ik zo oordeel Kamer ga geven.

De eerste motie gaat over het opbouwen van netwerken. Daar ben ik het hartgrondig mee eens, dus de motie op stuk nr. 8 krijgt oordeel Kamer.

De tweede motie gaat over het stimuleren van ondernemerschap en het geven van een plek aan ondernemerschap. Nee, sorry, dat is de derde motie. De motie op stuk nr. 9 gaat over vinden van werk op niveau. Die kan ik oordeel Kamer geven. Dat punt zullen we ook meenemen in het onderzoek naar de talenten van nieuwkomers.

De motie op stuk nr. 10 gaat over ondernemerschap. Die kan ik oordeel Kamer geven. We gaan even kijken hoe we dat een passend plekje kunnen geven in de aanpak.

De motie op stuk nr. 11, van de heer Boon, gaat in tegen de Grondwet, dus die ontraad ik.

De motie op stuk nr. 12, over de minimumtermijn naar twintig jaar: dat is niet ons voornemen, dus die ontraden wij als kabinet.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De motie op stuk nr. 13 gaat over het afpakken van het Nederlanderschap. Die moet ik ook ontraden.

De motie op stuk nr. 14, over het intrekken van een verblijfsvergunning bij verwijtbaar of herhaaldelijk verzuim bij de inburgering, moet ik ook ontraden.

De motie op stuk nr. 15 gaat over het afschaffen van de Z-route bij de inburgering. Die ontraad ik.

De motie op stuk nr. 16 gaat over het afpakken van het Nederlanderschap bij het bekladden van nationale symbolen. Hoe erg ik dat ook vind, dit is een beetje overdreven, dus die motie ontraad ik.

De motie op stuk nr. 17, van mevrouw Michon, gaat over 15.000 nieuwkomers in 2027. Het is heel ambitieus, maar ik ga 'm wel oordeel Kamer geven. Het past wel bij de aanpak om daarnaartoe te groeien; als u mij belooft dat mijn hoofd er niet af gaat in 2028. Maar goed, dan zijn we weer twee jaar verder en wie dan leeft ... Nee. We gaan ermee door. Ik weet van mevrouw Michon dat zij mij ongetwijfeld streng gaat toespreken als wij dat niet halen, maar die motie van wantrouwen zal zij vast achterwege laten. Vandaar dat wij de motie oordeel Kamer geven.

De motie op stuk nr. 18 gaat over het ophogen van de taaleis. Die kan ik oordeel Kamer geven. In april 2027 het wetsvoorstel indienen wordt lastig, want eerst moet er een consultatie zijn en moet de Raad van State adviseren, helaas. U heeft het kabinet verplicht om dat zo te doen. Maar we delen dat dit snel moet worden geregeld.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dan klopt de motie toch niet en kun je toch geen oordeel Kamer ...

De **voorzitter**:
U heeft niet het woord, u vraagt het woord aan de voorzitter.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Sorry, excuus. Mijn vraag aan de minister is: als u zegt "dit kan niet", waarom geeft u dan oordeel Kamer?

Minister **Aartsen**:
Omdat we het doel wel delen. Dan moet ik op ieder woordje van een motie ... U dient veel moties in als Kamer en als ik op ieder woordje zout ga leggen, wordt het wel feest. Het doel delen we en we gaan zo snel mogelijk dit regelen. Zo lees ik de motie.

Voorzitter. De motie op stuk nr. 19 verzoekt de regering om te verhogen naar B2. Die moet ik ontraden. Wij gaan de eis verhogen naar B1.

De motie op stuk nr. 20 kan ik oordeel Kamer geven. Ook dit is in lijn met hoe we het willen hebben. Het moet niet ten koste gaan van de voortgang om de Nederlandse taal te leren. De heer Van den Brink zei dat net ook al. Uiteraard beoordelen we periodiek hoe het gaat. Die motie kan ik dus oordeel Kamer geven.

De motie over het CBS, op stuk nr. 21, moet ik echt ontraden. Die gaat namelijk wel echt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

behoorlijk ver over wat we allemaal moeten gaan bijhouden en uitsplitsen. Dat ben ik nu niet van plan, dus die motie moet ik ontraden.

Voorzitter. Dan de motie op stuk nr. 22 over de participatieverklaring. Veel van wat die motie vraagt, staat al in de participatieverklaring. Ik geef 'm toch oordeel Kamer, omdat er een aantal elementen in zitten die we best kunnen meenemen in het traject en in wat we nog meer aanbieden ten aanzien van het verlaten van je geloof en de vrijheid van religiekritiek.

Voorzitter. Dan kom ik bij de motie van de heer Flach, op stuk nr. 23, over het beschermen van Joods leven. Die kan ik oordeel Kamer geven. We zijn sowieso bezig om ervoor te zorgen dat het afwijzen van antisemitisme expliciet een plek krijgt in de inburgering. Deze motie kan ik dus oordeel Kamer geven.

Dan de motie op stuk nr. 24 over de verkenning. Die verkenning is al gestart, dus ik zie de motie als een aanmoediging en daarom geef ik 'm oordeel Kamer. Ik zal u een verslag sturen van mijn bezoek aan Denemarken en Zweden in januari, waarin ik dit ook ga bekijken.

De motie van de heer Ceder, op stuk nr. 25, ligt echt op het terrein van mijn collega van Sociale Zaken. De motie is ontijdig en ik verzoek u eigenlijk om die aan te houden tot het commissiedebat van 9 december.

De **voorzitter**:
Is de heer Ceder daartoe bereid?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Volgens mij gaat de motie technisch over een taaleis, wat volgens mij wel bij de heer Aartsen ligt. Ik snap dat het onderwerp arbeidsmigranten an sich bij de heer Vijlbrief ligt. Volgens mij ligt het technisch gezien dus wel bij SZW als het gaat om het bevorderen van sociale samenhang, sociale cohesie. Dit is bij uitstek een dergelijk voorbeeld. Ik wil 'm dus best aanhouden, maar de heer Vijlbrief gaat mij ook weer terugsturen naar de heer Aartsen. Dat is de reden waarom ik het toch wat problematiseer.

Minister **Aartsen**:
Dat is lastig, want ik heb geen wettelijke grond om taaleisen of inburgeringseisen te stellen aan mensen die zich binnen de Europese Unie vrij kunnen bewegen. Ik kan Belgen ook niet verzoeken om aan een taaleis te voldoen. Ik sla het even plat, maar we hebben binnen de Europese Unie de vrijheid van verkeer van personen, dus er is geen wettelijke grond. We hebben het hier al vaker over gehad, ook toen ik Kamerlid was. Die mogelijkheid bestaat niet. Het zal dus echt een plek moeten hebben in het arbeidsmigratiebeleid van dit kabinet, omdat ik geen wettelijke grond heb om het te doen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik wil niet te veel tijd meer innemen, maar ik wil toch het volgende zeggen. De motie vraagt juist niet om een wettelijke grondslag, maar om het aangaan van een gesprek om op vrijwillige basis vast te leggen dat taaleisen worden gesteld wanneer iemand langer in Nederland blijft. Het gaat mij om de cultuur dat die eisen worden gesteld. Zou het misschien overlegd kunnen worden met de heer Vijlbrief, dat ik de appreciatie dan

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

schriftelijk krijg? Misschien kunnen we elkaar zo vinden.

Minister **Aartsen**:
Ik zal mijn collega Vijlbrief vragen om hier een appreciatie van te sturen.

De **voorzitter**:
Oké. We noteren voor dit moment even "ontijdig", maar er komt nog een nadere appreciatie. De minister gaat door.

Minister **Aartsen**:
Voorzitter. Ik twijfel een beetje over de motie van mevrouw Keijzer, mevrouw Michon-Derkzen en de heer Ceder, op stuk nr. 26. Ik zei het net al in de wandelgangen tegen mevrouw Keijzer: we zijn het ermee eens om de Z-route aan te scherpen, maar in deze motie wordt gelijk heel specifiek voorgeschreven wat ik dan allemaal moet doen. Dat is een beetje ingewikkeld. Ik zou 'm dus graag oordeel Kamer willen geven, maar dan moet de motie echt substantieel gewijzigd worden. We delen het doel om de Z-route aan te scherpen en om dat voor elkaar te krijgen, maar in deze motie wordt gezegd dat ik concrete taalresultaten moet vastleggen en dat er een eindmeting plaats dient te vinden. Dat loopt een klein beetje op de zaken vooruit, dus ik geef de motie het oordeel "ontijdig". Maar ik wil eigenlijk verzoeken om de motie iets te abstraheren, zodat we wat vrijheid hebben om 'm in te vullen, samen met de gemeenten waarmee we nu naar de Z-route aan het kijken zijn. We delen namelijk het doel.

De **voorzitter**:
Oké. We noteren "ontijdig". Mevrouw Keijzer is al weg, maar mocht zij dit, direct of via een medewerker, gehoord hebben en nog met een gewijzigde motie komen, dan komt daar nog een nadere appreciatie op, denk ik. Maar voor dit moment is de motie ontijdig.

Minister **Aartsen**:
Voorzitter. Dan de motie op stuk nr. 27. De Remigratiewet is door het vorige kabinet stilgezet. Ik moet deze motie dus ontraden, omdat we geen middelen hebben om dit te doen.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de tweede termijn. Er zijn zijn best veel toezeggingen gedaan, maar die zijn schriftelijk bijgehouden en worden ook genotuleerd. Ik stel voor dat ik die nu niet allemaal ga voorlezen, want dat heeft niet zo heel veel zin. Dat komt allemaal schriftelijk. Ik wil eigenlijk afsluiten, maar ik zie dat de heer Bamenga nog een punt heeft.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik werd heel erg boos aangekeken door de heer Ceder, die mijn motie op stuk nr. 10 graag wil meeondertekenen. Bij dezen meld ik dat nog even.

De **voorzitter**:
Wij noteren dat de heer Ceder de motie op stuk nr. 10 heeft meeondertekend.

Veel dank aan de minister en aan de ondersteuning voor de flexibiliteit. We zijn immers toch iets uitgelopen. Ook dank aan de leden. Ik sluit de vergadering.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Sluiting 16.44 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl